

társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNYOK

- 3 **Guy Standing:** Szerkezetátalakítás az igazságos elosztásért Kelet-Európában

TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI KÖRKÉP

Az Európai Közösség országainak társadalombiztosítási rendszereiről

- 22 **Danny Pieters:** Bevezetés az EK országainak társadalombiztosítási törvényhozásába: Írország

SZOCIÁLIS TÖRVÉNYHOZÁS MAGYARORSZÁGON

- 33 A 6494. számú törvényjavaslat a magzati élet védelméről
44 Részletek a 6494. számú törvényjavaslat parlamenti vitájából
62 Állásfoglalás a Kormány 6494. számú, „a magzati élet védelméről” szülő törvényjavaslatáról

ÉLETKÉPEK A GYERMEKVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

- 65 **Vincze Mária:** Lehet-e otthon a csecsemőotthon?
70 **Kálló Éva:** A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek találkozása saját múltjával
76 **Majoros Mária:** A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek családba kerülésének előkészítése
81 **Hevesi Katalin–Majoros Mária–Mészáros Lászlóné–Tardos Anna:** Csecsemőotthonok és gyermekvédelem
Rövid tájékoztató a CSOSZ néhány vizsgálatáról

INTERJÚ

- 88 **Lévai Katalin:** „Kellene egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott”
98 **Kovács Valéria:** „Az volt a közös bennünk, hogy valahogyan mindannyian kilógtunk”

HÍREK, INFORMÁCIÓK

- 112 A Magyar Köztársaság Kormánya 6899. számú országgyűlési javaslata
114 Tájékoztató a Szociális Törvény tervezetében nem szabályozott szociális ellátásokról
116 Versenyképes társadalom kialakulása Közép- és Kelet-Európában – a szociális dimenziók
125 A szociális igazgatásról és szociális ellátásról szóló, törvény által nem szabályozott pénzbeni és egyes dologi ellátások jegyzéke

Guy Standing

Szerkezetátalakítás az igazságos elosztásért Kelet-Európában

1. Bevezetés

Mostanában gyakran elcsodálkoznak a Kelet- és Közép Európában zajló felfordulások szörnyűségein, hangsúlyozzák a „szocializmusból” a kapitalizmusba való átmenet egyediségét, elámulnak az új szabadságok és lehetőségek láttán, és bölcsen bólogatva beszélnek arról az árról, amelyet a térség népeinek a tervutasításos gazdaságok több évtizedes merev bennmaradásáért kell fizetniük. Annak azonban, aki a filozófus szerepét szeretné eljátszani, át kell látnia a konvencionális bölcsességeken, és ígéretebb távlatok felé kell tekintenie.

Az érthető lehangoltság közepette is biztató a gazdasági és társadalmi átalakulás körülményeinek kombinációja. Először is sem a régi rendszer, sem pedig az iparosodott piacgazdaságok intézményi struktúrái nem váltak legitimé, és nem is működnek a térség egyetlen országában sem. Ez a legitimációs vákuum magában hordozza a radikális intézményi változtatás lehetőségét. Azt is jelenheti természetesen – és ez sokkal valószínűbb –, hogy azokat, akik a térségben új szociál- és gazdaságpolitikát próbálnak kialakítani, a pragmatikus megfontolások tévutakra viszik, és pedig azok hatására, akiknek megvan a pénzügyi erejük hozzá hogy, opportunista szövegekkel hitegessenek, befolyásoljanak.

A korszak kedvelt eufémizmusa a „piacgazdaság” kiépítésére való törekvés. Ezt támasztják alá olyan tiszteletre méltó szép szavak, mint a „stabilizáció” és a „szerkezetátalakítás”. Közhelynek tűnik, mégis újra és újra hangsúlyozni kell egyfelől, hogy a nagyarányú munkanélküliséggel és a növekvő szociális-gazdasági egyenlőtlenségekkel jellemezhető utóbbi két évtizedben egyik iparosodott piacgazdaságban sem lehet kielégítőnek nevezni a munkaerőpiaci és szociálpolitikai fejleményeket, másfelől pedig azt, hogy a piacgazdasági rendszernek sokféle átvehető formája van, a „thacherizmus”-hoz és „reaganomics”-hoz kapcsolható „piac által szabályozott” modelltől az „intézményesített” modellig, amely a 80-as évek Skandináviájához és a „neokorporatizmus”-hoz kapcsolódik. Egy harmadik kérdést is ki kell emelnünk: a 90-es évek törekvése a politikai demokráciára illúzióromboló délibáb lesz, ha nem párosul a szociális de-

mokráciára és a gazdasági demokráciára törekvéssel. Lehet, hogy ez a hang most, a 90-es évek elején, amikor neoliberais közgazdászok és erős lobbik határozzák meg a politika és gazdaságpolitika témáit, annyira hallatszik csak, mintha a szélben fütörészne az ember. Ám ha eláll a szél, egy lágyabb fuvallat általánosan elfogadható normává teheti mindazt, ami ma hiábavaló álmódózásnak tűnik.

Az alábbiakban megkísérlem bemutatni a kelet- és közép-európai munkaerőpiacok alapvető trendjeit. Ez a kísérlet elkerülhetetlenül igazságtalan bármely konkrét országgal, hellyel szemben, ugyanakkor egyeseket a fejlett országok történéseire fog emlékeztetni. A zárófejezetben a szociális és gazdasági demokrácia felé vezető potenciális út egyes elemeit mutatom be.

2. Munkaerőpiaci trendek: a bizonytalanság növekedése

A közép- és kelet-európai munkaerőpiaci fejlemények a munka-bizonytalanság különböző formáinak növekedésével jellemezhetőek. Itt a szociálpolitika néhány alapellentmondása jelenik meg. Bizonyos értelemben sok rossz jelenség ígéretesebbé vált, sok elfogadható viszont rosszabb lett. A társadalmi-gazdasági „biztonságról” való túlzott gondoskodást a munkabiztonság hét formájának romlása váltotta fel. Ezért újólaj nyomatékkkal foglalkozni kell a szerkezetátalakítás társadalmi oldalával. Az alábbiakban sorra vesszük a munkabiztonság romlásának tendenciáit.

2.1. Munkaerőpiaci bizonytalanság

Kezdjük a legalapvetőbb tényekkel: a nemzeti jövedelem és az ipari termelés a térségben az elmúlt három évben visszaesett, bármennyire csúri-csavarja is valaki a definíciókat, és állítja (egyébként helyesen), hogy a hivatalos adatok alábecsülik a magán- és informális gazdaságok növekedését. A térség nagy részében valóban szükség volt a fegyvergyártás és más nehézkes, elavult „anyagi termelési” ágazatok visszafogására. Az ezt követő bomlás azonban felerősítette a gazdasági hanyatlást, s mindez párosult a KGST összeomlásának, a szélesebb körű nemzetközi recesszióval és a vállalatközi kereskedelmi kapcsolatok megszakadásának a hatásaival.

Ha ilyen visszaesés – két év alatt a teljes termelés mintegy egyharmada – következett volna be az Egyesült Államokban vagy Nyugat-Európában, a nyílt munkanélküliség szintje biztosan meghaladta volna a Nagy Válság időszakában tapasztaltat. A hivatalos adatok szerint azonban a legtöbb országban eddig meglepően szerényen emelkedett a munkanélküliség, még akkor is, ha a növekedés üteme drámai, és néhány országban már nagyon magas a munkanélküliek száma.

Ez a késleltetett reakció a vállalatvezetés rugalmasság-hiányát tükrözte, meg azt, hogy nem szívesen folyamodnak tömeges elbocsátásokhoz.

De az is megmutatkozott, hogy lassú az átmenet a hamis „munkaerőhiány” és „munkaerő-tartalékolás” évtizedeitől annak elismeréséig, hogy munkaerőfelesleg van.

Úgy tűnik, a legtöbb országban három fázis követi egymást. Az első szakaszban csökken a munkaerőhiány és a tartalékolás, s eközben a munkaerő-mozgás foglalkoztatottság-csökkenéshez vezet, ahogy sok munkás elszivárog az egyre demoralizáltabb munkásság köréből. A második szakaszban a felvételek csökkennek, és a szórványos elbocsátások és „fizetés nélküli szabadságolások” azzal párosulnak, hogy a fiatal munkások alternatívákat keresnek az „informális” gazdaságban. A harmadik fázisban bekövetkeznek a gyárbezárások és a tömeges elbocsátások. A második, és különösen a harmadik szakasz mélyen érinti a sebezhető társadalmi csoportokat. Így például a vállalatvezetők szívesen bocsátják el a nyugdíjkor felé közeledő munkásokat, akik azután úgy hagyják el a munkaerőpiacot, hogy hátralévő éveikben csak nyomorúságosan tudják magukat fenntartani.

A fenti folyamat most Oroszországban figyelhető meg. Egy 1991 végén végzett vizsgálat szerint, amelyet több mint 500 orosz üzemben folytattunk, a vezetőknek csak mintegy 10%-a ismerte el, hogy az előző évben volt olyan időszak, amikor munkaerő-felesleg volt, bár a munkaerő krónikus kihasználatlansága nyilvánvaló volt. 1992 júniusában, amikor újra felkerestük ugyanezeket az üzemeket, csaknem kétharmaduk elismerte, hogy munkaerő-feleslegük volt, és több mint a felük nagyarányú elbocsátásokat tervezett.

A vállalatvezetés tehetetlensége ellenére a harmadik fázis tömeges elbocsátásai végigsöpörtek az egész térségen.

Elérkezett a tömeges munkanélküliség. Magyarországon a munkanélküliség országosaránya túllépte a szimbolikus 10%-ot, Lengyelországban pedig rövidesen meghaladja a 20%-ot. A számok máshol is elérik ezeket a szinteket. A legrosszabb helyzetben, legalábbis hivatalosan, Albánia van, ahol a becslések szerint a munkaképes korú városi lakosság 50%-a munkanélküli.

Röviden szólva, elérkezett a *munkaerőpiaci bizonytalanság* korszaka, amikor az állam feladta még a látszatát is annak, hogy védelmezi a munkához való „jogot”, amelynek definíciója a formális bérért való alkalmazás. Állítható, hogy a múltban visszaéltek ezzel a joggal. Ám a munkások milliói számára a bizonytalanság ezen új formája pusztán a becsapás egy új formáját jelenti.

A helyzet ugyanakkor még annál is sokkal rosszabb, mint amit a hivatalos adatok sugallnak. A munkanélküliséget az egész térségben krónikusan alábecsülik, mert a mérve mindeddig mindenütt a regisztrált álláskeresők száma, miközben kevés munkaközvetítő van, és azok is kezdetlegesek, a hivatalos procedúrák alig ismertek, és a munkanélküli ellátásra való jogosultság feltételei általában csaknem abszurdak. Sehol sem becsülik alá a munkanélküliséget olyan mértékben, mint Oroszországban és a volt Szovjetunió más részeiben, ahol a hivatalos számokat nevétségnek kell tartanunk. Ám Lengyelország, amely vezet a munkaerőpiaci

bizonytalanság növekedésében, szintén kiemelkedik a munkanélküliség alábecslése tekintetében. 1992 februárjában 2,2 millió munkanélkülit regisztráltak, ami az aktív felnőtt lakosság 12,3%-a. Minden állásajánlatra 80 regisztrált munkanélküli jutott, de az akkori munkaügyi és szociálpolitikai miniszter, Jerzy Kropiwnicki úgy vélte, hogy a rejtett munkanélküliség meghaladja az 1,5 milliót, azaz a teljes munkanélküliségi arány több mint 20%. Lengyelország sokkal több külföldi segítséget kapott, mint a térség bármely más országa, gyorsabban haladt a szerkezetátalakításban, mint legtöbbjük. Lengyelország tapasztalatai a növekvő munkaerőpiaci bizonytalanság tekintetében lehangoló perspektívát jelentenek a régió más országai számára.

2.2. A jövedelmi bizonytalanság új formái

A reform-lelkesedés első hullámában és a munkanélküliség növekedésére való felkészülés során a kormányok a legtöbb országban új foglalkoztatási szabályozást vezettek be, általában széles „keret” törvényeket, amelyek a problémák óriási skáláját fedték le. Mindegyik létrehozta a munkanélküli-ellátási rendszereket. E modellek a nyugati piacgazdaság sajátjának vélt rendszereket követték. Egyes esetekben e kezdeti rendszerek meglehetősen bőkezűek voltak, megfelelő juttatást fizettek hosszú ideig, és viszonylag kevés korlátozó feltételt tartalmaztak.

Ahogy növekedett a munkanélküliség, és megérkeztek a pénzügyi tanítómesterek, s költségvetési deficitről szóló napi előadásaikkal, sok vezető kezdett túlbuzgó diákként viselkedni. Rohantak módosítani a szabályozást és az adminisztratív eljárásokat, hogy megnehezítsék a munkanélküliek számára a jogosultság megszerzését, hogy csökkentsék a juttatásokat, és megrövidítsék a jogosultság időtartamát. Lengyelország volt az első ezen az úton. A hivatalnokok és külföldi tanácsadók a pénzügyi válságra és az IMF feltételekre hivatkoztak, valamint a találoán elnevezett „biztonsági háló” létrehozásának szükségességére. Az elnevezés azért találó, mert minden háló egyik legfőbb tulajdonsága, hogy lyukak vannak rajta, amelyeken a szükségét szenvedők közül sokan áteshetnek. A kettős üzenet az, hogy a jövedelem átcsoportosításánál az igazán rászorulókat kell „megcélózni”, felélesztvén ezzel az „érdemes szegények” kísértetét -, illetve, hogy az „aktív” intézkedéseknél, amelyek az embereket munkára kötelezik vagy kényszerítik, előnyösebbek a munkanélkülieknek nyújtott passzív ellátások. Napjaink Lengyelországában például ha a munkanélküliek sikeresen átesnek a nagyszámú és fáradságos jogosultsági vizsgálaton, hat hónapon át megkaphatják a minimális bér 36%-át.

Lehet ugyan, hogy a politikacsinálók többsége szívén viseli a lakosság érdekeit, a kemény tény azonban az, hogy a munkanélküli ellátási politika az országok többségében úgy alakul, hogy a munkanélküliek nagy és növekvő része nem fog munkanélküli ellátást kapni. Intellektuálisan tisztességtelen lenne azt állítani, hogy az állam és pénzügyi tanácsadó intéz-

ményei adott hozzáállásánk ismeretében ez megváltozhatna a közeljövőben, vagy akár középtávon.

Néhány kormány megpróbálkozott a kör négyeszesítésével, amikor felemelte a munkáltatói és a dolgozói járulékok arányát. Ez történt pl. Magyarországon, ahol a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási járulékok elvileg a teljes bér 44%-át teszi ki. Az ilyen intézkedések tipikus következménye, hogy a járulékokat fizetők sokféleképpen igyekeznek megkerülni, vagy megtagadni e kötelezettséget. A Cseh és Szlovák Köztársaságban például megnőtt az „önállók” száma: a munkaadók ebbe a státusba sorolták át alkalmazottaikat, hogy elkerüljék a különböző többletadókat. A magas járulékok némi hatékonysággal tipikusan csak a nagyvállalatoknál alkalmazhatók, és ott sem mindig. Fonák módon a magas járulékköltségek segítik elő azoknak a vállalatóriásoknak a felbomlását, amelyek oly hosszú ideig uralták a térség nagy részének gazdasági tájképét. Tovább csökkentik a foglalkoztatást, mert növelik a munkaerő költségét, és bátorítják az átáramlást a nem szabályozott alkalmazási státusokba. Az utóbbi kérdésre még visszatérünk.

További részletezés helyett a lényeg az, hogy a munkaerőpiaci bizonytalanság a *jövedelmi bizonytalanság* egyik legfőbb forrása lett. A munkanélkülieknek – beleértve azokat is, akiket munkanélkülinek kellene tekinteni és ekként ellátni, még ha önkényes, adminisztratív vagy statisztikai okok miatt valami másnak hívják is őket – a szegénység növekedésével kell szembenézniük. Ezt a veszélyt növeli, hogy az állami paternalizmus évtizedei elsorvasztották a kölcsönös segítség közösségi hálózatait, amelyek védhetnék a munkanélkülieket (úgy, hogy a család, a rokonság, a barátok, és a szomszédok segítik az éppen állás nélkülieket, mert ők maguk lehetnek a holnapi áldozatok).

A növekvő jövedelmi bizonytalanság másik forrása a szociálpolitikában korábban kiemelkedően fontos tényezőt jelentő állami nagyvállalatok elhalása. Ezek nem kizárólag, sőt még csak nem is döntően termelő egységek voltak, hanem olyan „totális intézmények”, amelyek a „bölcstől a sírig” biztosítottak jövedelmet és jóléti szolgáltatásokat. Sok ok miatt nem kell megsiratnunk e gigantikus ipari dinoszauruszoknak az összeomlását. Ám sok munkás rajtuk keresztül jutott szociálpolitikai juttatásokhoz, mivel a szakszervezetek működtek a vezetés közvetítőiként, s ők osztottak szét számos óriási pénzbeni és természetbeni juttatást.

Ahogy a gazdasági szerkezetváltás felgyorsul, és terjed a privatizáció (mindenhol jobban, mint amennyire ezt a kommentátorok és statisztikusok többsége el- és felismerné), és ahogyan a közös vállalatok felváltják az állami vállalatokat, úgy csökken azoknak a száma, akire kiterjed a vállalati szociálpolitika. Ennek ellenére, fonák és paradox módon a legtöbb országban a gazdasági stagnálás, az infláció és a kormányzati politika káosza arra ösztönöz sok állami vállalatot, hogy *növeljék* a nem-bér jellegű juttatásokat. Ezt a folyamatot erősíti a rosszul kialakított, adókedvezményekre alapozott jövedelempolitika, amelyet az új kormányokra a külföldi pénzügyi intézmények erőltettek rá a gazdasági reform antiinflációs részeként.¹

Az egymásnak ellentmondó nyomások következtében erősödött a jóléti szolgáltatás és fogyasztás szempontjából „kint lévőkre” és „bent lévőkre” való megosztás, és tovább torzult a bérméchanizmus. A régi leninista elképzelés szerint a béreknek el kellett volna tűnniük a kommunista fejlődés során. Ebből következőleg a bérek alacsonyak voltak, a nem bérjellegű juttatások aránya pedig magas és növekvő. Bármit gondoljunk is erről, ez az arány megakadályozta, hogy a bérnek ösztönző funkciója legyen. A gazdasági szerkezetváltás során ez a rendszer erősíti a munkaerőpiaci szegmentációt, mivel azok, akik a nagy, jól elsáncolt állami vállalatokon belül vannak, hozzájutnak a szociális jellegű fogyasztási- és bérjuttatásokhoz és szolgáltatásokhoz, míg azok, akik kívül rekednek, sorba állhatnak a kevésbé támogatott és kevésbé hozzáférhető javakért. Ma rengetegen sodródnak a „kint lévő” kategóriába, megfosztva az óriási paternalista vállalatok és a paternalista szakszervezeti tisztségviselők biztosította viszonylagos kényelemtől. Egy sor országban – leginkább Oroszországban – megmaradt bizonyos szociális védelem azok számára, akik továbbra is állami vállalatoknál dolgoznak. Így az elmúlt években az orosz iparban a nagyvállalatok közötti barter-csere ötszörös növekedése volt megfigyelhető, ez gyakran az alkalmazottak élelmiszerral és ruházzal való ellátását szolgálta. Egy 4000 munkást foglalkoztató gyárban, amikor először felkerestük, egyetlen üzlet volt az üzem területén, júniusra már öt boltban árusítottak mindenféle árut a kenyértől az edényekig. Az áruk jelentős részét barter-csere révén szerezték be. Bulgáriában a nem bérjellegű juttatások szaporodásának hasonló eseteivel találkoztunk. Ezzel nem akarom azt állítani, hogy mindazok részesülnek ezekből a juttatásokból, akik alkalmazásban vannak, még azt sem, hogy ne csak a lakosság kisebbségére terjednének ki. Egyszerűen a szociális fejlődés egyik ellentmondásáról van szó.

A totális intézmények által biztosítottak számának szűkülése a jövedelmi bizonytalanság egyik olyan forrása, amelyet még nem elemeztek kellőképpen. E folyamat nem egyformán sújtja az egyes társadalmi csoportokat. A legérintettebbek a nyugdíjas korú munkások, akik korai nyugdíjba kényszerülnek, éppen akkor, amikor nagyobb szükségük lenne csekély állami nyugdíjuk kiegészítésére, mint valaha. A nők is érintettek, akiket állásukból elbocsátanak, vagy nem hívnak vissza a gyermekgondozási szabadság után. A bel- és a külföldi vándorok, a kisebbségek és a fizikai fogyatékosok csoportjainak munkaerőpiaci pozícióit is gyengíti a vállalatok „szociális funkcióinak” eróziója.

A bulgáriai, magyarországi és oroszországi üzemekben végzett felmérések egyik legszembetűnőbb eredménye az volt, hogy a vezetők – nagyrészt vonakodva – megszabadulnak attól, amit „szociális felelősség funkciók”-nak nevezhetünk. A munkaerő hatékonyságáért érzett (egyébként üdvözlendő) felelősség, amely mellől gyakran hiányzik a jobb személyzeti technikák ismerete és eszközei továbbá munkaerő felvételénél és megtartásánál használatos szűrés kezdetlegessége a sebezhető csoportok és a fizikailag fogyatékos munkások, a kisgyermekes anyák és az idősebb munkások munkaerőpiacról történő kiszorulásához vezetnek.² A diszkri-

mináció elleni küzdelemben és az ilyen hátrányok leküzdésében létfontosságú lenne a védelmet nyújtó munkaügyi szabályozás és az intervencionista munkaerőpiaci politika. Ez a régi „teljes foglalkoztatás” időszakában is csak a vezetőknél és a szakszervezeti irodákban vallásos buzgalommal forgatott, gyötrelmesen komplex munkaügyi törvények dagályos absztrakcióira korlátozódott.

2.3. A foglalkoztatási bizonytalanság kialakulása

A sebezhető társadalmi csoportok marginalizálódása, valamint a munkaerőpiaci szegmentálódás folyamatai tovább erősödnek egy, ugyancsak egyes ipari piacgazdaságokból importált tendencia hatására. A folyamat a *foglalkoztatási bizonytalanság* növekedése. A „külső” munka növekvő rugalmassága abból adódik, hogy a munkaadók átállnak a közvetlen, rendszeres, teljes munkaidősök állandó alkalmazásáról az ideiglenes, szerződéses munkára, a bedolgozók alkalmazására és arra, hogy szerződéses alvállalkozóknak adják ki a termelési és elosztási folyamatok egy részét. A régi rendszerben a vállalatok mind vertikálisan, mind pedig horizontálisan meglehetősen integráltak voltak. Ez részben a hiánygazdaságra adott kényszerű válasz volt, amely miatt a vállalatok szükségét érezték annak, hogy ellenőrzésük alatt tartásuk a termelési folyamat minden aspektusát. A 90-es években a láncok elszakadnak. Ennek következtében nő a szerepe a nyersanyag- és alkatrész-szállítókkal, továbbá a szolgáltatást nyújtókkal kialakuló piaci kapcsolatoknak.

A régi rendszerben a munka-státusz nem rendszeres formáinak más értelme volt. A mesterségesen telített foglalkoztatási környezetben előnyös, sőt létfontosságú volt sok munkás számára, hogy másodállást vállalhasson, ideiglenesen vagy informális alapon dolgozzon valahol, vagy kiegészítse főállását egy részmunkaidős mellékállással. A játék tétje a túlélés volt, vagy az alternatív differenciálás. A folyamat különböző formákban jelentkezett. Egyes bulgáriai vállalatoknál például még 1990-ben is megfigyelhettük, hogy a munkások jelentős része a főállását ugyanannál a vállalatnál ideiglenes, részmunkaidős tevékenységekkel kombinálta. Kétségtelen, hogy a rugalmasság sok hasonló formájáról lehetne tudósítani, amelyek a munkásoknak és a vezetőknek egyaránt jól jöttek, csak éppen a rendszer egészének hatékonyságát nem segítették elő.

Ez a modell rohamosan változik. A nem rendszeres alkalmazási formák alapjellege módosul, előnyből bizonytalansággá alakulván. A közvetlen alkalmazási formákról a közvetettekre térnek át, ami sok tekintetben kívánatos, mert a munkafolyamatok informalizálását, illetve a vezetés számára a rugalmasság egyik forrását kínálja. A megfelelő védelem és az ilyen gyakorlattal kompatibilis szociális védelmet is magába foglaló intézményi környezet híján azonban az alkalmi foglalkoztatás terjedése csupán a munkaerőpiaci bizonytalanságot és a jövedelmi bizonytalanságot erősíti.

2.4. Az állások és munkahelyek újratermelésének bizonytalansága

A munkaerőpiac külső rugalmasságának növekedésével összhangban a közép-és kelet-európai gazdaságokban már mutatkoznak egy másik, jól ismert nemzetközi munkaerőpiaci trendnek a jelei. A belső, vagy „funkcionális” rugalmasságra törekvésről van szó, amelynek nyomán egyre több munkástól és alkalmazotttól várják el, hogy alkalmazkodjanak a technológiai változásokhoz és a munka átszervezéséhez. A foglalkoztatási átstrukturálódás már régen esedékes, mert a régi folyamatok taylori szalagokon alkalmazott, magas szinten fejlett technikai munkamegosztáson alapultak, és emiatt erőteljesen támaszkodtak a betanított kézi munkára. Ez meg fog változni, és meg is kell változnia. A folyamat során azonban jelentősen növekedni fog a munkahelyek bizonytalansága. Ez nagymértékben nehezíti majd az adaptációs lehetőségeket a munkaerőpiac, a jövedelem és a foglalkoztatás bizonytalansága közepette. Ahogyan e körülmények romlanak, a munkahelyek bizonytalansága tovább erősíti az egyenlőtlenséggel és a szociális marginalizációval összefüggő problémákat.

Fonák módon akkor, amikor egyre több munkás és munkaadó kényszerül profilváltoztatásra, csökkennek vagy esetleg megszűnnek azok az eszközök, amelyek ezt lehetővé teszik számukra. Sok ipari üzem, amely totális intézményként oktatási intézeteket működtetett vagy támogatott, a költségvetési korlátok szigorodására és a munkaerőfelesleg megjelenésére adott tipikus válaszként bezárta azokat. Így a munkahelyek átstrukturálódásával együtt jár a *foglalkoztatás újratermelésének növekvő bizonytalansága is*. Az óriási bürokratikus szakoktatási intézmények eltűnése miatt ezúttal sem kell túlságosan bánkódnunk, hiszen láthatjuk: a sokoldalú szaktudás egyre inkább felváltja a képzettséget alig igénylő betanított munka monotóniáját és elidegenítő hatását. Am sokak számára ez a lehetőség egyelőre igen messzinek tűnik.

A többség perspektívái e két, egymással összefüggő szempontból – a munka és a foglalkoztatás újratermelésének biztonsága szempontjából – meglehetősen sötétek. Az áttérés a nyílt és bizonytalanabb munkaerőpiacra szükségessé teszi, hogy az állam új módon kezdjen gondolkodni magáról a „képzés” fogalmáról, illetve hogy alternatívát kínáljon az ipari üzemek e téren játszott csökkenő szerepére.

2.5. A munkabiztonság hiánya

A munkahelyen belüli bizonytalanságot tovább bonyolítja a *munkabiztonság* csökkenése. A régi rendszer egyik jól dokumentált botrányos eleme a munka- és egészségvédelem elhanyagolása volt, amely szorosan összefügg az ipari szennyezéssel. Tragikus, hogy sok helyen ma is elhanyagolják e kérdéseket a gazdasági szerkezetátalakítás rohamában. A nemzetközi tapasztalatok alapján tudjuk, hogy amikor a gyárkapun kívül tömeges a munkanélküliség és a szegénység, a munkások nem kockáz-

tathatják meg, hogy nyomást gyakoroljanak a vezetésre a munkavédelmi előírások megszigorítása és szigorúbb betartása érdekében. A túlélésért küzdő vállalatok viszonylag könnyen faragják le – a képzési költségekhez hasonlóan – az ilyen típusú kiadásokat is. Hivatalos jelentések szerint Oroszországban 1991-ben 400 ezer munkást ért üzemi baleset. Sok vállalat olcsóbbnak látta, ha kártérítést fizet a munkásoknak és családjuknak, mintha javítaná vagy fenntartaná a munkahelyi biztonságot. A munkavédelmet felügyelő egységek bezárásának hulláma indult meg.

Aligha meglepő, hogy a térség számos országában rendkívüli mértékben megnőtt az elmúlt két évben az üzemi balesetek száma. Az áldozatok a munkával kapcsolatos bizonytalanságok kegyetlen kombinációjával szembesülnek.

2.6. A dolgozói képviselőbizonytalansága

Végül, akár csak Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, a térségben is drámaian csökken a szakszervezetek befolyása. Ezt szintén nem veszik eléggé figyelembe az elkövetkező néhány év szociális és gazdasági tendenciák számbavételekor. A régi, „transzmissziós szíj” szerepét játszó szakszervezetek kétes legitimitását és nem valódi képviselői jellegét, valamint a munkaerő majdnem teljes tagságát felváltotta az egyre növekvő mértékben szervezetlen munka-környezet. Ez párosul a régi, megreformált szakszervezetekkel és az új (számos, egymással versengő egységből álló), „független” szakszervezetekkel egyaránt érintő, megoldatlan legitimációs válsággal.

Számos közös vállalat betiltja a szakszervezeteket. Másutt ténylegesen szociális jóléti funkciók teljesítésére korlátozzák tevékenységüket, arra kötelezve őket, hogy kvázi-vezetési funkciókat lássanak el egyre apadó forrásokkal. Az általánosítás szintjén valószínűleg igaz, hogy a régió szakszervezetei elvesztették szerepüket (vagy szerepeiket), és még nem találták meg hatásos hangjukat. Ebből áll össze a *dolgozói képviselőbizonytalanságának romlása*, amely könnyen akadályozhatja egy hatékony újraelosztási erő és ügyrend létrejöttét. Dehát mi is szerepelne ezen az új ügyrenden?

3. A lehetséges jövő a bizonytalanság korszakában

A munkaerőpiac egyes folyamatai korlátozott jelentőségűeknek tűnhetnek, ha a lakosság nagyarányú – a térség nagyobb részét jellemző –, általános elszegényedésével összefüggésben vizsgáljuk őket. Ám ha ezeket a folyamatokat hagyják elmérgesedni, bizonyosan fokozzák a szociális feszültségeket és egyenlőtlenségeket, amelyek végül megakadályozzák egy olyan új szociális konszenzus létrejöttét, amely lehetővé tenné, hogy mértéktartó vitákat lehessen folytatni, mértéktartó hangnemben.

A növekvő szegénység és munkanélküliség miatt mindazoknak, akik a

társágban dolgoznak, meg kell próbálkozniuk egy alternatív stratégia kidolgozásával. A továbbiakban ennek néhány lehetséges eleméről lesz szó. Előre elnézést kérek amiatt, hogy kritikus leszek a jelenlegi pragmatikus hangulat követőivel és mindazokkal szemben, akik támogatják a mostani „kínálati oldali közgazdaságtani” ortodoxiát és a hagyományos „szerkezetátalakítási stratégiát”.

Tulajdonképpen megérett az idő az új, talán provokatívabb gondolkodásra. A 90-es években Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt a szociálpolitikai és munkaerőpolitikai kísérletezések kora következik, amely reakció lesz a széleskörű kiábrándulásra és elbizonytalanodásra. Mégsem szabad, hogy Kelet-Európában ez a korszak olyan kor legyen – és biztosan nem is lesz olyan –, amelyben az úgynevezett „kormányzás” elévült külföldi modelljeit másolják, vagy sok iparosodott ország rosszul működő szociális biztonsági rendszerének, munkaerőpiaci szabályozási struktúrájának egyik-másik változatát adaptálják.

A 90-es évek elején egyelőre folytatódott az olyan ködösítő eufémizmusok korszaka, mint például a „stabilizáció”, a „sokkterápia” és a „nagy robbanás”. Kevés eufémizmust használnak gyakrabban, mint a „szociális biztonsági háló” kifejezést. Azt akarják velünk elhitetni, hogy ha egyszer felszabadulnak a piaci erők, a szerkezetátalakítással járó fájdalmak rövid életűek lesznek, és hogy ebben az időszakban a szerencsétlen vesztesek – az arra „érdemes szegények” – számára kell kompenzációt biztosítani. Ez a szociális biztonsági háló indoklása. Azoknak, akiket a „nem szándékos” munkanélküliség, idő előtti nyugdíj vagy munkaképtelenség sújt, az állam átmeneti jövedelem-támogatást nyújt. Azokkal viszont, akik „hibáztathatóak” sorsukért, kevésbé finoman kell bánni. A szociális védelem szelektív, „célzott” megközelítése legitimálódik, és az univerzális megközelítést számos körben még vitára érdemesnek is alig tartják.

A nehézségek annak felismerésével kezdődnek, hogy rettenetesen sok vesztes van. További bonyodalom, hogy a szerkezetátalakítás fájdalmas időszaka valószínűleg eltart a század végéig, néhány országban pedig jócskán azon túl is. A nehézségeket fokozzák azok a kellemetlen és ismerős kérdések, hogy vajon jogos-e a gazdasági nehézségek közepette elválasztani a segítségre „érdemes szegényeket” a többiektől: e viták – a 19-dik századból és a 20-dik század elejéről ismerősek. A kormányok máris elég messzire mentek a vagyon-, jövedelem-, munka- és magatartás-tesztek bevezetésében. A munkanélkülieknek és más, nehéz helyzetben lévőknek ezeken kell átjutniuk ahhoz, hogy megszerezzék a jogosultságot az állami juttatás valamilyen formájára. Még szerencse, hogy sok helyi tisztviselő nem tudja, vagy nem akarja a gyakorlatban alkalmazni a tesztek egy részét, különben még kevesebben jutnának támogatáshoz.

Osszefoglalásként: ahogyan növekszik a munkanélküliség, és erősödik a munkaerőpiaci marginalizáció és szegmentáció, úgy halad előre a szociális védelemre való jogosultság nyílt és rejtett felmondása. A *nyílt jogfosztás* azt jelenti, hogy a szabályozásokat szigorítják, és a juttatásokat megnyirbálják. A *rejtett* pedig azt, hogy egyre több ember kerül olyan helyzetbe, amelyben nem felelnek meg a létező juttatások feltételeinek.

Ez az iker-jelenség az elmúlt évtizedben végigjárta az iparosodott piacgazdaságokat, most pedig azzal fenyeget, hogy fokozza a nélkülözést olyan gazdaságokban, amelyekben az egy főre jutó jövedelmek szintje jóval alacsonyabb.

Röviden szólva megjósolhatjuk, hogy a szociális biztonsági hálókra vonatkozó, a „piacgazdaságtól” átvett kezdeményezések minden olyan változata, amely a társadalmi biztonság hagyományos, erősen célzott, szelektív rendszerét jelenti, még nagyobb kudarcot fog hozni, mint a mintául vett országokban. Sem arra nem lesznek képesek, hogy szociális védelmet nyújtsanak, sem arra, hogy más fontos társadalmi funkcióknak eleget tegyenek.

Az ortodox szociális biztonsági háló hátrányai nem korlátozódnak arra a meglehetősen fontos tényre, hogy a szegények közül sokan elkerülhetetlenül átesnek a lyukakon a védtelen szegénységbe. Az is igaz, hogy a „háló” nem áll ki egyetlen hatékonysági vagy motivációs próbát sem. A legtöbb kelet-európai szociálpolitikus vagy munkaerőpiaci politikacsináló számára alighanem idegenek az olyan kifejezések, mint a „szegénységi csapda” és a „munkanélküliségi csapda”. Az új munkanélküli ellátások valamint a különböző feltételekhez kötött juttatások *más formái* olyan elemeket építenek be a rendszerbe, amelyek gátolják a munkaerő mobilitását és a fokozatos magatartás-adaptációt.³ Az új politikák bizonyos tekintetben csaknem pervers módon arra buzdítják az embereket, hogy kibújjanak a törvény alól, és az „árnyék”, „informális” vagy „fekete” gazdaságba húzódjanak. Kikerülve ily módon a társadalmi biztonsági rendszer által lefedett területről, valószínűleg hosszú távú hátrányokat szenvednek.

A komplex szociális biztonsági rendszerek valószínűleg nehézségekbe ütköznek a járulékfizetés terén is. A magas társadalombiztosítási járulékulcs is arra ösztönöz, hogy elkerüljék a fizetést. A kezdetleges adó- és járadék-begyűjtési módszerek pedig megkönnyítik, hogy azok, akik így kívánnak eljárni, büntetlenül megtehessék ezt. Ez két következménnyel is járhat. A hatóságok tovább emelik a járulékot, hogy ellensúlyozzák a bevételi veszteségeket, és hogy fizethessenek a növekvő számú munkanélkülinek. Ez viszont a további fizetés alól való kibújást fogja növelni. Emiatt a hatóságok kénytelenek csökkenteni a juttatásokat és tovább szigorítani a jogosultság feltételeit. Így tovább fokozzák a munkaerőpiaci szegénységet, csökkentik a szociális biztonsági háló hatékonyságát, növelik demoralizáló hatását.

A vázolt út nem nagyon vonzó. A dilemma hatására sokan költői magasságokba emelkedve tanácsolják egy másik népszerű eufémizmus elfogadását, a „passzív” szociálpolitikáról az „aktív” szociálpolitikára való átterést. Ez az elgondolás gyors ütemben szerez új híveket. Jellemző például, hogy 1992 közepén Jegor Gajdar, az Orosz Föderáció „megbízott” miniszterelnöke is kijelentette, hogy az orosz kormány aktív szociálpolitikát kíván alkalmazni a növekvő munkanélküliséggel és szegénységgel szembeni küzdelemben.

A gondolatmenet lényege az, hogy ha az állam hetente egy bizonyos

összeget ad valakinek, aki nem csinál semmit, és csak ezért kapja a pénzt (persze csak akkor, ha rendszeresen keres munkát, és ha elfogadható indokkal vált gazdaságilag tétlenné), akkor az állam „passzív”, és az egyén is „passzív”. Ezzel ellentétben, ha ez a személy munkaerőpiaci képzésben vehet részt, vagy bevonják a közmunkák rendszerébe, akkor az állam is „aktív”, és az illető személy is „aktívá” vált. Aki ismeri a nyugaton zajló vitákat, tudhatja, hogy ezt a felfogást már csak egy egészen kis lépés választja el attól, hogy a „segélyt” („welfare”) a „kötelező munkával” („workfare”) cseréljük fel. Ez veszélyes útnak tűnik. Az aktív szociálpolitika valószínűleg kényszerítő szociálpolitikához vezet, vagy a legjobb esetben is ahhoz, hogy a politikusok mindinkább beletörődnek a munkaerőpiac által kiváltott szegénységbe és nélkülözésbe. A rövidség kedvéért durván fogalmazva, a fő üzenetet könnyű megérteni: ha nem veszel részt a képzési (vagy közmunka-) rendszerben, nem kapsz semmit, ha pedig nem kapsz semmit, nem érdemled meg, hogy munkanélkülinek nevezünk, vagy hogy bármilyen más segítséget kapj anyagi nehézségeid könnyítésére. Ez nem aktív politika abban az értelemben, hogy képessé tenné az embereket arra, hogy maguk válasszanak, hiszen a munkanélkülit gyakorlatilag függő helyzetben lévő klienssé teszi.

Az alternatíva az, hogy el kell mozdulni a feltételek könnyítése felé, és át kell gondolni, hogyan működhetne egy garantált állampolgári alapjövedelem. Az a gondolat, hogy mindenki jogosult legyen egy megélhetést biztosító alapjövedelemre, megérdemli a körültekintőbb vizsgálatot. Sok mellette és ellene szóló érv van, amelyeket már a BIEN-ben.⁴ vitattunk meg. Kelet-és Közép-Európában vannak további megfontolások, beleértve annak valószínűségét is, hogy a társadalombiztosítási rendszer egyre több embert hagy védelem nélkül. Ez összefügg azzal, hogy az elkövetkező években sok gazdasági tevékenység „informális” lesz egy vagy több értelemben: az emberek szabálytalan vagy rendszertelen munkaviszonyba kerülnek, illetve sokan rendszeres foglalkoztatásban vesznek részt, sokan pedig olyan viszonyok közé kerülnek majd, amikor egyszerre több tevékenységgel foglalkoznak, amint ezt Richard Rose és kollégái megfigyelték.⁵

Egy minimális garantált állampolgári minimum melletti jövedelem, *amely nem azonos* a minimálbérrel, a bérrendszer betöltheti normális ösztönző és termelékenység funkcióit. Az alapjövedelem egyébként kiállná a sejtelmesen STEP-nek nevezhető próbát is: azaz egyszerű (Simple), átlátható (Transparent), méltányos (Equitable) és hatékony (Productive) lenne. Ez igen fontos a szociális bizonytalanság és a forradalmi szerkezetátalakítás időszakában. Egy nagyon bonyolult szociális védelmi rendszer bevezetése sokpolitikai, adminisztratív és gazdasági háránnyal jár. Minél komplexebb a rendszer, annál önkényesebb megkülönböztetéseket kell tennie. Minél kevésbé átláthatók az alapját képező mechanizmusok és elvek, annál kisebb egy politikai – társadalmi konszenzus kialakulásának a valószínűsége. Minél bonyolultabb és differenciáltabb, annál kevésbé valószínű, hogy igazságos és méltányos lesz. Ugyanakkor minél egyszerűbb, annál nagyobb valószínűséggel hívja életre a munkastílusok és

termelési tevékenységek sokféleségét, elősegítve a gazdasági szerkezetátalakítást és dinamizmust.

Különböző ellenérvek ismertek a garantált állampolgári jövedelemmel szemben. A két legfőbb érv a magas költségigény és az, hogy állítólag nem ösztönző hatású. A költségekre vonatkozó évrre különbözőképpen lehet válaszolni. Vizsgálható például az alternatív közvetlen és közvetett transzferek teljes költsége, a dinamikus növekedési sajátosságokkal együtt.⁶ Az ösztönzéssel kapcsolatos kritika, amely szerint a garantált jövedelem esetén a munkások kevés ösztönzést kapnának arra, hogy dolgozzanak, azonkívül, hogy sajtóságosan értelmezi a motivációt és eltúlozza a garantált jövedelem valószínű arányát az összes jövedelemen belül, figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy más, megélhetési (vagyon, jövedelem)- és magatartásteresztéken alapuló rendszerek is jelentős ellenőztető tényezőket tartalmaznak, különösen a munkaerőpiac szélére kerültek esetében.

Nem ebben a tanulmányban kell megvizsgáljunk egy ilyen reform-elképzelés részleteit. A cél csak annak tisztázása, hogy az alapvető jövedelmi biztonság a társadalmi-gazdasági szerkezetváltás és a demokrácia sarokkövévé tehető. Annyi bizonyos, hogy a reformoknak meg kell próbálniuk elmozdítani a szociális védelmet a kevesebb és könnyebb feltételek irányába. A 90-es évek elejének cseppfolyós viszonyai között a szelektív, jövedelem- és vagyonvizsgálattól függő juttatások fegyverező hatásúak, önkényesek lesznek, sok esetben pedig működésképtelenek, vagy a munkaerőpiac hatékonysága szempontjából károsak.

A garantált állampolgári jövedelem irányába való elmozdulás felfogható úgy, mint a társadalmi újraelosztásra vonatkozó távlati kép, amely irányt szab a kísérletezés időszakának. Rawls szellemében minden szociálpolitikát aszerint kell megítélni, hogy hozzájárul-e az újraelosztás igazságosságához, a demokratikus elvek megszilárdulásához és olyan körülmények megteremtéséhez, amelyek között a rugalmas munkastílus normává válhat, vagy mindezek ellen hat.

A garantált állampolgári jövedelem – bármilyen szerény legyen is – a demokrácia három, egymást kiegészítő formájának fejlődéséhez kapcsolódik. Mostanáig sokat szónokoltak a *politikai demokráciáról*, ám kétségbeejtően kevés figyelmet fordítottak az *ipari demokráciára* és a *gazdasági demokráciára*. Kelet- és Közép-Európában 1992 és 1994 között egyedülálló lehetőség adódhat arra, hogy kialakuljon a magja annak, amit „szociális osztalék stratégiának” lehetne nevezni, amelyben a demokrácia mindhárom formája erősödhetne.

A probléma kulcsa a termelő szféra jelenleg folyó privatizációja. A privatizáció a jelen korszak fétise, és egyben egy ideológiai keresztes hadjárat furcsa eufémizmusa. A folyamat negatív és pozitív lehetőségeket egyaránt kínál. Fennáll annak a veszélye, hogy csupán a jövedelmek, a vagyon és a hatalom jelentős egyenlőtlenségeinek növeléséhez teremti meg a feltételeket; Kelet- és Közép-Európa esetében lehetővé teszi a külföldi tőke számára, hogy megszerezze és/vagy megszilárdítsa a nemzeti gazdaság-és szociálpolitikák feletti ellenőrzést; továbbá termékenyebb ta-

lajt biztosít az állam „maffiazálódása” számára.⁷ A privatizáció folyamata ugyanakkor óriási, valószínűleg soha vissza nem térő lehetőséget kínál arra, hogy létrejöjjön az igazságos újraelosztás és a gazdasági demokrácia új alapja, egyszersmind megteremtve a biztosított állampolgári jövedelem fő forrását. Enélkül a jövedelem nélkül az úgynevezett „szociális konszenzus” csak újabb eufémizmus, ami azt a folyamatot írja le, amikor a piacgazdaság veszteseinek tömegeit rendőrileg tartják kordában a vélt, vagy igazi nyertesek érdekeinek megfelelően.⁸

Amit a privatizációnak teljesítenie kell, az a tulajdon felosztása, a vezetés demokratizálása és termelési hatékonyságra orientálása. A régi állami rendszer államosította a tulajdont és „deszocializálta” a vezetést, s ebben a folyamatban leépítette azokat a belső ösztönző funkciókat, amelyek a hatékony termeléshez és jobb fogyasztási termékek és szolgáltatások előállításához egyaránt szükségesek. A privatizáció céljait újra kell értékelnünk, tekintetbe véve, hogy az eredeti ideológiai motiváció nem törődött az újraelosztással, csak azzal, hogy kapitalista gazdaság jöjjön létre, amelyben a „piac” határozza meg az egyenlőtlenségek mértékét a magántulajdon alapján. Röviden szólva, a privatizációt friss szemmel szisztematikusabban kell megvizsgálni, hogy demokratikusabb és az újraelosztást jobban segítő folyamattá váljék.

A privatizációs bevételek segíthetnének a garantált állampolgári jövedelem, mint a szerkezetátalakítást segítő szociális osztalék finanszírozásában a szerkezetátalakítás időszakában. (Itt emlékeztetnék arra, hogy a vállalat piaci értékének legfőbb forrása a munkaerő, nem pedig az elavult géppark és raktárkészlet. Ezt viszont a legtöbb vállalatnál rendszeresen figyelmen kívül hagyták vagy alulértékelték, amikor a kereskedelmi bankok és hasonló cégek elvégezték a felértékelést). A vállalati részvények árverezésének vagy szétoztásának módja előmozdíthatja a gazdasági demokráciát azzal, hogy nemcsak a vállalat munkásai és vezetői számára teszik lehetővé, hogy tulajdont szerezzenek, hanem a helyi társadalom és más közvetítő intézmények számára is. Az utóbbiakra még visszatérünk.

Azoknak, akik szükségesnek tartják a szociálpolitika újraértékelését, a privatizációt mint lehetőséget kell figyelembe venniük, s nem szabad a dolgot a pénzügyminisztériumokra, vagyonügynökségekre (vagy mint Lengyelországban, a Tulajdonváltások Minisztériumára) hagyni. A privatizáció nem pusztán a kommercializálás és a vállalatok felosztásának kérdése. Végső soron arról van szó, hogy milyen lesz a társadalom szociális-gazdasági struktúrája a 90-es évek végén.

Amikor „közvetítő intézmény” létrehozásáról beszélünk, ezt is lehetőségnek kell tekintenünk. Ezen a réven juthatunk el oda, hogy újra témává tegyük az egyenlőség ma gondosan elkerült ügyét, figyelembe véve azt, hogy az iparosodott piacgazdaságokban az elmúlt évtized alighanem egyedülálló volt a huszadik században: minden olyan országban, amelyről megbízható adatok állnak rendelkezésre, növekedtek a jövedelmi egyenlőtlenségek, és többségükben, ha ugyan nem mindenütt, nőtt a lakosság szegénységben élő rétegeinek aránya. Ezt számos adatforrás (többek közt

a Luxembourg-i Jövedelem Vizsgálat) bizonyítja. Most pedig fennáll az a veszély, hogy amennyiben Kelet-Európa sietve átveszi a privatizáció máshol alkalmazott formáit, az egyenlőtlenség és szegénység robbanásveszélyes elegye jön létre, minthogy egy főre jutó jövedelmük szintje sokkal alacsonyabb. Az utóbbi idők nyugati szociálpolitikai tapasztalatai azt is tanúsítják, hogy a közvetlen adóztatásnak és jövedelemtranszfereknek csekély a redisztribúciós potenciáljuk, még akkor is, ha egyáltalán volt ilyen szándékuk. Éppen ezért, ha valaki az újraelosztást akarja erősíteni, ismét a gazdasági demokrácia előmozdításának mechanizmusai felé kell fordulnia, amelyek valószínűleg a profit- és többletjövedelem elosztásának különböző formáit jelentik. A 90-es évek közepén talán tanúi lehetünk a nyereségek közösségi elosztási mechanizmusai konstruktív újragondolásának. Az a pont, ahol ezt a leghatékonyabban intézményesíteni lehetne, a privatizációs folyamat része.

Ez lehetne a kulcsa egy olyan szociális osztalék-elven alapuló gazdaságnak, amelyben a gazdasági többlet egy részét mint garantált állampolgári jövedelmet, egy másik részét mint kollektív profit-részesedést osztják el, egy részét pedig különböző befektetések formájában. A termelési struktúra szempontjából létfontosságú, hogy legyenek beépített ösztönző funkciók a termelés növelésére és a dinamikus magatartás bátorítására. Ezek a megfontolások az alábbi kérdésekhez vezetnek: milyen a profitmegosztás számítási alapját képező „kollektív” egységek optimális nagysága, milyen legyen az arány a bérek, a garantált állampolgári jövedelem és a profitmegosztásba bevont többlet között. Ezek olyan mechanikus kirakós játékok, amelyeket csak akkor lehet megoldani, ha kidolgozzuk az igazságos újraelosztás és a demokrácia elveit, és ha az ilyen irányú kísérletek valósággá válnak. Ez utóbbit hangsúlyoznunk kell, mert fennáll annak a veszélye, hogy a biztató szociális kísérleteknek „kifogy” az „oxigénje”. Elnézést a személyes anekdotáért: néhány hónappal ezelőtt egy napot töltöttem egy átalakítást tervező orosz nagyvállalatnál, ahol meghallgattam a vezetőket és a munkások képviselőit. Ők olyan mechanizmusok rendszerét tervezték, amelyek ösztönöznék a termelésnövekedést, lehetővé tennék a kockázat és haszon megosztását, részvénytulajdonosi ellenőrzési jogot biztosítanának a munkáskollektívának, ami egyúttal további tőkéhez juttatná a vállalatot. Az ilyen kezdeményezéseket a nyilvános viták résztvevői (gyakran az orosz hatóságok külföldi tanácsadói) nomenklatura-privatizációnak bélyegezték. Az új elképzelések némelyike természetesen lehet tisztességtelen, csakúgy, mint bárhol másutt a világon. Mégsem szabadulhatunk a gondolattól, hogy a gazdasági szerkezetátalakítás csak a mikro-szintű kísérletek tömegére alapozva kelhet életre. Ez lehetővé tenné, hogy előre megadott tervrajzok nélkül jó célokat tűzzenek ki, ami minden sikeres forradalom receptje.

Helyi közösségi szervezetek

A fentiek elvezetnek az alternatív jövőkép másik kulcseleméhez. Mi a „közvetítő intézmény” megfelelő szintje, amely elősegíti az újraelosztó munkaerőpiaci modell megvalósulását? Noha vannak nálam felkészültebb képviselői a „neo-korporatizmusnak”, néhány pont rögzíthető. A centralizált rendszerekről bebizonyosodott, hogy bürokratikusá, antidemokratikusá, igazságtalanná és rossz hatékonyságúvá válnak. Az erősen decentralizált rendszerek hajlamosak arra, hogy zsarnokivá, önfejűvé, maffiózóvá és igazságtalanná váljanak. Ez a dilemma a „középút” vagy a „harmadik út” megvalósíthatóságának vagy megvalósíthatatlanságának jól ismert vitájához vezet.

A rövidség kedvéért csak egy munkahipotézist fogalmazunk itt meg. A 90-es évek rugalmas gazdaságaiban és munkaerőpiacain a legmegfelelőbb, a munka-biztonságot és gazdasági demokráciát elősegítő képviselői szervezetek a *helyi közösségi szövetségek* lehetnek, amelyek a helyi munkaerőpiacok munkás és fogyasztó résztvevőit kollektív egységbe hozhatják össze. Ilyen szövetségek ma még nem léteznek, és lehet, hogy soha nem is jönnek létre. Mégis elég okunk van arra, hogy bátorítsuk az ilyen irányba haladó kísérleteket. Van egy kellemetlen kiindulópont azok számára, akik olyan szervezethez kötődnek, amely a „tripartizmus” mellett kötelezte el magát. Ez pedig az, hogy a szakszervezeti mozgalom nemzetközi méretű visszaesése elérte azt a szintet, amikor a munkaerőpiac neo-korporatista irányításának eszméje már-már idejétmúlt fantazmagóriává válik. Franciaországban a munkaerő kevesebb mint 9%-a szakszervezeti tag, az USA-ban ez az arány 13%. A visszaesés a legtöbb országban drámai és tartós. Még a szakszervezetek reprezentativitása is megszűnt. Így a szakszervezetek szerepének és formáinak újragondolásának a társadalmi ügyek újragondolása fontos részévé kellett volna válnia. Úgy tűnik, mostanáig ez nem történt meg. Bizonyos típusú szakszervezetek döntő fontosságúak maradnak bármely újraelosztási program sikere szempontjából. Kelet-és Közép-Európában – az új szakszervezetek körüli nagy zajongás közepette – visszaesett a szervezethez tartozás szintje. A szakszervezetek kétségtelenül gombamódra szaporodnak, különösen Romániában, de Magyarországon is, ahol kilenc szakszervezeti *szövetség* van, és Bulgáriában, ahol a két nagy szövetség (a Podkrepa és a CITUB) csak nemrégiben kötött békét. A nagy zaj és a szimpatizáló publicitás, amelyet ezek a szervezetek külföldön kaptak, gyanúnk szerint elfedte a valóságban végbemenő erővesztést, és azt, hogy valószínűleg nincsenek világos újraelosztási vagy politikai céljaik.

Am ha a szakszervezetek befolyásra és újraelosztási hatalomra akarnak szert tenni a 90-es évek rugalmasabb, informális munkaerőpiacain, akkor a helyi közösségekre kell támaszkodniuk, és a fogyasztók helyi közösségeit kell képviselniük, ahol a munkások különböző iparágakból és foglalkozási ágakból jönnek. Mi az alternatíva? Az egyik a vállalathoz kapcsolódó szakszervezet, ami Japánban általánossá vált, és amit aktívan támogatnak a kelet-ázsiai térség más országaiban is. Vannak arra utaló

jelek, hogy ez a szervezeti forma terjed Kelet- és Közép-Európa egyes részein is. Jogosítványaik azonban alapos kritikai vizsgálatot igényelnek. Minden arra utal, hogy az ilyen „szakszervezetek” könnyen válhatnak a vezetés szerveivé – ha már nem eleve úgy kezdik tevékenységüket -, és teljességgel képtelenek reprezentatívá válni, vagy a „dinamikus hatékonyság” eszközeiként működni.

Ami a régi típusú ipari és ágazati szakszervezeteket illeti, azok nemcsak azért gyengültek meg világszerte, mert politikai támadások érték szociális-gazdasági szerepüket, hanem gyengítette őket a tömeges munkanélküliség és a munkaerőpiac rugalmassága is.

A 90-es években általánosan terjedni fognak a rugalmas munkaformák, egyre több olyan munkás jelenik majd meg, aki változtatja vagy kombinálja a különböző munkaerőpiaci státusokat és munkatípusokat. A rugalmasság növekedése nagyon megnehezíti az iparági vagy ágazati szakszervezetek számára, hogy megszervezzék, illetve *megtartsák* tagságukat, mert az emberek a múlthoz képest sokkal kevésbé fogják azonosítani magukat az ilyen szervezetekkel.

A legígéretesebb lehetőség éppen ezért a szakszervezetek számára az, ha kialakítják a munkások helyi közösségi szövetségeit, és nemcsak munkásként, hanem fogyasztóként és állampolgárként is képviselik őket. Ez a probléma visszavisz a privatizációs folyamathoz. A termelési struktúrában képviselői szerepet játszó, a gazdasági többlet újraelosztását és felhasználását szabályozó kollektív intézmény nélkül a privatizáció közep-távú eredménye az lesz, hogy egy kisebbség fogja kezében tartani az ellenőrzést, és a részvények folyamatosan az ő kezükbe kerülnek át.

Ez a sematikus forgatókönyv komplex, megoldhatatlan kérdéseket vet fel. Nélkülük azonban az újraelosztási igazságosságot is megcélzó gazdasági szerkezet esélyei csekélyek. A helyi közösségi szervezetek segíthetnek az ipari demokráciát is, amelynek szintén szüksége van olyan közvetítő intézményekre, amelyek megfelelően képviselik a társadalom ipari és munkavédelmi biztonsági normák által közvetve vagy közvetlenül érintett csoportjait. A szkeptikusoknak fel kell tennünk a kérdést: mi lenne az alternatíva?

A szabályozó apparátus

A szakszervezetek szerepének és a gazdasági-ipari demokrácia perspektíváinak vizsgálata nem lenne teljes, ha figyelmen kívül hagynánk a munkaügyi szabályozások szerepét Közép-és Kelet-Európa új viszonyai között. Már emlegettük a dagályosan elnevezett komplex munkaügyi törvényeket, amelyeket mostanában vagy csendesen elfelejtnek, vagy radikálisan módosítanak. Ám helyettesítő megoldások után kutatva azok, akik nyugatra tekintenek, a 80-as évek egyik legostobább eufémizmusával találkozhatnak, nevezetesen a „deregulációval”-val.

Gyakorlatilag a dereguláció egyetlen szószólója sem gondolta komo-

lyan, a jelszót, legkevésbé talán épp a fogalomhoz kapcsolódó legnagyobb nevek, például Hayek.

Amire ők gondoltak, az az egy vagy több szabályozás-típus megszüntetése, és piaci, illetve az egyének számára kedvező szabályozással való felváltása. Abban a korszakban, amelyet a társadalmi szabályozás korszakának nevezhetnénk Nyugat-Európában, és amely nagyjából az 1945 és 1975 között tetőzött, a szabályozási keret legfontosabb jellemzője az volt, hogy a közösségre irányult és védőjellegű volt.⁹ A 80-as években és a 90-es évek elején a törvényhozás és más eszközök révén csaknem minden országban elterjedtek az egyének kedvező, ösztönző és korlátozó jellegű szabályozások, beleértve egyes országokban a szakszervezeti jogok megnyirbálását és a rugalmasabb munkaformák adóügyi vagy más eszközökkel történő bátorítását.

4. Következtetések

Bár a piaci erőkre vetett hitet is tervek tekinthetjük, a mai kor hangulata terv-ellenes. Ennek okai Közép- és Kelet-Európában érthetőek. Ennek az ellenséges beállítódásnak azonban nem szabad kizárnia azt, hogy legyen valamilyen képünk a Jó Társadalomról. Úgy tűnik, ez hiányzik a közép-és kelet-európai gazdaságok szerkezetátalakításáról folytatott viták többségéből. A nihilizmusnak talán mégsem kéne annak a korszaknak a vezérelvévé válnia, amit egy jól informált próféta „a történelem végének” keresztelt el.

E tanulmány fő mondanivalója az, hogy a szerkezetátalakítás a régió valamennyi országában – bár többnyire üdvözlendő irányváltást jelent – a munka-bizonytalanságnak – mind a hét formáját erősítette, vagy éppen létrehozta. A megosztó és elszegényedést hozó tendenciák elleni küzdelemben meg kell határozni a munka-biztonság azon formáit, amelyeknek a politikusok a legnagyobb mértékű prioritást kell biztosítaniuk. A mögöttes gondolat az, hogy bármilyen újraelosztási programot és stratégiát olyan mechanizmusoknak kell alátámasztaniuk, amelyek révén elérhető a széleskörű jövedelem-biztonság és a dolgozói képviselőbiztonsága. Ezekre támaszkodva más biztonságok is erősödhetnek. A minimális jövedelem-biztonság megteremtése, amennyire a források ezt lehetővé teszi, megerősítené és legitimálná a politikai demokráciát. A dolgozói képviselőbiztonságának hatékony elősegítése, az, hogy az emberek beleszólhatnak a termelési folyamatba, újra megteremtené a foglalkozási biztonságot és az üzemi biztonságot, s létrehozná az ipari demokrácia alapját. A nyereség (és veszteség) elosztás mechanizmusainak segítése pedig a gazdasági demokrácia támogatását jelentené. A demokrácia két utóbbi formája nélkül a politikai demokrácia feltehetően csupán társasjáték maradna mind közül a legnagyobb eufémizmus.

Az évtized hátralévő éveiben át kell értékelni a munkajogi szabályozások szerepét, elismerve, hogy mint védelmi eszközök, az egyre rugalmasabb munkaerőpiacon természetükből fakadóan korlátozottak. A kö-

zösszre irányuló és védelmi jellegű szabályozás bizonyosan közrejátszik jó gyakorlati szabványok kialakításában, és arra kényszeríti a hatóságokat, hogy több figyelmet szenteljenek a szociális kérdéseknek. A társadalom sebezhető csoportjainak érdekeit védő legfontosabb szabályozó eszköz végül mégiscsak az, amit a dolgozó képviselői biztonságának nevezünk. Ez azt jelenti, hogy intézményesíteni kell azokat a mechanizmusokat, amelyek révén hallathatják hangjukat a hátrányos helyzetbe kerültek, a potenciálisan marginalizált csoportok és azok, akik a munkaerőpiaci újraelosztási mechanizmusok fejlődését fenntarthatják.

Jegyzetek

1 Ezen vélemény alátámasztására ld. G. Standing: „Wages and Work Motivation in the Soviet Labour Market: Why a BIP, not a TIP is required” *International Labour Review*, Vol. 130, No.2., July 1991, pp. 237-53. [TIP = Tax-based Income Policy, azaz adóra épülő jövedelempolitika, BIP = Basic Income Policy azaz az alapjövedelem politikája.]

2 Az egyik felkeresett nagyüzem egyik műhelyében 81 fogyatékos munkás dolgozott. Ebben a műhelyben volt a legelavultabb felszerelés, és itt volt az üzem leglassúbb szalagja. A termékeik iránti csökkenő kereslet következtében a vezetés úgy döntött, hogy bezárják a részleget, és elbocsátják mind a 81 munkást.

3 A térség sok gazdaságában hagyományos volt az erős, általában „önkéntes” jellegű munkaerőmozgás. A munkanélküli juttatások új rendszereinek legtöbbszörénél a munkahelyről való kilépés meggondolatlan lépés, mert megszüntetheti a jogosultságot a munkanélküli segélyre. A szerkezetátalakítás ugyanakkor éppen a nagyarányú munkaerőmozgást követelné meg.

4 Ez a Basic Income European Network (Európai Alapjövedelem-hálózat), amelyet 1986-ban hoztak létre, s amely egy sor konferenciát és szemináriumot szervezett. A hálózat negyedévenként Newslettert ad ki, amely dokumentálja az összes európai ország témával kapcsolatos kutatásait, publikációit.

5 Ld. például R. Rose: „Between State and Market: Key Indicators in Eastern Europe.” (*Glasgow University of Strathelyde, Studies in Public Policy* No. 196., 1991.)

6 Az érveket másutt részletesen tárgyalják, és az utóbbi években sok költségszámítást is végeztek. Ld. többek között: P. van Parijs ed.: „Arguing for Basic Income” (1992), H. Parker: „Instead of the Dole”; An Enquiry into the Integration of the Tax and Benefit Systems (London, Routledge, 1989.).

7 A maffiózó-tendenciák a régió valamennyi országában erősek. A 30-as évek Chicagójának és a 80-as – 90-es évek Palermójának és Milánójának képei nem pusztán a képzelt szüleményei. Mi történik, ha az osztályalapú újraelosztás kikerül a politikából?

8 Bizonyos, hogy a Los Angeles-i zavargások és más szociális robbanások ezen alternatíva kellemetlenségét támasztják alá. Vajon elfelejtett néhány nap lesz Los Angelesé, vagy majd úgy emlékszünk rá vissza, mint egy vízvázlastóra, amikor a kínálati oldali libertariánus közgazdaságtan menetrendje elveszítette legitimitációját?

9 Egyes szerzők különbséget tesznek a szociálpolitika és a társadalom hátrányos helyzetű tagjainak és veszteségeinek kompenzálására irányuló, s az olyan szociálpolitika között, amely a társadalom bizonyos módon való átstrukturálását célozza, általában újraelosztási célokkal együtt. Ld. például: Zs. Ferge: „A Society in the Making” (*Harmondsworth, Penguin, 1979.*)

Danny Pieters

Bevezetés az EK országainak társadalombiztosítási törvényhozásába*: Írország

Bevezetés: a társadalmi biztonság fogalma és forrása

Írországban a társadalmi biztonság helyett a szociális jólét (social welfare) kifejezést használják. A szociális jólét fogalma magában foglalja az összes jövedelmet fenntartó segélyrendszert. Háromféle rendszert különböztetünk meg: a társadalombiztosítási rendszereket, a szociális segélyrendszereket, és van egy úgynevezett maradék kategória.

A társadalombiztosítási rendszerek az öregség, a betegség, a rokkantság (ezen belül speciális biztosítási rendszereket létesítettek a munkahelyi baleset és a foglalkozási ártalom kockázatára), az anyaság, a munkanélküliség és a válás kockázatára terjednek ki. Ez utóbbi, sajátosan ír kategória azoknak nyújt juttatást, akik válásuk után nem tudják fenntartani magukat.

A társadalombiztosítási rendszereken kívül működik egy speciális segélyrendszer is a fenti kockázatokra (a munkahelyi baleset és a foglalkozási ártalom kivételével), és a nők egy része számára is vannak további speciális rendszerek. E speciális rendszerek alatt pedig biztonsági hálóként feszül ki az általános segélyrendszer.

A társadalombiztosítási és a segélyrendszerek mellett létrehoztak jövedelmet fenntartó segélyrendszereket is (az úgynevezett „maradék kategória”). Ezek a következők: családi pótlék rendszer, alacsony jövedelmű családok számára felállított jövedelemkiegészítési rendszer (családi jövedelemkiegészítés) és különféle természetbeni juttatást nyújtó rendszerek (amelyek például ingyenes utazást és energiaellátást biztosítanak).

Az ír szociális segélyrendszer nem terjed ki az orvosi ellátásra. Mindazonáltal, a tanulmány kiindulópontjának megfelelően ennek is szentelünk némi figyelmet.

Az ír alkotmány kevés, a társadalmi biztonság szempontjából fontos

* A tanulmányt rövidített formában közöljük. A további fejezeteket folytatólagosan adjuk közre az *Esélyben*-ben.

cikkelyt tartalmaz. Kivételt képez az alkotmány 41-es paragrafus, amelynek néhány cikkelye a sarkalatos családi jogokat fekteti le. Az ír bíróságok döntésének értelmében az állam köteles a házasságot védeni, azaz biztosítani azt, hogy az együttélő házaspárok nem szenvednek hátrányt az élettársi közösségben élő párokkal, illetőleg a különélő házastársakkal szemben.

A társadalmi biztonsági törvénykezés szempontjából jelentős szerepe van a Felső és Legfelső Bíróság jogértelmezésének; e jogértelmezés alapján egyes, az alkotmányban le nem fektetett személyiségi jogok alkotmányos védelmet élveznek. Ezeket a személyiségi jogokat többek között az alkotmány 45-ös, „A szociálpolitika alapvető szabályai” címet viselő paragrafus alapján ismerik el. Ez a cikkely számos szociális-gazdasági elvet tartalmaz. Ezek közül egyesek a juttatásokhoz való alapvető szociális jogokat testesítik meg. Az elvek bemutatását megelőző szakasz kimondja, hogy a szociálpolitikai szabályok csupán általános irányelvek, amelyeket az országgyűlés belátása szerint alkalmazhat a törvénykezés végrehajtásában; a törvénykezés érvényességének megítélése az alkotmány rendelkezéseinek fényében a bíróságok hatáskörébe tartozik. A fent említett bevezető szakasz nem akadályozza meg a bírakat a 45-ös paragrafus cikkelyeinek figyelembe vételében, különösen ott, ahol új sarkalatos jogokat „fedeztek fel”. Mindmáig bizonytalan, hogy van-e ennek bármilyen kézzelfogható hatása a társadalmi biztonságra.

Az ír társadalmi biztonsági törvénykezés fő forrása az 1981-es szociális segélytörvény (más néven: egyesítési törvény). A segély törvény (egy kivétellel) az összes olyan törvényt tartalmazza, amely bevezetése idején létezett, mégsem idézte elő a törvénykezés reformját vagy lényegi egyszerűsödését. Ez magyarázatot ad arra, hogy miért nevezték el a segély törvényt egyesítési törvénynek.

Az 1981-es szociális segély törvényt évente legalább egyszer módosítják. Erre azért van szükség, mert a törvény kiterjed a juttatások szintjére, és az alsóbb törvényhozói testület nem kapott jogot a szint módosítására. A juttatások szintjének módosítása általában együttjár a törvény egyes részeinek lényegi megváltoztatásával. A módosító törvények bevezetésük éve szerint kapják nevüket (például 1988-as szociális segély törvény).

Habár a módosító törvényeket beépítik az 1981-es szociális segély (egyesítési) törvénybe, a gyakorlatban külön-külön is hivatkoznak rájuk. Lényegileg csak egy törvény létezik, amely minden – hivatalos – törvényt magában foglal. Az 1970-es egészségügyi törvényből csak három szakasz játszik fontos szerepet a (szűk értelemben vett) társadalmi biztonsági törvénykezésben. Ezek a szakaszok a betegség és a rokkantság kockázatára kiterjedő segélyrendszert foglalják magukban. Az orvosi ellátási rendszer kereteit is az egészségügyi törvény adja.

Így tehát az alkalmazható törvények zömét egyetlen törvényben egyesítették. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a törvény a társadalmi biztonsági törvénykezés egészét tartalmazza. A szociális jóléti (social welfare) miniszter és az egészségügyi miniszter ugyanis számos törvényerejű rendeletet bocsájtott ki, amelyek kiegészítik a törvényt. A rendelkezések

jogi alapja magában a törvényben van lefektetve. Bizonyos esetekben az országgyűlés előzetes jóváhagyását kell kérni; vannak olyan esetek is, amelyekben az országgyűlés (bizonyos időre) visszamenőleg hatálytalaníthatja a rendelkezéseket. A felhatalmazott törvényhozó testületnek egyes esetekben pénzügyminiszteri jóváhagyást is kell kérnie. A rendelkezéseken kívül belső irányelvek is szerepet játszhatnak a társadalmi biztonsági törvény konkrét alkalmazásában. (...)

Kockázati tényezők és juttatások

Mielőtt rátérnénk a különféle kockázatok és juttatások leírására, két általános jellegű megjegyzést szeretnénk tenni. Az egyik arra a követelményre vonatkozik, amelynek értelmében csak az a személy igényelhet juttatást, aki eleget tett a járulékfizetési feltételeknek. A másik megjegyzés a különböző társadalmi biztonsági juttatások általánosan egységes szerkezetével kapcsolatos.

Az összes társadalombiztosítási rendszer (a munkahelyi baleset és a foglalkozási ártalom kockázata elleni biztosítás kivételével) járulékfizetési feltételekhez köti juttatásait.

a) Csak az a személy igényelhet juttatást, aki a biztosítás kezdete és a juttatás igénylése között eltelt időszakban bizonyos számú heti járulékot befizetett.

b/1) Kizárólag az a személy jogosult munkaképtelenségi juttatásra, rokkantsági nyugdíjra, anyasági pótlékra és munkanélküli juttatásra, aki az igénylést megelőző egy évben befizetett bizonyos számú heti járulékot, vagy akinek ezt meghítelezték.

b/2) Csak az a személy kaphat öregségi (járulékfizetéses) nyugdíjat, özvegyi (járulékfizetéses) nyugdíjat és elhagyott feleségnek járó juttatást, aki egy meghatározott időtartam alatt befizetett egy bizonyos számú heti járulékot, vagy akinek ezt meghítelezték.

Rövid távú juttatásokat igényelhetnek azok, akik 39 héten át fizettek járulékot; hosszú távú juttatás pedig azoknak jár, akik 156 héten át fizettek járulékot.

A b) pontban foglalt járulékfizetési feltételek alsó és felső határa mind a rövid-, mind a hosszútávú juttatások esetében kötött. A rövidtávú juttatások esetében 48 és 39 hét a határ, a hosszútávú juttatásoknál pedig 48 és 28 hét. A biztosítási juttatások szintje ettől függően változik; a különbségek azonban elenyészőek, és csak az alapjuttatásra (lásd alább) vonatkoznak, az eltartott társ és/vagy a gyermekek pótlékát nem érintik. Amint azt a b) pontban foglalt járulékfizetési feltételeknél is láthatjuk, nemcsak a ténylegesen kifizetett járulékot veszik figyelembe, hanem azt is, amit az igénylőnek meghíteleznek. Hitelt azok a személyek kaphatnak, akik biztosítva vannak vagy voltak, és akik önhibájukon kívül nem tudnak a járulékfizetési feltételeknek eleget tenni. Létezik például belépés előtti hitel (pre-entry credit), amelyet először biztosítást kötő személyek igényelhetnek. Nagy jelentőségük van a munkanélküliség és a munkaképte-

lenség idején nyújtott hiteleknek is. A Szociális Jóléti (social welfare) Minisztériumban megtalálható az összes biztosított személy járulékfizetési kártyája.

Mind a biztosítási, mind a segélyrendszerek egységes összegű alapjuttatásokat és pótlékokat nyújtanak; az alapjuttatásokra azok jogosultak, akik a megfelelő jogosultsági feltételeket kielégítik. A feltételek segélyrendszerként változnak.

Az alapjuttatásokhoz egyes esetekben pótlékok járulnak. Ilyen például az eltartott felnőtt után járó pótlék. Eltartott felnőttön általában a biztosított házastársát értik. Pótléokra csak azok jogosultak, akiknek anyagi eszközei korlátozottak.

A jogosult háztartásában élő 18 éven aluli gyermekek után is fizetnek pótlékot. Azon gyermek esetében, aki nappali oktatásban vesz részt, a korhatár 21 év. Eltérő összegű pótlék jár az első, a második, a harmadik-ötödik, a hatodik (és azt követő) gyermekek után. A segély jellegű juttatásokhoz járuló pótlékokat általános jövedelemigazolóhoz kötik. Ezzel szemben a biztosítási juttatásokhoz járuló pótlékok általában nem függenek az igénylők jövedelmétől és anyagi helyzetétől. Egy nemrégiben bevezetett szabálynak megfelelően azonban azok az igénylők, akiknek a házastársa nem tekinthető eltartott felnőttnek, a fenti pótlékok felét kapják. Ez nem vonatkozik különélő házastársakra.

A fenti két általános pótlék mellett számos egyéb pótlék igényelhető, speciális esetekben. Bizonyos feltételek mellett pótlékra jogosult például minden olyan 66 év feletti, teljes gondozásra szoruló biztosított személy, akit vele élő családtagja lát el (*előírt rokon pótlék*). A 80-dik életévüket betöltött biztosítottak alapjuttatása kis mértékben nő (*öregségi pótlék*).

A pótlékok összegét az határozza meg, hogy melyik alapjuttatáshoz tartoznak. Bizonyos társadalmi biztonsági juttatások esetében a pénzbeli pótlékok mellett természetbeni juttatások is igényelhetők. Ezek a következők: ingyenes utazás, ingyenes energia és fűtőanyagellátás, ingyenes telefon és ehhez hasonló szolgáltatások. Természetbeni juttatásokat inkább a 66 évesnél idősebb személyeknek nyújtanak.

Az ír társadalmi biztonsági rendszer az egységes összegű juttatások mellett fizetéstől függő juttatásokat is nyújt. Ez utóbbiak azonban csak másodlagos jelentőségűek. Az egységes összegű alapjuttatást kiegészítő fizetésfüggő pótlék csak bizonyos juttatások esetében igényelhető (munkánélküli juttatás, munkaképtelenségi juttatás, anyasági juttatás és bal-eseti juttatás). A pótlék alsó és felső határa kötött. A pótlék a heti kereset 12 százaléka, de legfeljebb 62 font; az egységes és a fizetéstől függő juttatások összege nem haladhatja meg a jövedelem 85 százalékát (munkánélküliség esetén), illetőleg 75 százalékát (munkaképtelenség esetén). A fizetésfüggő juttatás a munkánélküliség illetőleg a munkaképtelenség 19-dik napjától a 393-dik napjáig fizethető.

A jog nem írja elő a társadalmi biztonsági juttatások rendszeres felülvizsgálatát. Ennek ellenére az utóbbi években mind az alapjuttatásokat, mind a pótlékokat évente felülvizsgálják (ehhez viszonyítási alapként az inflációt veszik figyelembe). Ma az a tendencia, hogy a felülvizsgálatnál

a hosszú távú juttatások elsőbbséget élveznek a rövid távú juttatásokkal szemben.

Öregség

Minden 66-dik életévét betöltött személy nyugdíjra jogosult vagy a biztosítási rendszer keretében, vagy a segélyrendszer keretében. Biztosítási nyugdíjra (*öregségi járulékfizetéses nyugdíj*) jogosultak mindazon személyek, akik 56-dik életévük betöltése előtt kötöttek biztosítást, és eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek. Segélynyugdíj (*öregségi nem-járulékfizetéses nyugdíj*) fizethető azoknak, akik nem elégítik ki a fenti feltételeket. Ezt a fajta nyugdíjat jövedelemigazoláshoz kötik.

A 65-dik életévüket betöltött biztosítottak az öregségi nyugdíjat megelőző egy évben úgynevezett *visszavonulási nyugdíjat* kapnak. A visszavonulási nyugdíj esetében hasonló járulékfizetési feltételeknek kell eleget tenni, mint a (*járulékfizetéses*) *öregségi nyugdíjnál*; a nyugdíj további feltétele az, hogy az igénylőnek 55 éves kora előtt kellett megkötnie a biztosítást, és 65-dik életéve betöltésekor abba kell hagynia a munkát. Van azonban néhány fontos eset, amelyre a fenti szabály nem vonatkozik.

Napjainkban jelenik meg az ún. *visszavonulás előtti pótlék*. Erre a segélyjellegű juttatásra olyan 55 év feletti, hosszú ideje munkanélküli személyek jogosultak, akik még nem érték el a nyugdíjkorhatárt. A juttatás összege valószínűleg azonos lesz a munkanélküli segély összegével. A további részleteket miniszteri rendeletek fogják tartalmazni.

Halálozás

Az ír társadalmi biztonsági rendszer számos juttatást biztosít halál esetén. Kétféle nyugdíj létezik özvegy nők számára: a segélynyugdíj és a biztosítási nyugdíj. Mindazok, akik eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek, biztosítási nyugdíjra (*özvegyi járulékfizetéses nyugdíj*) jogosultak. Az özvegy választhat, hogy a saját vagy elhunyt házastársa biztosítását akarja-e alapul venni.

Az az özvegy, aki nem tud eleget tenni a járulékfizetési feltételeknek, segélynyugdíjat (*özvegyi nem-járulékfizetéses nyugdíj*) igényelhet; ez a nyugdíj jövedelemigazoláshoz kötött. Ha az özvegy újból férjhez megy, mindkét nyugdíj esetében elveszti a nyugdíjjogosultságot. Ha élettársi közösségben él, a nyugdíjat erre az időtartamra felfüggesztik.

Az ír társadalmi biztonsági rendszerben nincs általános nyugdíjrendszer özvegy férfiak számára. Van azonban az özvegy férfiak számára egy speciális rendszer. Azok a férfiak, akiknek elhunyt felesége *öregségi (járulékfizetéses)* vagy *visszavonulási nyugdíjat* kapott, és (férje részére) megkapta az *eltartott felnőt után járó pótlékot*, nos, ezek az özvegy férfiak *származási juttatásra* jogosultak; a juttatás megegyezik az özvegyi nyugdíj összegével – beleértve a gyermekek utáni esetleges pótlékokat is. A juttatásra csak olyan férfiak jogosultak, akik szellemi vagy fizikai állapotuk miatt nem tudják eltartani magukat. Ha a férfi újból megházasodik, el-

veszti nyugdíjjogosultságát; ha együtt él valakivel, a juttatást erre az időtartamra felfüggesztik.

Az árvák esetében is kétféle nyugdíj létezik : a biztosítási nyugdíj és a segélynyugdíj. Biztosítási nyugdíj jár azoknak az árváknak, akiknek a szülei vagy nevelőszülei eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek; a segélynyugdíj jövedelemigazoláshoz kötött. Az árva általában 18 éves koráig jogosult nyugdíjra; ha nappali oktatásban vesz részt, akkor 21 éves koráig jár neki nyugdíj.

Speciális szabályok vonatkoznak azokra az özvegyekre, akiknek házastársa munkahelyi baleset vagy foglalkozási ártalom következtében hunyt el. Az özvegy sokkal magasabb nyugdíjat kap, és semmilyen járulékfizetési feltételnek nem kell eleget tennie. Ha az özvegy újból férjhez megy, elveszti nyugdíjjogosultságát; ha együtt él valakivel, a nyugdíjat az együttélés időtartamára felfüggesztik. Bizonyos feltételek mellett azoknak a férfiaknak is jár nyugdíj, akiknek a felesége munkahelyi baleset vagy foglalkozási ártalom következtében halt meg. A feltétel az, hogy a férfit nagyrészt vagy teljesen elhunyt felesége tartotta el. Ezen kívül csak átmeneti nyugdíj fizethető, ha az özvegy férfi fizikai vagy szellemi állapota miatt nem tudja eltartani magát, és csak arra az időtartamra, ameddig ez az állapot fennáll. Ha el tudja magát tartani, akkor csak egy egyszeres és egyszeri végkielégítés jellegű juttatást igényelhet.

Akárcsak az özvegy nők, az árvák is kedvezőbb nyugdíjat kapnak, és semmilyen járulékfizetési feltételnek nem kell eleget tenniük. Az özvegyeken és az árvákon kívül az elhunyt szülője is jogosult lehet juttatásra, ha nagyrészt vagy teljesen az elhunyt tartotta őt el. Végül, a fenti speciális szabályok alapján az elhunyt hozzátartozói jogosultak egy egyszeres összegű segélyre is, a temetési költségek fedezésére.

A *halálozási segély* szintén a temetési költségek fedezésére szolgál. Ez csak a biztosított, a biztosított házastársa, özvegye vagy gyermeke halálakor kérhető. Ezt a segélyt is csak azok igényelhetik, akik eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek. A *halálozási segély* egyszeres összegű egyszeri, végkielégítés jellegű juttatás, amelynek összege aszerint változik, hogy az elhunyt 5 évesnél fiatalabb gyerek, 5-18 év közötti vagy pedig felnőtt volt-e.

Meg kell még említenünk, hogy az eltartott felnőtt a biztosított halála után általában 6 hétig kap átmeneti társadalmi biztonsági juttatásokat. Ez alatt az idő alatt a fent leírt halálozási juttatások nem fizetendők.

Munkaképtelenség

A társadalombiztosításban különbséget teszünk a *munkaképtelenségi juttatás* és a *rokkantsági nyugdíj* között. Munkaképtelenségi juttatásra jogosultak mindazok, akik nem képesek megfelelő munkát végezni, és eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek. Az igénylő a munkaképtelenség első három napján nem kap juttatást. Azok, akik egy évig folyamatosan munkaképtelenek, *rokkantsági nyugdíjra* jogosultak. Ez kedvezőbb, mint

a *munkaképtelenségi juttatás*, de szigorúbb járulékfizetési feltételekkel jár.

Külön szabályok vonatkoznak azokra a személyekre, akik munkahelyi baleset vagy foglalkozási ártalom következtében válnak munkaképtelenné. Az áldozat úgynevezett *baleseti juttatásra* jogosult. A juttatás 3 napi várakozási idő után, 26 hétig fizetendő. Ha a munkaképtelenség 4 napnál tovább tart, az első naptól kezdve fizetendő juttatás. Az igénylőre nem vonatkozik semmilyen járulékfizetési feltétel.

Ez a *rokkantsági juttatásra* is vonatkozik, amelyet a fenti 26 hét lejárta után fizetnek akkor, ha az illető még mindig jogosult a baleseti juttatásra. Csak olyan személy jogosult rokkantsági juttatásra, aki fizikai vagy szellemi képességeit a munkahelyi balesetből kifolyólag részlegesen elvesztette, és ennek következtében munkaképessége legalább 1 százalékkal csökkent. A munkaképtelenség mértékét szigorúan orvosi kritériumok alapján állapítják meg; a juttatás szempontjából lényegtelen, hogy az áldozat keresőképessége csökkent-e vagy sem.

A munkaképtelenség százalékát kerekítik. Ha a munkaképtelenség 20 százaléknál alacsonyabb, a *rokkantsági juttatást* egy egységes összegű prémium formájában fizetik (*rokkantsági prémium*). Ha a munkaképtelenség várhatóan 7 évnél hosszabb lesz, az áldozat választhat a prémium és a nyugdíj között. 20 százalék feletti munkaképtelenség esetén a *rokkantsági juttatást* átmenetileg fizetik; a juttatás mértéke a munkaképtelenség százalékától függ. Azok a személyek, akik több mint 20 százalékban munkaképtelenek, kétféle kiegészítést is igényelhetnek. *Alkalmazhatatlansági kiegészítésre* jogosultak mindazok, akik fizikai vagy szellemi képességeik csökkenése következtében tartósan munkaképtelenné váltak. A kiegészítés csak korlátozott időre szól, és bármikor visszavonható. Ez utóbbi az *állandó ápolási pótlékre* is vonatkozik, amely olyan 100 százalékosan munkaképtelen és valamilyen nyugdíjra jogosult személyeknek jár, akik állandó ápolásra szorulnak. Munkahelyi balesetből vagy foglalkozási ártalomból eredő munkaképtelenség esetén sokkal kedvezőbb juttatások járnak, mint „normális” munkaképtelenség esetén. A kétféle juttatás közötti különbség esetenként akár a 40 százalékot is elérheti.

Azok a munkaképtelen személyek, akik nem jogosultak biztosítási juttatásra, a segélyrendszer keretében munkaképtelenségi pótléket igényelhetnek. Csak olyan személyek jogosultak erre a pótlékre, akik ténylegesen és előreláthatóan legalább egy évig munkaképtelenek. A munkaképtelenség mértékét olyan munka alapján mérik fel, amely az illető korának, nemének, képzettségének és jártasságának megfelelően. A pótlék jövedelemigazoláshoz kötött.

Külön rendszert állítottak fel a vakok részére. Azok, akik annyira rosszul látnak, hogy képtelenek olyan munka elvégzésére, amelyhez a látás elengedhetetlen, illetőleg képtelenek korábbi munkatevékenységüket folytatni, vakoknak járó nyugdíjra jogosultak. Ez a nyugdíj, akárcsak az öregségi nyugdíjsegély, jövedelemigazoláshoz kötött.

Külön rendszert állítottak fel a fertőző betegek és a rehabilitációs programban résztvevők számára is. *Fertőző beteg ellátási pótlék* jár mind-

azoknak, akik fertőző betegségük miatt munkaképtelenek, és kezelésben részesülnek. *Rehabilitációs ellátási pótlékre* jogosultak mindazok a munkaképtelen személyek, akik rehabilitációs programban vesznek részt bármilyen elfogadott intézetben. Mindkét juttatás jövedelemigazoláshoz kötött, akárcsak a *munkaképtelen személy ellátási pótléka*.

Külön biztosítási rendszer létezik a kismamák számára. Azok a nők, akik eleget tettek a járulékfizetési feltételeknek, és akik a szülés várható idejét (elfogadott orvos által kiadott) papírral tudják igazolni, *anyasági pótlékre* jogosultak. A juttatás időtartama és összege attól függ, hogy a (teljesidejű munkát végző) kismama az anyasági idő lejáta után visszatér-e korábbi munkáltatójához. Azok a nők, akik nem térnek vissza korábbi munkahelyükre, általában 12 hétig kapnak anyasági pótlékot; ez a szülés várható időpontja előtti hatodik héttől a szülés után hat hétig fizetendő. A juttatás egységes összegű. Azok a nők, akik „csak” szülési szabadságot vettek ki, általában 14 hétig kapnak anyasági pótlékot. Az általános mintáktól eltérően ez a juttatás a nők heti fizetésének 70 százalékát is elérheti (a juttatás felső határa, akárcsak a fizetéstől függő juttatásoké, kötött).

Munkanélküliség

Minden olyan munkanélküli, aki a járulékfizetési feltételeknek eleget tett, munkaképes, és bármikor hajlandó munkába állni, *munkanélküli juttatásra* jogosult. A hajlandóság többek között azt jelenti, hogy az illető folyamatosan munkát keres: olyan munkát, amely megfelel kora, neme, fizikai állapota, képzettsége, lakóhelye és családja, valamint a munka hasznossága szempontjából is.

Azok, akik sztrájk következtében váltak munkanélkülivé – kivéve, ha a sztrájkban közvetlenül nem voltak érdekeltek –, nem jogosultak munkanélküli juttatásra. Azok, akik saját hibájukból kifolyólag veszítették el munkájukat, vagy visszautasítottak egy megfelelő munkaajánlatot, vagy nem követtek el mindent azért, hogy megfelelő állást találjanak, bizonyos ideig szintén nem kaphatnak munkanélküli juttatást. A felfüggesztés időtartama legfeljebb hat hét lehet.

A *munkanélküli juttatás* három napos várakozási idő után fizetendő, időtartama az igénylő életkorától függ. A 18 évesnél fiatalabb munkanélküliek legfeljebb 26 hétig kaphatnak munkanélküli juttatást, a 18–65 év közöttiek pedig legfeljebb 65 hétig. Azok, akik ez alatt az idő alatt betöltik 65-dik életévüket, további egy évig kapnak juttatást, feltéve, ha legalább 156 heti járulékot befizettek.

Az első fél év után a juttatás összege csökken. Ez alól a szabály alól csak két kivétel van. Egyrészt kivételt képeznek azok a 65 évnél idősebb munkanélküliek, akik legalább 156 heti járulékot befizettek, másrészt azok a 65 évesnél fiatalabbak, akik munkanélküliségük évében valamint az azt megelőző hét évben 280 heti járulékot befizettek.

A munkanélküli segélyrendszer keretében a munkanélküli juttatást

munkanélküli segély formájában fizetik. A segély jövedelemigazoláshoz kötött, járulékfizetési feltételek azonban nem vonatkoznak rá. A segély további feltétele az, hogy a munkanélküli képes és hajlandó bármilyen megfelelő állást elfogadni. A fent említett esetekhez hasonlóan a segélyre jogosultság időleges felfüggesztése itt is előfordulhat; a különbség annyi, hogy a felfüggesztés időtartama egy héttől három hónapig terjedhet. A munkanélküli segély időtartama nincs korlátozva. 65 hét után a juttatás összege egy kissé emelkedik.

Minden munkanélküli köteles rendszeresen jelentkezni a munkaközvetítő irodában. A jelentkezés gyakorisága változó: van, ahol naponta, más-ahol csak kéthetente kétszer kell jelentkezni. Sok esetben az irodában fizetik ki a juttatásokat, készpénzben. Azt is ellenőrizni lehet, hogy a munkanélküli megfelelő számú állást pályázott-e meg, illetőleg, hogy vannak-e egyáltalán állásajánlatok.

Orvosi ellátás

Az orvosi ellátással kapcsolatos törvényerejű rendeletekben kétféle természetbeni juttatás-csomag jelenik meg. Ezekre a juttatásokra azok jogosultak, akik saját zsebből csak komoly nélkülözések árán tudnának fizetni az orvosi ellátásért.

Egy alsó jövedelemhatár meghúzásával döntenek el, hogy ki tartozik ebbe a kategóriába; a döntésnél az egész család helyzetét figyelembe veszik. A 66 évesnél idősebbek esetében magasabb jövedelemhatárt állítanak fel. A jogosultak egy úgynevezett *orvosi kártyát* kapnak. A juttatás-csomag a következőkre terjed ki: körzeti orvosi kezelés, szakorvosi kezelés, gyógyszerek, fogászati ellátás valamint állami kórházakban történő ellátás. Ez utóbbi esetben csak a személyes költségeket kell megfizetni minden egyes kórházi nap után. A személyes költségek évi maximum összege kötött. A személyes költség fizetésének kötelezettsége alól csak a fertőző beteg-gek mentesülnek.

Azoknak a személyeknek (és általában háztársuknak is), akiknek jövedelme egy bizonyos szint fölött van, maguknak kell fizetniük a körzeti orvosi ellátásért. Azoknak, akiknek a jövedelme egy második (magasabb) kategóriába esik, a szakorvosi kezelés költségeit is saját maguknak kell állniuk. Ezen személyek ugyanolyan feltételek mellett részesülnek kórházi ellátásban, mint az alacsonyjövedelműek. A hat évesnél fiatalabb gyermekek és az iskolásgyermekek fogászati kezelése ingyenes; bizonyos fogászati kezelés azoknak a felnőtteknek is ingyen jár, akik eleget tettek járulékfizetési kötelezettségeiknek. A gyógyszerek szintén ingyenesek, amennyiben a havi gyógyszerköltségek egy bizonyos szintet meghaladnak; minden gyógyszert ingyen kapnak azok, akik valamilyen külön kategóriába tartozó (tartós) betegségben szenvednek.

Az orvosi ellátási rendszer mellett önkéntes biztosítást is lehet kötni, amely különféle juttatásokat nyújt. Az önkéntes egészségbiztosítást az

illetékes miniszter által felállított *Önkéntes Egészségbiztosítási Bizottság* igazgatja.

A körzeti orvosok országos szervezete és az illetékes minisztérium közötti megállapodás alapján az orvosi ellátást magánorvosok nyújtják. A fogászokat az *egészségügyi bizottságok* alkalmazzák. Az állami kórházakat szintén az *egészségügyi bizottságok* igazgatják. Az állami kórházak mellett számos magánkórház létezik.

Család

Az ír társadalmi biztonsági rendszerben különféle segélyek léteznek a gyermekek részére. Létezik egy általános *gyermekpótlékrendszer*, amely egyforma ellátást nyújt minden lakosnak. A jövedelmet fenntartó rendszerek pedig az alapjuttatásokon felül nyújtanak különféle, gyermek utáni kiegészítéseket (lásd alább). Végül, a *családi jövedelemkiegészítési rendszer* az alacsony jövedelmű alkalmazottaknak nyújt támogatást.

Gyermekpótlékra csak a gyermekkel együtt élő személyek jogosultak. Ha a gyermek valamilyen intézményben tartózkodik, akkor az intézménynek kell őt eltartania. Csak a 16 évesnél fiatalabb gyermekek után jár pótlék. Abban az esetben azonban, ha a gyermek nappali oktatásban vesz részt, illetőleg fizikai vagy szellemi fogyatékoságából kifolyólag nem tudja eltartani magát, a korhatár 18 év. A *gyermekpótlék* havi juttatás, összege más és más az első öt gyermek, illetőleg a hatodik és az őt követő gyermekek után.

Az alacsony jövedelmű családoknak támogatást nyújtó családi jövedelemkiegészítés heti juttatás. Azok a személyek jogosultak erre a kiegészítésre, akik teljesidejű állásban vannak, van legalább egy olyan gyermekük, aki után gyermekpótlékot kapnak, és a család jövedelme egy bizonyos – törvényesen meghatározott – szint alatt marad. A juttatás összege a törvényben meghatározott szint és a családi jövedelem különbségének fele, és felső határa kötött. A kiegészítés 52 hétig jár, de csak abban az esetben, ha az igénylő ezalatt nem hagyja abba a munkát. Nem befolyásolja a juttatást az, ha a család jövedelme ezalatt az időszak alatt megváltozik.

Segélyek

Az ír segélyrendszer túlnyomórészt kategória-határokon alapul. Létezik azonban egy általános védőhálóként működő rendszer is: ez a *kiegészítő jóléti pótlék*. Azok jogosultak erre, akik nem tudják eltartani magukat és családjukat. Azok, akik nappali oktatásban vesznek részt, vagy akiknek teljesidejű állásuk van, vagy akik sztrájkban érintettek, nem jogosultak erre a juttatásra. Minden igénylőnek fel kell iratkoznia a munkaközvetítő irodában.

A rendszer „maradék” jellege abból fakad, hogy csak az igényelheti,

aki már mindent elkövetett azért, hogy más juttatást kapjon. A (feltehetően csak kiegészítő jellegű) juttatást jövedelemigazoláshoz kötik. E mellett a juttatás mellett, illetőleg az alacsony jövedelmek kiegészítésére a közigazgatási testület az extra költségek fedezésére további kiegészítést adhat. Kivételes költségek fedezésére a testület egyösszegű, végkielégítés jellegű juttatást is kiutalhat. A közigazgatási testület kivételes esetben természetbeni juttatásokat is nyújthat.

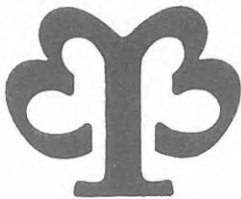
Speciális segélyrendszerek gondoskodnak azokról a nőkről, akik feltételezhetően nem tudják eltartani magukat. Így például azok a nők, akik 40 évesnél fiatalabbak, vagy akiknek van legalább egy eltartott gyermekük, és akiket elhagyott a házastársuk, *elhagyott feleségnek járó pótlékra* jogosultak. Azok a nők, akiknek van legalább egy eltartott gyermekük, és akiknek a férjét legalább hat havi börtönbüntetésre ítélték, *rab-feleségnek járó pótlékot* kapnak.

Szociális segélypótlékra jogosultak azok a hajadonok, akiknek legalább egy gyermeket el kell tartaniuk. Az 58-66 év közötti egyedülálló nők pedig *egyedülálló nőknek járó pótlékot* igényelhetnek.

A fenti juttatásokat jövedelemigazoláshoz kötik. Összegük megegyezik az *özvegyi segélynyugdíj* összegével; az egyedüli kivétel az *egyedülálló nőnek járó pótlék*, amelynek összege a többinél valamivel alacsonyabb.

Az *elhagyott feleségnek járó pótlék* biztosítási megfelelője az *elhagyott feleségnek járó juttatás*; ez utóbbit nem jövedelemigazoláshoz, járulékfizetési feltételekhez kötik. Az igénylő választhat, hogy saját vagy férje biztosítását kívánja-e a juttatáshoz alapul venni.

A nőknek fizethető juttatásokkal kapcsolatban létezik egy úgynevezett együttélési szabály. Ennek értelmében a juttatást felfüggesztik arra az időtartamra, amíg a jogosult egy férfival házastársi közösségben él.

A BABILON Nyelvstúdió
ANGOL és NÉMET
nyelvtanfolyamokat indít
heti 4x3 és 3x3 órában
Pesten és Budán

Szintfelmérés németből hétfőnként,
angolból szerdánként 14–17 között.

1067 Budapest, Teréz körút 41.
(A Béke Szálló mellett.)
Telefon: 132-4974, 135-3825

6494. számú
t ö r v é n y j a v a s l a t
a magzati élet védelméről*

A Magyar Köztársaság Országgyűlése annak tudatában, hogy

- a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel;
- a magzati élet védelme a gyermeket váró nőről történő fokozott gondoskodással valósítható meg, ugyanakkor a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése elsődlegesen a szülők felelőssége;
- a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze,

a következő törvényt alkotja:

1. §.

A női és férfi ivarsejt egyesüléséből létrejött, az anyaméhben kifejlődő magzatot hatékony támogatás és fokozott védelem illeti meg.
A támogatás és védelem eszközei és módzatai

2. §.

(1) A egészség és az emberi élet értékéről, az egészséges életmódról, a felelősségteljes párkapcsolatokról, az emberhez méltó családi életéről, az egészségre ártalmatlan születésszabályozási módszerekről szóló oktatás az alap-és középfokú oktatási intézményekben történik.

(2) Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat városi (fővárosi kerületi) intézetei keretében működő Családvédelmi Szolgálat szervezi az oktatási intézményeken kívül a családtervezéssel kapcsolatos ismeretek terjesztését.

* Mire ez a szám megjelenik, az Országgyűlés már szavazott a művi abortusz ügyében (az enyhébb, B változatra). Az alábbi három rovatunkban egyrészt szeretnénk az abortusz kérdés parlamenti vitájában elhangzott legjellegzetesebb érvek és ellenérvek rövidített változatait bemutatni, másrészt szeretnénk érzékeltetni, milyen problémákkal küszködnek a nem kívánt gyermekek, szülei, és a családokat helyettesíteni hivatott intézmények.

3. §.

- (1) Térítésmentes terhesgondozásra jogosult
- a) a Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó magyar állampolgár, illetve házastársa,
  - b) a Magyarországon érvényes letelepedési engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgár.
- (2) A terhesgondozás keretében
- a) a gyermeket váró nőt felvilágosítják a magzat egészséges fejlődése érdekében szükséges életmódról, a helyes táplálkozásról, a magzatot károsító hatások (különösen a dohányzás és alkoholfogyasztás) elkerülésének fontosságáról,
  - b) elvégzik a magzat egészséges fejlődését ellenőrző szűrővizsgálatokat,
  - c) felkészítik a gyermeket váró nőt a szülésre, szoptatásra, csecsemő- és gyermekgondozásra.
- (3) A terhesgondozás részletes szabályait, valamint a kötelező és az állami gondoskodás keretében térítésmentesen igénybe vehető fakultatív szűrővizsgálatokat a népjóléti miniszter határozza meg.

4. §.

- (1) Várandóssági pótlék illeti meg a térítésmentes terhesgondozásra jogosultakat havonta, terhességüknek a terhesgondozást végző orvos által igazolt negyedik hónapjától a szülés napját magában foglaló hónapig.
- (2) A várandóssági pótlék összege a korábbinál eggyel nagyobb gyermekszám alapján megállapított egy gyermekre jutó családi pótlék összegével azonos.
- (3) A várandóssági pótlékre egyebekben a családi pótlékre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni azzal, hogy a pótlékban részesülőknek be kell jelenteni a folyósító szervnek minden olyan tény, amely a jogosultságot érinti.

A terhesség megszakítása

5. §.

A terhesség csak veszélyeztettség esetén az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg.

„A” változat

6. §.

- A terhesség megszakítására csak abban az esetben kerülhet sor, ha
- a) a terhesség vagy a szülés a nő életét veszélyezteti,
  - b) a magzaton az élettel összeegyeztethetetlen rendellenesség áll fenn, valamint a terhesség 12-dik hetéig, ha
  - c) a terhesség bűncselekmény következménye.

„B” változat

6. §.

- (1) A terhesség a 12-dik hétig szakítható meg, ha
- azt az állapotos nő egészségét súlyosan veszélyeztető ok indokoja,
  - a magzat orvosiilag valószínűsíthetően súlyos fogyatékoságban vagy egyéb károsodásban szenved,
  - a terhesség bűncselekmény következménye, valamint,
  - az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén.
- (2) A terhesség a 18-dik hétig szakítható meg, ha az állapotos nő
- korlátozottan cselekvőképes, vagy cselekvőképtelen,
  - terhességét neki fel nem róható egészségi ok miatt nem ismeri fel korábban.
- (3) A terhesség a 20-dik hétig szakítható meg, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége az 50%-ot eléri.
- (4) A terhesség az időtartamától függetlenül szakítható meg
- az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi ok miatt, illetve
  - a magzatnál a szülés utáni élettel összeegyeztethetetlen rendelkezés fennállása esetén.

A terhességmegszakítás iránti kérelem benyújtása

7. §.

- (1) A terhesség megszakítása, ha azt nem egészségi ok indokolja, az állapotos nő írásbeli kérelme alapján végezhető el.
- (2) A terhesség megszakítását a 3. §. (1) bekezdésében meghatározott személyeken kívül a Magyarországon érvényes tartózkodási engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgár is kérheti.

8. §.

- (1) A terhesség megszakítása iránti kérelmét az állapotos nőnek a Családvédelmi Szolgálat munkatársa (a továbbiakban: munkatárs) előtt személyesen kell megtennie.
- (2) Korlátozottan cselekvőképes személy nyilatkozatának érvényességéhez törvényes képviselőjének a terhességmegszakítási kérelmet tudomásulvevő nyilatkozata szükséges.
- (3) Cselekvőképtelen személy terhességmegszakításra vonatkozó kérelmét nevében törvényes képviselője terjeszti elő.

9. §.

- (1) A munkatárs a terhességmegszakítási kérelem bejelentését követően – lehetőleg az apa jelenlétében – tiszteletben tartva az állapotos nő érzéseit és emberi méltóságát, tájékoztatja őt
- a terhességmegszakítás jogszabályi feltételeiről,

- b) a gyermek vállalása esetén elérhető állami és nem állami, anyagi és természetbeni támogatások lehetőségéről,
  - c) az olyan szervezetek és intézmények létéről és tevékenységéről, amelyek erkölcsi és anyagi segítséget nyújtanak a gyermek vállalása esetén,
  - d) az örökbefogadás lehetőségéről és feltételeiről,
  - e) a terhességmegszakítás körülményeiről, módjáról, veszélyeiről és az esetleges későbbi terhességre gyakorolt hatásairól,
  - f) a terhességmegszakítást végző egészségügyi intézményekről, valamint
  - g) a fogamzásgátlás személyre szólóan ajánlható módszereiről.
- (2) A tájékoztatást követően a 6. §-ban foglalt feltételek fennállása esetén a munkatárs kiállítja az e célra szolgáló kérést, amelyet a kérelmező (lehetőség szerint az apa is) aláír, és egyben megnevezi a terhességmegszakítás elvégzésére általa választott egészségügyi intézményt.
- (3) A munkatárs az aláírásával ellátott kérést másolatát haladéktalanul megküldi a választott egészségügyi intézménynek.

10. §.

- (1) Az állapotos nő a kéréssel haladéktalanul, de legkésőbb 5 napon belül jelentkezik a választott egészségügyi intézményben.
- (2) A beavatkozásra a kérés kiállítását követő 3 napon belül nem kerülhet sor.
- (3) Az állapotos nő kérelmét a beavatkozás napján aláírásával ismét megerősíti.
- (4) Ha az állapotos nő 8 napon belül nem jelentkezik, erről az egészségügyi intézmény a munkatársat a kérés másolatának visszaküldésével értesíti.
- (5) Ha a beavatkozást végző intézmény szakorvosa megállapítja, hogy a terhesség meghaladta az e törvényben meghatározott időt, vagy a beavatkozás végrehajtásának egészségügyi akadálya van, annak elvégzését megtagadja. Ebben az esetben az állapotos nő szakmai felülvizsgálatot kérhet. A felülvizsgálat lehetőségéről és az azt végző szervekről az állapotos nőt tájékoztatni kell.
- (6) A szakmai felülvizsgálat elvégzésére jogosultak körét a népjóléti minisztérium külön rendeletben szabályozza.
- (7) A felülvizsgálati eljárás során jóváhagyott beavatkozást a felülvizsgálatot végző egészségügyi intézményben kell elvégezni.

11. §.

- (1) Ha az állapotos nő a beavatkozás megtagadásától számított 10 napon belül a szakmai felülvizsgálaton nem jelenik meg, vagy a felülvizsgálati eljárás során a beavatkozást véglegesen megtagadják, a szakmai felülvizsgálatot végző a kérés másolatát a munkatársnak visszaküldi,

aki haladéktalanul értesíti a kérelmező lakóhelye szerint illetékes védőnőt.

(2) Azt az állapotos nőt,

a) akinek terhessége megszakítását az egészségügyi intézmény véglegesen megtagadta, illetve

b) aki nem jelent meg a szakmai felülvizsgálaton, veszélyeztetett terhesként kell gondozásba venni.

12. §.

(1) Az állapotos nőnél fennálló, a terhesség megszakítását megalapozó egészségi okot a szakmai szempontból illetékes két szakorvos egybehangzó véleményvel állapítja meg.

(2) A magzattal fennálló egészségi okot a genetikai tanácsadó, a prenatális diagnosztikai központ, illetve a szakmailag illetékes országos intézet által kijelölt kórház szülészeti-nőgyógyászati osztályai közül bármelyik kettőnek egy-egy szakorvosa egybehangzó véleményvel állapítja meg.

(3) A véleményeltérés esetén szükséges szakmai felülvizsgálatra jogosultak körét a népjóléti miniszter rendeletben szabályozza.

(4) Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott egészségi okokat az országos szakintézet vagy kollégium módszertani útmutatói alapján kell megállapítani.

(5) Ha a terhesség bűncselekmény következménye, a bűncselekmény elkövetését, illetőleg annak alapos gyanúját a büntető eljáró szerv által kiadott igazolás igazolja.

„B” változat esetén

(9) Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz, és ezáltal veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését.

A terhességmegszakítást végző intézmények

13. §.

(1) A terhességmegszakítás csak olyan egészségügyi intézményben végezhető, amely ehhez a jogszabályban megállapított feltételekkel rendelkezik.

(2) A szülészeti-nőgyógyászati osztályt működtető állami és önkormányzati intézményekben biztosítani kell legalább egy terhességmegszakítást végző csoport működését.

(3) Azokat az egészségügyi intézményeket, amelyekben a 12-dik hetet meghaladó terhesség megszakítható, a szakmailag illetékes országos intézet jelöli ki.

14. §.

A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.

15.§.

(1) A beavatkozás költségeit az Egészségbiztosítási Alap fedezi, amennyiben a terhesség megszakítása a biztosítással rendelkező állapotos nőnél vagy magzatnál fennálló egészségügyi ok miatt történik.

(2) A költségek megtérítésének rendjét a Kormány határozza meg.

(3) A népjóléti miniszter rendeletben határozza meg, hogy a beavatkozás költségének a szociális helyzettől függően hány százalékát kell megfizetni.

16. §.

(1) Ez a törvény 1993. január 1-én lép hatályba.

(2) A törvény hatálybalépésével egyidejűleg a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény 16/A §-a (3) bekezdésének ea) és eb) pontja, 26. §-a, valamint 15. §-ának (10 és (2) bekezdéséből, 16. §-ának (1) bekezdéséből, 118.§-ának (1) bekezdéséből, 119/D. §-ának (3) és (6) bekezdéséből és 124. §-ának (2) bekezdéséből az „anyasági segély” szövegrész hatályát veszti.

1992. szeptember 3.

A törvényjavaslat előadója: dr. Surján László népjóléti miniszter.

INDOKLÁS

a magzati élet védelméről szóló törvényjavaslatához

ÁLTALÁNOS INDOKLÁS

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 64/1991. (XII.17.) AB határozatával megsemmisítette a terhességmegszakításáról szóló 76/1988. (XI.3.) MT rendeletet és a végrehajtására kiadott 15/1988 (XII.15.) SZEM rendeletet, valamint az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvénynek azokat a szakaszait, amelyek külön jogszabály szabályozási körébe utalták a terhességmegszakítással kapcsolatos rendelkezések rögzítését.

Az Alkotmánybíróság döntése értelmében a terhességmegszakítás mint alapvető állampolgári jogokat és kötelezettségeket érintő beavatkozás – a Alkotmánnyal és a jogalkotásról szóló törvénnyel összhangban – kizá-

rólag törvényi szinten szabályozható. A döntést lényegében formai okokra hivatkozva hozzák meg, a hatályon kívül helyezett jogszabályok tételes tartalmi elemzésének mellőzésével.

A Javaslat az alaptörvény módosítását mellőzve tesz javaslatot a terhességmegszakítás törvényi szintű szabályozására, amelyet alapvető szemléletváltás jellemez. A kérdéskört a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése, azaz a magzati élet védelme szempontjából közelíti meg.

A Javaslat deklarálja, hogy a magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel, amely védelem elsősorban a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg. A magzat egészséges fejlődésének biztosítása érdekében a Javaslat a biztosítási jogviszonytól függetlenül ingyenes terhességgondozást garantál minden Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó magyar állampogárnak, illetve házastársának, valamint az érvényes letelepedési engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgárnak. A magzat egészséges fejlődésének lehetőségét kívánja biztosítani a várandósági pótlék bevezetésével, amelynek célja a gyermeket váró nők életfeltételeinek kedvező befolyásolása.

A Javaslat kimondja, hogy a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze, arra csak az anya vagy a magzat veszélyeztetettsége esetén kerülhet sor. Felismerve azt, hogy a családok életében végtelen számú olyan élethelyzet fordulhat elő, amely befolyásolja a megfogant magzat világrahozatalát, nem kíván jogilag és erkölcsileg vitatható taxációt felvállalni, és ezzel a társadalom értékítéletét kimondani a gyermekvállalás lehetősége, illetőleg kötelezettsége tekintetében. Alapelve, hogy a terhességmegszakítások száma nem a feltételeket meghatározó szabályozás függvényében alakul, és nem befolyásolja közvetlenül a születések számát, az abortuszok gyakorisága elsősorban értékrendi és kulturális kérdés.

A Javaslat nem folytatja a hagyományos terhességmegszakítást engedélyező gyakorlatot, amely a döntés felelősségét a kérelmező személyétől független bizottságokra hárította. Alapkonceptiója, hogy a döntés meghozatalához kívánja biztosítani a körülmények és a terhességmegszakítást befolyásoló feltételek teljes körű megismerését, amelynek tudatában a felelősségteljes döntést az érintett személyeknek, illetve családnak kell meghozni. A Családvédelmi Szolgálat munkatársai a terhesség megszakítása iránti kérelemmel kapcsolatos eljáráson túl megadnak minden szükséges felvilágosítást, amely eligazítást adhat a gyermek vállalásával kapcsolatos döntéshez. A Javaslat a döntés meghozatala és a beavatkozás elvégzése közötti három nap türelmi idővel is a visszafordíthatatlan következményekkel járó döntés meghozatalának megalapozottságát kívánja elősegíteni.

A Javaslat külön hangsúlyt fektet a családtervezéssel kapcsolatos ismeretek terjesztésére, amelyre már az alap- és középfokú oktatás során is külön figyelmet kell fordítani.

A lelkiismereti szabadság szabad gyakorlásával összhangban a Javaslat biztosítani kívánja, hogy az egészségügyben dolgozók vallási-lelkiismereti

meggyőződésük ellenére ne lehessenek kötelezhetőek a terhességmegszakításban való részvételre, csupán akkor, ha a beavatkozásra a gyermeket váró nő életének megmentése céljából kerül sor.

RÉSZLETES INDOKLÁS

Az 1-3. §-hoz

A Javaslat rendelkezik a magzatot megillető hatékony támogatás és védelem eszközeiről. Ennek keretében a felelősségteljes párkapcsolatokon alapuló, tudatos gyermekvállalás elősegítése érdekében, már az alap- és középfokú oktatási intézmények feladatává teszik az emberi élet értékéről, az egészséges életmódról, az emberhez méltó családi életről és az egészségre ártalmatlan születésszabályozási módszerekről szóló oktatást, amely a nemzeti alaptanterv részévé fog válni. Az oktatási intézményekből kikerülő személyek részére is biztosítja a családtervezéssel kapcsolatos ismeretek hozzáférhetőségét, amelyet a Családvédelmi Szolgálat feladatává tesz.

A Javaslat értelmében a Családvédelmi Szolgálat az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat keretében fog működni.

A Javaslat a magzat egészséges fejlődésének biztosítása érdekében a terhesgondozást kiemeli a biztosítási jogviszony keretében nyújtott egészségügyi szolgáltatások köréből, amellyel minden Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó magyar állampolgár, illetve annak házastársa, vagy érvényes letelepedési engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgár számára biztosítja azoknak az ismereteknek az elsajátítását, amelyek a magzat, illetve a csecsemő egészséges fejlődését segítik, továbbá azoknak a szűrővizsgálatoknak az elvégzését, amelyek az egészséges fejlődést ellenőrzik.

A 4. §-hoz

A Javaslat szintén a biztosítási jogviszonytól függetlenül vezeti be a várandóssági pótlék intézményét, amelynek célja a gyermeket váró nő egészséges életmódjának, korszerű táplálkozásának és a magzat egészséges fejlődését biztosító életfeltételei javításának elősegítése. A várandóssági pótlék összege a meglévő gyermekek számánál eggyel nagyobb gyermekszám alapján megállapított családi pótlék összegével azonos, amelyet az állami költségvetés terhére, a terhesgondozást végző orvos igazolása alapján, a családi pótlék folyósítására vonatkozó szabályok szerint kell kifizetni.

Az 5. §-hoz

A Javaslat kimondja, hogy a terhesség csak a Javaslatban meghatározott feltételek fennállása esetén, azaz a gyermeket váró nő, illetőleg a

magzat veszélyeztettsége miatt szakítható meg, amely mellett érvényesül a Büntető Törvénykönyvben meghatározott magzatelhajtási tilalom.

A 6. §-hoz

„A” változat

A Javaslát kizárólag akkor biztosít lehetőséget a terhességmegszakításra, ha a terhesség vagy a szülés a nő életét veszélyezteti, illetőleg, amennyiben a magzatnál az étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség áll fenn, továbbá ha a terhesség bűncselekmény következménye. Az első esetben az anya életének megmentése érdekében teszi lehetővé a Javaslát a terhességmegszakítást, a másodikban pedig az étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállása miatt a magzat egészsége fejlődésének lehetősége eleve kizárt. A harmadik esetkörben lényegében többszörös veszélyeztetettség is fennállhat, hiszen amennyiben a terhesség bűncselekmény következménye, az anyát ért pszichés trauma a magzat egészsége fejlődését károsan befolyásolhatja, továbbá a gyermekvállalás nem alapulhat a Javaslát által célként megfogalmazott felelősségteljes párkapcsolaton.

„B” változat

A Javaslát a veszélyeztettség mértékének és a terhesség időtartamának összevetésével határozza meg, hogy mely esetekben és milyen időhatárokra belül szakítható meg a terhesség. Minél súlyosabb a veszélyeztetettség, annál tágabb intervallumot tesz lehetővé a beavatkozás elvégzésére. A Javaslát lényegében csak az egészségi indikációkat részletezi, és elhagyja a magzat egészséges fejlődését esetlegesen károsan befolyásoló válsághelyzetek részletezését, ezzel is hangsúlyozva, hogy nem lehet egy adott élethelyzethez kapcsolva, mintegy alanyi joggá tenni a terhességmegszakítást. A Javaslát a taxáció elhagyásával kifejezésre kívánja juttatni azt is, hogy nincsenek olyan társadalmi helyzetek, amelyek keretében nem támogatott a gyermekvállalás, továbbá nem határozható meg a társadalom szempontjából kívánatos gyermekszám sem. A súlyos válsághelyzetben lévő nő állapíthatja meg valamennyi egyéni körülményének figyelembevételével.

A 7-9. §-hoz

A Javaslát értelmében a terhesség megszakítása – az egészségi indikáció kivételével – az állapotos nő írásbeli kérelme alapján végezhető el. Amennyiben a beavatkozásra egészségi okból kerül sor, arra az egészségügyi törvény és végrehajtási rendeletei műtétekre vonatkozó rendelkezései irányadók, tehát az állapotos nőnek nem kell kérnie a terhessége megszakítását, csupán a beavatkozással kapcsolatos felvilágosítást követően hozzájárulását kell adnia a műtét elvégzéséhez.

A Javaslát értelmében a terhesség megszakítását kérheti minden térítésmentes terhesgondozásra jogosult személy. A Polgári Törvénykönyv rendelkezéseivel összhangban a korlátozottan cselekvőképes kérelmezők

jognyilatkozatához a törvényes képviselőjük hozzájárulása szükséges, amely a terhességmegszakítási kérelem tudomásulvételét tartalmazza, a cselekvőképtelen személyek kérelmét pedig a törvényes képviselőjük terjeszti elő.

A Javaslat az érvényes tartózkodási engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgárok számára is lehetővé teszi a terhességmegszakítás iránti kérelem előterjesztését, hiszen számos külföldi állampolgár tartózkodik hazánkban továbbtanulás, illetőleg tartós munkavállalás céljából.

A terhességmegszakítás iránti kérelmet a Családvédelmi Szolgálat munkatársa előtt személyesen kell megtennie az állapotos nőnek, hogy a bejelentést követően tájékoztatni lehessen a terhességmegszakítás jogszabályi feltételeiről, a gyermekvállalás esetén juttatott támogatásokról, az örökbefogadás lehetőségéről, és a terhességmegszakítás módjáról, veszélyeiről, valamint a beavatkozást végző egészségügyi intézményekről. A nemkívánt terhesség jövőbeni elkerülésének elősegítésére a Családvédelmi Szolgálat nemcsak a terhességmegszakítással kapcsolatban ad teljes körű felvilágosítást, hanem tájékoztatást nyújt a fogamzásgátlás személyre szólóan ajánlható módszereiről is. A tájékoztatást lehetőleg az apa jelenlétében kell megadni, amely a felelősségteljes családi döntés lehetőségét teremti meg.

Amennyiben az állapotos nő a tájékoztatást követően is fenntartja terhességmegszakítás iránti kérelmét, a Szolgálat munkatársa kiállítja a terhességmegszakítást kérő lapot, amelyet a kérelmező aláír, és egyben megnevezi a tájékoztatásban felsorolt terhességmegszakítást végző, általa választott intézményt. Ezt követően a Szolgálat munkatársa is aláírja a kérőlapot, amelynek másolatát haladéktalanul megküldi a választott egészségügyi intézménynek.

A 10-11. §-hoz

A Javaslat a megalapozott döntés elősegítése érdekében kimondja, hogy a terhesség megszakítására a kérőlap kiállítását követő három napon belül nem kerülhet sor, illetőleg a terhességmegszakítási kérelmet a beavatkozás napján az állapotos nőnek aláírásával ismét meg kell erősítenie, ezzel mintegy lehetőséget adva a döntés megváltoztatására.

A Javaslat az egészségügyi intézmények számára előírja, hogy a kérőlap másolatát minden olyan esetben vissza kell küldeni a Szolgálat munkatársának, amikor a terhesség megszakítására nem került sor, annak érdekében, hogy az állapotos nő minél előbb bevonható legyen a terhesgondozásba.

A 12. §-hoz

A Javaslat nevesíti az egészségi indikációt megállapító szerveket, továbbá a szakemberek közötti esetleges véleményeltérés lehetőségét, egyben felhatalmazza a népjóléti minisztert, hogy a szakmai felülvizsgálatra jogosultak körét meghatározza.

A büntetőügyben eljáró hatóságok feladatává teszi annak igazolását,

hogy a terhesség bűncselekmény következménye vagy a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja megállapítható.

A Javaslát értelmében az állapotos nő súlyos válsághelyzetben van, ha körülményei olyan súlyos testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoznak, amelyek veszélyeztethetik a magzat egészséges fejlődését. A Javaslát nem utalja semmilyen szerv hatáskörébe a válsághelyzet minősítését, hiszen ez mindig csak az adott egyén vonatkozásában értékelhető, így ezt kizárólag az állapotos nő megítélésére bízta.

A 13-14. §-hoz

A Javaslát értelmében a terhességmegszakítás csak a megfelelő személyi és tárgyi feltételekkel rendelkező egészségügyi intézményben végezhető. Ezekben az intézményekben sem kötelezhetőek azonban az egészségügyi szakemberek arra, hogy lelkiismereti meggyőződésük ellenére részt vegyenek a beavatkozásban, kivéve, ha arra az állapotos nő életét veszélyeztető ok miatt kerül sor. Ez utóbbi lehetőségre tekintettel minden szülészeti-nőgyógyászati osztályt működtető területi ellátást végző intézményben biztosítani kell legalább egy terhességmegszakítást végző team működését.

A 15-16. §-hoz

A társadalombiztosításról szóló 1974. évi II. törvény 16/A §-ának (3) bekezdéséből a Javaslát értelmében az alanyi jogon járó térítésmentes terhesgondozás szabályaival összhangban, hatályon kívül kerülnek azok a rendelkezések, amelyek a javaslat szerint alanyi jogon járó terhesgondozást biztosítási jogviszony keretében nyújtandó egészségügyi szolgáltatásnak tekintették.

A Javaslát felhatalmazza a Kormányt, hogy a terhességmegszakítás költségeinek megtérítési rendjét meghatározza, a népjóléti minisztert pedig a költségek viselésének szociális szempontú helyzettől függő arányainak kialakítására.

Részletek a 6494. számú törvényjavaslat parlamentari vitájából*

Dr. Surján László népjóléti miniszter:

Az előterjesztők gyakorta hivatkoznak arra, hogy a megtárgyalandó törvénytervezet korszakos jelentőségű. Úgy érzem, mostani témánk jelentőségét nem lehet eltúlozni.

Voltak évek, amikor hazánkban lényegesen több művi abortusz volt, mint szülés. A fogamzásgátló módszerek elterjedése ugyan több mint 200 ezres csúcsertékről levitte az évenkénti abortuszszámot 90 ezerre, 1956 nyara óta mégis jóval több mint 4 millió magzat pusztult el mesterseges beavatkozás miatt.

Társadalmunkban több nézet él egymás mellett az abortusz mibenlétéről. Nem ismeretes azonban egyetlen olyan nézet sem, amely szerint az abortusz ne lenne rossz dolog. Még azok, akik szerint a kérdés nem igényel törvényi szabályozást, mert a nő egyedül jogosult dönteni, még azok sem mondják jónak, hanem szükséges rossznak a beavatkozást.

Nézzünk tehát szembe a kérdéssel. Valóban szükséges volt ez a tömeges magzathalál? A nemzetközi adatok fényében a kiugróan sok abortusz alapján sajnos ki kell mondanunk, hogy az előző kormányok – az 1973-as tiszteletreméltó, de kevésbé eredményes kísérlettől eltekintve – vajmi keveset tettek az élet védelmére vonatkozó alkotmányos köteleiségeik teljesítéséért.

Ennek a területnek a szabályozása különösen kényes feladat. Magánélet és társadalom, magánérdek és közösségi szemlélet ütközik, eltérő világnézetek csapnak össze. Mindannyian tudjuk, hogy milyen szenvedélyes viták zajlanak, és mennyire megosztott a társadalom e kérdésben világszerte, és így Magyarországon is. Érdemes tudatosítanunk, hogy ebben a kérdésben az eltérő álláspontok nem pártok szerint helyezkednek el a Parlamentben.

Társadalmunkban három eltérő nézet él egymás mellett. Az egyik fel fogás szerint a meg nem született élet védelme mindennél előbbre való,

---

* A képviselők felszólalásait erősen rövidített formában közöljük.

ezért a művi abortusz soha nem megengedhető beavatkozás, lényegében a kivégzéssel megegyező jogi megítélést kíván. Egy másik felfogás szerint az abortuszhoz a nőnek alanyi joga van, és a kérdés semmiféle jogi szabályozást nem igényel. A harmadik felfogás e két előbbi nézet között foglal helyet; elismeri az állam korlátozási jogát, s csak bizonyos körülmények esetén engedélyezi a terhesség művi úton való megszakítását.

Az első felfogást általában a vallásos emberek nézetének szokták felüntetni, gyakorta emlegetik, mint idejétmúlt, életidegen szemléletet, sőt némelyek konzervatív katolikus felfogásnak tüntetik fel. Ez utóbbi beállítást ellen nemcsak azok a nem katolikus vallásos emberek tiltakoznak, akik a katolikusokkal együtt a magzatot is teljes értékű embernek tekintik, hanem az emberi élet minden formáját tisztelő és védő nem hívó polgártársaink is. Erre a magzattvédő következtetésre ugyanis a vallásos gondolkodástól független természetjogból is el lehet jutni.

A másik felfogás semmiféle jogalpból le nem vezethető állítás, törvényerőre emelése roppant veszélyeket is rejt magában. Ha ugyanis egy emberi lényről – jogképességének törvényes szabályozásától függetlenül – mások döntenek el, élhet-e, vagy sem, beláthatatlan, tragikus folyamatokat indítunk el. Ez a felfogás – megítélésünk szerint – nem is egyeztethető össze az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatával.

A közbülső felfogást támogatja viszont – a közvélemény-kutatások tanúsága szerint – a legtöbb állampolgár.

Mi indoka lehet az államnak, hogy ha már egyáltalán lehetővé teszi a magzattelhajtást állampolgárai számára, azt mégis szabályozza, és a beavatkozás gyakoriságának csökkentésére törekedjék? Elsősorban az államnak azt a kötelességét kell kiemelni, ami az állampolgárok egészségének védelmét írja elő. Az abortusz ugyanis nemcsak a védtelen magzat életét szünteti meg, hanem – még az úgynevezett kíméletes technikák esetén is – károsítja a nő szervezetét, és csökkenti egy későbbi időpontban a nő által kívánt terhesség kihordásának esélyeit. Magyarországon az abortuszok száma rohamos növekedésének a méhnyakelégtelenség és a koraszülések számának növekedése is következménye lett.

Azok a törekvések, amelyek ki akarják iktatni az abortuszt a születésszabályozás mindennapos gyakorlatából, nemcsak az éppen megfogant életet védik, hanem a következő gyermek megszületésének esélyét is.

Ebben a felfogásban már benne van a népesedéspolitikai vonatkozás egyik lényeges eleme. Az a gondolat azonban, amely szerint a magzattelhajtás teljes tilalma a népességszám növekedését eredményezi, tudományosan nem támasztható alá. A szaktudomány tapasztalata alapján kimondható, hogy az abortusz sem pozitív, sem negatív irányban nem népesedéspolitikai eszköz.

A továbbiakban azokat az alapvető elveket foglalom össze, amelyek törvénytervezetünk szemléletét teszi világossá.

A büntető törvénykönyv a magzattelhajtás büntetéséről rendelkezik. A tervezet nem helyezi hatályon kívül ezt a rendelkezést. Az ellentmondásnak, amely a büntetendő magzattelhajtás és az azt olykor mégis lehetővé tevő jelen tervezet között található, az a feloldása, hogy a törvénytervezet

megengedő részeit olyan esetek felsorolásának tekintjük, amely esetekben a Btk. alapján járó büntetést nem hajtják végre. Ez a szemlélet annak az előbb már mondott állításnak felel meg, mely szerint az abortusz mindenképpen rossz dolog. Ebben az értelemben tervezetünk nem engedélyezi, hanem tűri bizonyos esetekben az abortusz végrehajtását.

Az abortusz jogi szabályozásakor gondolkodásunk kiindulópontja megszabja, hogy milyen végkövetkeztetésre jutunk. A természettudomány mai ismeretei szerint az új élet keletkezésének pillanata a fogamzás. Biológiai szempontból értelmetlen lenne azzal foglalkozni, hogy a meg nem született lény ember-e vagy sem; ha a magzat él, élete nem lehet más, mint emberi élet – még ha ennek vannak is más életszakaszoktól eltérő sajátosságai. Aki ezt az egyszerű helyzetet megérti, illetve ebből indul ki, a magzat életéről nem rendelkezhet másképp, mint más emberek életéről. Minél védtelenebb és kiszolgáltatottabb egy ember, annál több védelmet érdemel. Ez a szemlélet tükröződik a törvénytervezet A-variánsában. Ez a megközelítés alkotmányos, s megfelel annak a gondolatnak, mely szerint a magzat személyiségi jogokkal rendelkező jogképes tagja a társadalomnak.

Az előterjesztő – bár saját hitével és felfogásával csak az A-variánst tartja összeegyeztethetőnek – nem nyilvánítja lelkiismeretlennek, gyilkosnak vagy nemzetárulónak azokat, akik viszont csak a B-variánst tartják hasznosnak és megvalósíthatónak. Az A-variáns vagy esetleg egy annál még szigorúbb változat az elméletileg helyes megoldás. A B-variáns megvalósulása elősegíti, hogy egy idő múlva társadalmunk kiiktassa – önként – az abortuszt a mindennapos gyakorlatból.

A törvénytervezet korlátozó és megelőző elemeket egyaránt tartalmaz, és ezek alkalmazásától a mai káros és kóros gyakorlat megváltoztatása remélhető.

Az anya egészségének védelme indokolja azt a korlátozást, mely szerint abortuszra nem kerülhet sor bármikor, hanem csak a fogamzást követő meghatározott időszakban. Nyilvánvaló ugyanis, hogy minél közelebb van a szülés időpontja, annál több veszéllyel jár a beavatkozás. Ennek az időhatármodellnek az alkalmazása azonban nem látszik összeegyeztethetőnek az Alkotmánybíróság döntésével, szükség van arra is, hogy a Parlament határozza meg azokat az okokat – az úgynevezett indikációkat –, amelyek esetén sor kerülhet a beavatkozásra.

Tervezetünk ezenkívül bizonyos eljárásokat kíván azoktól, akik nem kívánják megszülni gyermeküket: kötelező várakozási időt és kötelező tanácsadást írunk elő.

Fel kell hívnom arra is a figyelmet, hogy a tervezet nem ismeri az ún. szociális indikációt. Sokan hangoztatják, hogy ilyen jövedelmi viszonyok között, mint ami most van hazánkban, nem lehet elvárni, hogy az anyák szüljenek. Való igaz, megélhetési viszonyaink rosszak, de ha a jólét és a gyermekvállalási kedv között van összefüggés, az sajnos inkább fordított. A szociális helyzetre való hivatkozás semmivel sem objektívabb indok, mint a törvénytervezetben szereplő válsághelyzet. Ez utóbbi ugyanis lélektani szempontból mindig fennáll, s a jelenlegi szabályozás, ami most

van érvényben, még a problémát nem kezeli. A hatályos alkotmány biztosítja mindenki számára a lelkiismereti szabadságot. Ez lehetőséget ad arra, hogy egyetlen egészségügyi dolgozót se lehessen lelkiismeretével ellenkező beavatkozásra kényszeríteni. A törvényjavaslatnak ez a része tehát nem tesz mást, mint a már meglévő jogokat konkretizálja az adott esetben.

Sok felmérés tanúsította, hogy a születésszabályozás módszereire vonatkozó ismeretek igen fogyatékosak hazánkban. Szakértői vélemények szerint tágabb értelemben véve a szexuális kultúra alacsony foka is jellemző. A legutóbbi időkben ugyan megindult a családtervezés új és egészségre ártalmatlan formáinak terjesztése, de ezen a téren nagyon sok még a teendőnk. A törvénytervezet újabb lehetőségeket kíván adni azzal, hogy a családvédelmi szolgálatok felállításával olyan hálózat kialakulását készíti elő, amely nemcsak az abortuszt kívánó nők kötelező tanácsadását végzi, hanem a korszerű megelőzés oktatásának egyik bázisa lehet.

A szexuális életre való felkészítés nehezen megoldható gond a közoktatásban. A pedagógusnak nem szabad elfelejtenie, hogy a gyermek nevelése, világnézetének kialakítása elsősorban a szülő joga és kötelessége.

Bármennyire igaz, hogy a jólét és a szülési kedv nem vagy legfeljebb fordítva függenek össze egymással, az állam köteles hozzájárulni a gyermek felnevelésének anyagi terheihez. Ez ma döntően a családipótlék-rendszer révén valósul meg. A magzat embervoltának elismeréséből parancsolóan következik, de a B-variáns elfogadása esetén is logikusan beilleszthető a jelenlegi ellátási rendszerbe egy, a magzatok után járó pótlék.

A törvényjavaslat ebből a gondolatból kiindulva vezeti be a várandóssági pótlékot, megkerülve ezzel az ikerterhességekből vagy azok gyanújából fakadó adminisztratív nehézségeket. És oly korban adja oda ezt a pótlékot a családnak, amikor az anya életvitele módosul, és költségei növekszenek. A javaslat a negyedik hónaptól folyósítja ezt a pótlékot, amelynek következtében az eddigi anyasági segély helyett mintegy kétszer annyi juttatást kapnak a gyermeket vállalók. Azt, hogy nem a fogamzás pillanatától jár ez a pótlék, egyes-egyedül pénzügyi korlátok indokolják.

Dr. Kulin Sándor, a Magyar Demokrata Fórum vezérszónoka:

A magzati élet védelméről szóló törvényjavaslatot a Magyar Demokrata Fórum frakciója vitára alkalmasnak tartja. Alkalmasnak tartja anélkül, hogy a törvény 6-dik paragrafusában alternatív módon felvetett A-variáció támogatásának kérdésében egyeztetett frakcióálláspontot alakított volna ki.

A terhességmegszakítás kérdésköre nem szűkíthető le pusztán világnézeti kérdésre, a szabályozás során jogi, jogfilozófiai, orvosi, etikai, pszichológiai, történelmi, társadalmi momentumokat is mérlegelni kell, és e soktényezős mérlegelés eredményeként alakul ki kiben-kiben az a lelkiismereti döntés, amely szerint választ úgy, hogy döntését kellően alá is tudja támasztani.

Frakció-előadói, vezérszónoki feladatom tehát nem teszi lehetővé, hogy a törvényjavaslat legtöbb vitára és vagylagos véleményalkotásra okot adó 6-dik paragrafusa ügyében egyeztetett frakcióvéleményt fogalmazzak meg, vagy akárcsak valamelyik mellett egyéni álláspontot fejtsék ki.

Ezenkívül azonban a törvénytervezet többi és meggyőződésem szerint legalább ennyire lényegi kérdéséről igenis van mondanivalóm. Ennek során mindjárt a címét emelném ki, számunkra ugyanis nem a terhesség-megszakítás törvényben biztosított joga a lényegi kérdés, hanem a megfogant magzati élet védelme, az élet tisztelete és a hozzá fűződő felelőségre való nevelés.

A terhességmegszakítást nem tartjuk a születésszabályozás kívánatos és lehetőleg még lehetséges eszközének sem – az abszolút egészségügyi indokokat kivéve – eddig is inkább az egészségügyi és szexuális kultúráltság és ismeretszint mértékének tartottuk. E tekintetben társadalmunk – sajnos – nagyon rossz bizonyítványt állít ki magáról, s hogy ezen változtatni lehessen, ez is a törvényi szabályozás feladata, amikor előírja a 2-dik paragrafusban, az egészség és az emberi élet értékéről, az egészséges életmódról, a felelősségteljes párkapcsolatokról, az emberhez méltó családi életéről, az egészségre ártalmatlan születésszabályozó módszerekről szóló oktatást az alap-és középfokú oktatási intézetekben az egészségtan keretében, s az oktatási intézeteken kívül a családvédelmi szolgálat feladatává teszi a családtervezéssel kapcsolatos ismeretek terjesztését.

Az előbbieken – idézván a törvénytervezet preambulumból – azt mondtam, hogy a terhességmegszakítás nem a családtervezés és születésszabályozás eszköze. E megállapítást indokoltnak érzem kiegészíteni azzal, hogy ugyanakkor a tilalom sem lehet súlyos demográfiai helyzetünknek és népesedéspolitikánk kívánatos megjavításának motivációja.

Egyöntetűen támogatja frakciónk a várandósági pótlék – mint új intézmény – bevezetését, mely a terhesség negyedik hónapjától belépő családi pótlékként funkcionál.

Végül pedig szigorúan ügyelve arra, hogy állást foglaljak és egyéni véleményemet mondjam el most frakció-előadóként arról, hogy a szigorúbb vagy enyhébb megoldást támogatom-e, utalok néhány olyan dilemmára, feladatpárra, amelyekre képviselőinknek lelkiismeretük szerint meg kell felelniök.

Első: hihető-e, biztosítható-e, hogy a radikálisabb tiltás valóban csökkenti a megszakítások számát, vagy csupán a legalitásból az illegalitásba vonulna a gyakorlat, annak minden hátrányos és az életet és az egészséget veszélyeztető következményével? Másrészt a megengedőbb változat támogatásával, aprólékos indikációs lista nélkül, a nők és családok felelősségére bízva nem emelkedik-e tovább az abortuszok száma?

Második: a szigorú tiltás megszegőit tudná-e és akarná-e az állam törvényesen szankcionálni, fel van-e erre készülve, és el tudja-e fogadtatni ezt a társadalommal? Ellentéte: de ezen elgondolkodva, esetleg a megengedőbb variáció mellé állva hogyan számoljon el hitbéli elkötelezettségével és mandátumával a képviselő azoknak, akik a radikális kiállást várták tőle?

Harmadik: képviselőként mi nyugtatja meg inkább lelkiismeretemet, lelkiismeretünket – látván, hogy igazán jó törvény nem hozható –, ha olyan törvény mellé teszem le szavazatomat, mely kielégíti azt a morális követelményt, amelyet a saját életemben követendőnek tartok, sejtve bár, hogy ez társadalmi mértékben egyelőre megvalósíthatatlan, vagy ha inkább úgy fogom fel a feladatomat, hogy megbízatásom nem arról szól, hogy jogi, filozófiai, vagy teológiai absztrakt igazságok gyakorlóterepevé tegyem a társadalmat, hanem a szabadság, a kultúra és a tudatosan vállalt etikus élet köreit kell fáradtságosan tágítanunk és építenünk.

Kováts László, a Független Kisgazdapárt képviselőcsoportjának vezérszónoka:

Nem a Kisgazdapárt merev álláspontját vagy legalább frakcióvéleményemet adom elő, hanem körülbelül az ügy tekintetében a képviselőtársaim megosztott véleményét próbálom elmondani.

A Kisgazdapárt keresztény erkölcsi alapokon áll. Amit a keresztény erkölcs nem tart megengedhetőnek, ebből kifolyólag a Kisgazdapárt is tilosnak tartja. Az abortusz, ha spontán következik be, az művi beavatkozás nélkül jelenti azt. Spontán vetélés csak a terhes nő akaratán kívül következhet be. Vagyis tilos bármit is tenni, hogy ez ez úgynevezett spontán vetélés bekövetkezzék. Egyedül csakis az a megengedett, ha a nő, a terhes nő adott betegsége folytán orvosi felügyelet alatt szedett, orvos által előírt orvosságot kénytelen szedni, és ez esetlegesen másodkövetkezményként terhességének megszakítását indokoltta tenni.

Más módon ezt a spontán abortuszt nem szabad előmozdítani.

A művi beavatkozással bekövetkező abortusz szándékos eltávolítása a magzatnak, és ez a természet törvénye alapján tilos. A vallás erkölcsi magatartás tehát a természet törvénye alapján áll. A művi terhesség megszakítást lehet ugyan indokolni, de ezek az indokok minden esetben ellenkeznek a természet törvénnyel.

Miért? Először: általánosan elismert tény, hogy az ember élete a fogamzással kezdődik, és a természetes halállal fejeződik be. A fentiek alapján a megfogamzott élet művi úton soha nem szakítható meg. Ugyanígy az ember élete művi beavatkozással sem rövidíthető meg.

A nemzetközi jog jogalanynak tekinti a magzatot megfogamzásától kezdve. Ez a jog nem sérthető meg sohasem. Mint ahogy a művi úton történő magzatelhajtás szinte minden országban valamilyen szabályozást nyert és kívánt, ezért születnek és születnek erről törvények vagy törvényerejű hivatalos rendelkezések.

Magyarországon a legutóbbi erre vonatkozó törvényerejű rendelet módosításra szorul. Ez nem is képezi vita tárgyát. A módosításnak szabályszerűnek kell lenni, megfontolandó, hogy milyen szinten történhet ez a szabályozás. A Parlament által történő módosítás vagy más szinten történő törvényerejű módosítás megoldás. Akár az első, akár a második mó-

dosításnak figyelembe kell venni a fentebb kifejtett természeti törvényt, amely minden körülmények között védi a magzat életét a fogamzástól kezdve. Éppen ezért sem a Parlament, sem más, úgynevezett illetékes hatóság nem változtathatja meg úgy e jelenlegi természeti törvényt, hogy az figyelembe ne vegyen olyan eseteket, amelyek létfontosságúak ennek megítélésénél.

Bármelyik ország parlamentje vagy illetékesnek tartott hatósága csakis azt mondhatja ki, hogy a művi magzatelhajtás nem engedhető meg bizonyos eseteket kivéve.

A Kisgazdapárt irányjelszava: „Isten, haza, család”. Az Isten által kinyilatkoztatott tízparancsolat közül az 5-dik azt mondja, hogy „Ne ölj!”. Az öl, aki kioltja valakinek az életét. A magzat már fogantatásától kezdve ember. Emberi élettel rendelkezik, és joga van az élethez. Ezen élet felett nem rendelkezik más, nem rendelkezhet más, csak az Isten, bárki más, ha a magzat életének kioltására törekszik, vagy azt elősegíti, az jog szerint gyakorlatilag gyilkosnak nevezendő.

Néhány szempontot szeretnék ismertetni, amely talán elősegíti a döntést. Nem lehet csodálkozni azon, hogy miközben az emberiség fellép a halálbüntetés, s a háború minden fajtája ellen, másrészt pedig követeli az abszolút, vagy korlátozott szabadságot a művi vetélést illetően. Világnézeti pluralizmusból nem következik az etikai pluralizmus. A legkevésbé akkor, amikor másnak a legalapvetőbb és elidegeníthetetlen jogáról van szó, tudniillik az élethez való jogról.

Minden emberi lénynek legalapvetőbb joga önmagát birtokolni. Elsődlegesen az életét. Erről az életről senki más személy nem rendelkezhet.

A morál feladata az egyén és a társadalom kölcsönös jogkötelezettségeit definiálni. Mégis vannak jogok, amelyek fölött senkinek sincs joga dönteni, pusztán kötelezései vannak, tudniillik azokat védeni kell. Ezeket nevezzük mi emberi jogoknak.

Az emberi személy elsődleges joga: élni. A társadalomnak, bármilyen hatalmi formát öltött magára, nincs joga egyeseknek védeni az életét, például eltörölve a halálbüntetést, mondjuk a rablógyilkosét, másoktól pedig megtagadni azt a védelmet, színre, fajra, vallásra, nemre vagy éppen életkorra való tekintettel. Az ilyen különbségtételt gyakran fasizmusnak szokták nevezni.

Ha ugyanis elfogadhatóvá tesszük az életkor szerinti diszkriminációt, holnap már az aggastyánt sem fogja védeni a törvény. A megtermékenyített petesejt új élet, amely már sem az apa és sem az anya élete.

Egyesek – a női emancipációra hivatkozva – próbálnak érvelni. A nő természeténél fogva életadásra hivatott, és nem a megfogamzott élet kioltására. De még ha elfogadnánk is ezt a beteges vágyat, akkor is tudomásul kell venni a nőnek, hogy jogait mások élethez való joga korlátozza. Az abortuszt lehet, hogy technikailag tökéletesítik és veszélytelenebbé teszik, ez azonban az erkölcsi minősítésen semmit sem változtat.

Sok országban a törvényhozást illetően vitatkoznak az abortuszról. Minden olyan ország jóformán tiltja és bünteti a gyilkosságot. Sok országban ez magába foglalja az abortuszt is. Ám éppen napjainkban lehe-

tünk tanúi annak, hogy sok helyen kísérleteznek a büntetés csökkentésén. A pluralizmusra hivatkozva nem világos, hogy egy olyan országban, ahol a többség keresztény, miért a kisebbség véleménye lesz elfogadhatóvá?

Attól, hogy a törvény nem büntet egy cselekedetet, attól a cselekedet tisztességessé, erkölcsössé még nem lesz, mert abban a pillanatban a törvény megszűnik törvénynek lenni. Az államnak ezzel szemben inkább az lenne a feladata, hogy olyan törvényeket alkosson, amelyek minden születendő gyermeket emberhez méltó körülmények között fogadnak a Földön.

Tisztelt Országgyűlés! Ha az emberek, az emberiség – már ezt nem megkülönböztetésként mondom –, de a fehér ember nem fog tudni ezen a vonalon gyökeres változást előidézni, akkor lassan odajutunk, hogy az emberiség kétharmada mohamedán lesz, illetve a mohamedánok annyira elszaporodnak, hogy a fehér ember minoritásba szorul. Az abortusz miatt több az áldozatok száma, mint a háborúk okozta haláleset. Ha nem tudjuk meglátni ennek a következményeit, akkor nagyon nehéz helyzetbe jutunk. Nálunk egy házasságra 1,8 gyerek jut, és ha ez nem változik meg, akkor lassan olyan helyzetbe jutunk, mint az Amerikai Egyesült Államok, ahol importálni kellett a munkaerőt.

Az abortusz ellen azt kell tenni, amit a körülmények megengednek. Olyan törvényre van szükség, amely visszaszorítja az abortuszt. Az asszonyokat fel kell világosítani, de csak olyan orvosok adjanak tanácsot, akik már eleve abortuszellenesek. Angliában például az orvosok tartózkodnak attól, hogy ilyen ügyben tanácsot adjanak.

Ha a nő teherbe esik, és válaszút előtt áll, azért, mert kilátástalannak látja a gyermekének felnevelését – elsősorban anyagiakra gondolok, meg egyéb olyan körülményekre, ami ezt problematikussá teszi előtte –, akkor az a feladata az embernek, a törvénynek, hogy megszüntesse azokat az akadályokat, amelyek ezt az asszonyt válaszút elé állították.

A továbbiakban még azt szeretném bejelenteni, hogy a törvényjavaslatot a magam részéről és a Kiszegedapárt egyes tagjai részéről elfogadásra ajánlom. Köszönöm a meghallgatást.

Rózsa Edit, az SZDSZ képviselőcsoportjának vezérszónoka:

Négy elv vezetett bennünket, amikor meghatároztuk viszonyunkat a Kormány törvényjavaslatához.

Először: az abortusz nem fogadható el rutinszerű családtervezési eszközként, de az abortuszok számát nem kényszer útján kell csökkenteni.

A megtermékenyülés utáni állapotot a magyar nyelv kétféleképpen nevezi meg: terhes állapotként és áldott állapotként. Meggyőződésünk szerint a terhes állapotból törvényi tiltással nem lehet áldott állapotot csinálni, legfeljebb tragédiák sorozatát.

Másodszor: az állam kényszerítő hatalma nem arra való, hogy egyik ember életfelfogását, világnézetét ráerőszakolja a másikra, hanem hogy

mindenki számára lehetővé tegye, hogy saját felfogása szerint rendezze be az életét. Az állam semleges kell legyen a polgárok vallási és világnézeti vitáiban.

Harmadszor: nem szabad olyan törvényt hozni, amely a nőkről a nők akarata ellenére, a családokról a családok akarata ellenére dönt.

Végül negyedszer: csak olyan törvényt szabad hozni, amely végrehajtható. Ha a törvényhozás szembeszegül a társadalom akaratával, az eredmény nem az összes abortuszok számának csökkenése lesz, csupán a legális abortuszok száma csökkenne, miközben drámaian növekednék az illegális abortuszok gyakorisága, s vele együtt a halandósági arányszám is. Vagyis az az állam, amelyik végrehajthatatlan törvényeket hoz, nemcsak rosszul igazgatja polgárainak életét, hanem tekintélyét is elveszti. A demokratikus Parlament tekintélye attól függ, hogy megvalósítható törvényt hozunk.

Mіндеzen elvek alapján elfogadhatatlannak tartjuk a Kormány javaslatának A-változatát, amely lényegében az abortusz betiltását jelentené. Tisztelni kell azok világnézeti felfogását, akik szerint a magzatot a fogantatástól megilleti az élethez való jog, és akik ezért úgy gondolják, hogy az abortusz erkölcsileg tilalmas. Ez az álláspont mindaddig tiszteltetreméltó, amíg valaki következetesen eszerint él, és erkölcsi példájával tanít másokat.

A leghatározottabban elleneznénk minden olyan törvényt, amely rájuk kényszerítené a többség erkölcsi életfelfogását. De ellenzünk minden olyan törvényt is, amely a kisebbségi életfelfogást kényszerítené rá a többségre.

A Kormány B-változata elfogadható tárgyalási alapnak. Bár ez sem tekinthető céljának, hogy védje a nő jogait. Ehhez sokat kell még változnia.

Mindenekelőtt változásra van szükség a szellemében, mert ez a javaslat az anyát nem kezeli önálló személyként, akinek az érdekeit védeni kell.

Ez kifejeződik már a címében is: míg a szabaddemokrata tervezet címe Törvény a terhesség megszakításáról, a kormányjavaslaté Törvény a magzati élet védelméről.

A kormány tervezete még B-változatában is kizárólag a magzathoz fűződő érdekeket ismeri el a terhességmegszakítás végső jogalapjaként. Ez a szemlélet a nőt a gyermekszülés eszközüvé fokozza le. Ezért tartani lehet tőle, hogy az a homály, amely a B-változatban foglalt súlyos válsághelyzetet mint indokot körülveszi, visszaélésekre fog alkalmat adni. Az olyan törvény, amely a nőt nem autonóm, szabad polgárként tiszteli, arra buzdítja a végrehajtót, hogy ő se kezelje akként. Márpedig mindenki tudja, hogy az a nő, aki nem kívánt terhességet visel, valóban súlyos lelki válsághelyzetben van. Ha egy ilyen helyzetben lévő ember ki van szolgáltatva mások döntéseinek, akkor kiszolgáltatottsága kétszeres, sokszoros. Mi olyan törvényt akarunk, amely garantálja, hogy ne lehessen az abortuszt kérő nő magánéletében katorászni, ne lehessen megalázni, erkölcsi kioktatásban részesíteni. Ne lehessen akarata ellenére a terhesség kihordására kényszeríteni őt.

A szabaddemokraták módosító indítványaikkal azon lesznek, hogy a

kormánytervezet B-változatában minél több garancia épüljön be a nők döntési jogának védelmében a méltóságukat nem sértő eljárás biztosítására. Szorgalmazni fogjuk – korábbi határozati javaslatunkat folytatva – az iskolai szexuális felvilágosítás feltételeinek javítását. Minimális célunk az, hogy a nők helyzete ne legyen rosszabb, mint az elmúlt évtizedekben. Reméljük, hogy egyértelmű javulást sikerül elérnünk. Elégedettek csak akkor leszünk, ha olyan törvény születik, amely senkit nem aláz le mások céljainak pusztá eszközévé. Azon fogunk dolgozni, hogy ez a törvény is közelebb segíthessen bennünket egy olyan társadalomhoz, ahol az emberek egymás felfogását tisztelve saját meggyőződésük szerint élhetnek. Köszönöm figyelmüket.

Dr. Kovács Pál, az MSZP vezérszónoka:

Tisztelt Ház! Az 1970-es év végén, pontosabban '77 óta a világban elindult egy olyan folyamat, amely a terhesség megszakítására vonatkozó törvénykezéseket, törvényeket átalakította. Harmincöt országban következett be olyan törvényi változás, amely inkább a megengedés felé irányul. Ezeknek a törvényi szabályozásoknak a tapasztalatait nekünk is feltétlenül figyelembe kell venni.

A kérdés az, hogy mit szabályoznak általában ezek a törvények. Több fajtája van. Van, amelyik csak a terhességmegszakítást, van, ami ennél szélesebb körben a terhesség megszakítását, megelőzését, a humán reprodukciónak egy nagyobb területét szabályozza, illetőleg vannak olyanok, amelyek a teljes születésszabályozási kört egy törvényen vagy egy-néhány egymással összekapcsolódó törvényben szabályozzák. Ezeknek a tapasztalatait mindenképpen hasznosítanunk kellene, és fel kell figyelni arra, hogy milyen kérdéseket tesznek fel akkor, amikor ezeket a törvényeket megalkotják. Hiszen ezeket a kérdéseket nekünk is fel kell tenni, és alig hallunk mégis róla. A következőkről: Hány abortuszt végeznek, és ebből hány az illegális? Vajon mi befolyásolja legjobban az abortuszok számát, és mi befolyásolja legjobban az illegális abortuszok számát? Fel kell tenni azt a kérdést is, hogy milyen árat fizetnek az emberek az illegális abortuszért?

Egészségügyi világszervezeti adat, tisztelt Ház, az, hogy 50 millió abortuszt végeznek egy évben a világon, és ennek fele illegális. Nem arról van tehát szó, hogy mi hozunk egy törvényi szabályozást, és ez csökkeneni fogja az abortuszok számát. Hanem csak arról van szó, hogy ha szigorú törvényi, tiltó törvényi szabályozást hozunk, akkor az a legálisan, biztonságos körülmények között végzett abortuszokat csökkenti, és eltereli olyan irányba a terhességüket megszakítani kívánókat, amely már kevésbé biztonságos, sőt az életükre veszélyes. Kétszázezer asszony szenved minden évben súlyos károsodást a világban az illegális abortuszok következtében, és ezt a számot a törvényhozás során is igazán érdemes figyelembe venni.

Mit mutatnak most már a hazai közvélemény-kutatások? Kettőről ér-

demes szólni, mert a kettő két év különbséggel követi egymást, '90 nyarán és '92 nyarán készültek, az adataik összevethetők. Ezek is mutatják, tisztelt Ház, hogy a lakosság körében igen jelentősen nőtt azoknak a száma, akik megengedő törvényt kívánnak, igen erősen nőtt azoknak a száma, akik a korlátozások eltörlését kívánják – nemcsak a csökkentését, hanem az eltörlését kívánják. Ezzel párhuzamosan igen erősen csökkent azoknak a száma, akik a tiltást igenelnék.

Nagyon fontos még felfigyelni, tisztelt Ház, arra is, hogy az elmúlt két év során – e közvélemény-kutatások bizonyítékai szerint – igenis szociális indikáció, ezen belül különösen '92-ben a munkanélküliségtől és a lakástalanságtól való félelem az emberek gondolkodásában nagyon nagy szerepet kapott. Igen sokan azt vallják, a túlnyomó többség azt vallja, hogy a szociális okai a döntőek a gyermek nem vállalásának. Miniszter úr az expozéjában az imént azt mondta – és teljesen igaza van –, hogy nem működnek azok a törvények, amelyek megvalósításához nincs meg a társadalmi akarat. Bizony így igaz! Nem működnek ezek a törvények. Nem működhet olyan törvény, amely e kérdés szabályozásánál egyszerűen nem is vesz figyelembe szociális okokat, hogy ha a közvélemény első helyre teszi a szociális indikációt.

Meg kellene nézni azt is, tisztelt Ház, hogy végül is milyen törvényt lehet ma Magyarországon hozni. Természetesen az lenne a jó, hogyha kialakult volna egy olyan valódi gyermektámogatási rendszer, amely ösztönző jellegű lenne és amely valójában működne is. Én azonban a jelenlegi törvénykezési szakaszban már előttünk levő törvények alapján azt mondom, hogy ennek még a látszata sincs meg, hogy tudniillik egy valódi gyermektámogatási rendszer kialakuljon. Ebben a törvényben benne van a várandóssági pótlék, amely egy előrehozott családi pótlék, hiszen a számítása is úgy van, úgy működik, és erre a költségvetés 2,7 milliárd forintot tervez 1993-ban. Ez tehát egy plusz forrás lenne. Ugyancsak előttünk van a szociális ellátásokra vonatkozó törvény, amelyben megjelenik a gyermeknevelési támogatás, és erre 3,1 milliárd forintot tervez a törvény. Ez is plusz ellátás lenne. Ez összességében 5,8 milliárd; legyen 6 milliárd.

Ezzel nőne a gyermektámogatások köre.

Mivel csökken? Hát ide kell venni feltétlenül az anyasági segítyt, ami 1,1 milliárd, és megszűnik, ha a törvényt elfogadják. A nevelési segélyek csökkentésére a költségvetési tervezet 1 milliárd forinttal kevesebbet ír. Ugyancsak a törvénytervezetben szerepel az, hogy a családi pótlékok megőrzésére kellene 12-13 milliárd forint, de nincs. Összességében tehát, ha a két adatot összevetjük: az egyik oldalon áll az, hogy 6 milliárddal nőne a támogatás, a másik oldalon pedig az, hogy körülbelül 8,5-9 milliárddal – még a kisebb számokat is figyelembe véve – csökkenne. Nem érhető el tehát az a cél, hogy egy olyan gyermektámogatási rendszer alakuljon ki, amely önmagában is ösztönzően hat, és segít a családok szociális gondjainak megoldásában.

Mit tarthatunk tehát elfogadható törvénynek most, 1992 őszén? Az a véleményünk, hogy nem lehet olyan törvényt elfogadni, amely a jelenlegi

szabályozásnál szigorúbban ítéli meg az abortuszkérdést – megengedő törvényt kívánunk tehát, mégpedig a következő okok miatt:

Megengedő törvényt akarunk azért, mert nem tudjuk elfogadni az anya önrendelkezési jogának az állami beavatkozással, jogi beavatkozással való szűkítését. Lehet ezen vitatkozni – vitatkozzunk is, tisztelt Ház –, csak ennek az önrendelkezési jognak a létét tagadni nem lehet.

Nem tudjuk elfogadni a szigorítást, és megengedő törvényt akarunk azért is, mert nem lehet csökkenteni jogi szabályozással az abortuszt – jogi szabályozással, jogi szigorítással csak az illegális abortuszok számát lehet növelni. Ha tehát azt mondjuk, hogy megengedő törvény kell, akkor nem az abortusz érdekében szólunk, nem abortuszpártiak vagyunk, hanem olyan érdekeket képviselünk, mint a nők egészsége, a nők biztonsága; az anyák életét és egészségét kívánjuk védeni.

Nem lehet elfogadni szigorító törvényt azért sem, mert a társadalom többségének más a véleménye, és az ő viselkedésük fogja eldönteni, hogy ez a törvény alkalmazható-e, vagy sem.

Nem lehet azért sem elfogadni, mert hogyha mi egy liberálisabb vagy megengedőbb törvényt fogadunk el, akkor mindazok, akik ennél önmagukra nézve szigorúbb szabályokat, szigorúbb erkölcsi követelményeket tudnak elfogadni, lehetőséget kapnak arra, hogy a maguk számára szigorúbb követelményeket állítsanak fel, és eszerint éljenek. Ha azonban egy szigorító törvényt hozunk, akkor erre azok számára, akik más felfogást vallanak, nem lesz lehetőség.

Mit kellene teljesíteni, tisztelt Ház, a törvénynek? Először teljesíteni kellene azt, hogy megengedő jellegű legyen – az előző indoklás alapján. A törvénynek, az indikációs listának, az időtartam-, időponthatároknak, rendkívül világosnak, közérthetőnek kell lenni.

Tisztelt Ház! A leginkább megengedő törvényt is semmissé tehetik, ha a hozzáférési eljárásokat nagyon bonyolulttá, nagyon nehézkéssé teszik. Három lehetőség van erre: az adminisztratív szabályok bonyolítása, nehézkéssé tétele, az anyagi szabályozásoknak, a térítési díjaknak a nehézéssé tétele, és az információs feltételek kiiktatása. Azt kívánjuk természetesen, hogy a megengedő törvényhez olyan eljárási szabályok járuljanak, amelyek lehetőséget biztosítanak a joggal való élésre. Nagyon fontos lenne, hogy a törvény biztosítsa a korszerű eljárásokhoz való hozzájutást is – már tudniillik, nemcsak azokkal az eljárásokkal lehet terhességmegszakítást végezni, amelyekről itt ismeretek vannak, és amelyek esetleg Magyarországon elterjedtek, hanem ennél már sokkal kevésbé egészségkárosító eljárások is vannak.

Mármost mit teljesít ezekből a feltételekből a törvényjavaslat? A szabályozás körét illetően is vannak vitatható részei, mert hiszen ez a törvényjavaslat egy átmenetet alkot egy valójában a magzat védelmére vonatkozó törvény és egy ennél egy kicsit, valamivel bővebb törvény között, hiszen beveszi a várandóssági pótlékot, mint egy szociális ellátási formát, egy új intézményt, azon felül utal – de, sajnos, csak utal, és meglehetősen langyos, felszínes módon – a felvilágosítás szükségességére. Szóval, valamelyik álláspontot el kellett volna fogadni, hogy a törvény valójában mi-

vel is foglalkozzék, és azt kicsit markánsabban – vagy talán sokkal markánsabban is – megjeleníteni.

Az előzőekben elmondottak szerint számunkra nem fogadható el más, csak megengedő törvény – ebben az is benne van természetesen, hogy nem tudjuk elfogadni, még tárgyalási alapnak sem, a törvénynek az A-változatát. A Kormány természetesen homályban hagyta a két változat előterjesztésével azt, hogy ő melyik mögé áll, hiszen ha mind a kettőt idehozta, akkor feltehetően mind a kettőt el tudja fogadni. Nem választott tehát a kettő között.

Nagyon fontosnak tartjuk azt, hogy ebben a törvényjavaslatban a jelenlegi szabályozáshoz képest erősen szűkül az indikáció köre: kimarad belőle a házasságon kívüliség, a lakáshiány, a kor, a katonai szolgálatra való hivatkozás, kimarad az a nagy csomag, amelyet szociális okoknak hívunk, és kimarad a szabadságvesztéssel kapcsolatos indikáció is – megjelenik ezzel szemben, vagy ettől függetlenül a válsághelyzet. A válsághelyzetnek mint indikációs kritériumnak az elfogadottsága a közvélemény-kutatásban ez év nyarán elég nagy – 64%-os – volt. Lehet ezt a fogalmat pontosítani – kell is a törvényben –, meg el kell dönteni, hogy pontosan mi a tartalma. Igen nehéz dolog lesz ez, de a törvény előterjesztője idehozta.

Nagyon fontos – amint már utaltam rá –, hogy az eljárási szabályok pontosak és világosak legyenek, és ne gátolják, hanem segítsék a törvény alkalmazását. Úgy érezzük, hogy túl sok felhatalmazást kap e tekintetben a Kormány, illetve a népjóléti miniszter. Különösen így van ez a térítés megállapításánál, hiszen tisztelt Ház, egy rosszul megállapított térítési díj diszkriminál, különösen a szociálisan hátrányos rétegek számára nem fogadható el, különösen ezt a réteget – amely a szociális hátrányával együtt kulturális hátrányt is szenved, egyben az érdekérvényesítésben is hátrányt szenved – eltéríti és lehetetlenné teszi számára a törvény adta jogokkal való élést.

Alapelveinkként tehát a következőket javasolhatjuk:

Alakuljon ki, hozzon létre a Kormány egy olyan – közösen, valamennyiünk által konszenzussal elfogadható, ösztönzőrendszeren alapuló – népesedéspolitikát, amely a gyermekes családok támogatására épül, és ilyen módon kíván beleszólni a gyermek vállalásába vagy nem-vállalásába.

Hozzon létre a Kormány egy olyan törvénycsomagot, törvényi rendszert, jogi rendszert, amely a humán reprodukciót összefüggésében tudja szabályozni, és hozzon létre a Kormány – illetve most a Parlament alkotson – egy olyan magzatvédelmi törvényt, amely nem korlátozó, nem szigorít a jelenlegi szabályozáshoz képest, egy olyan törvényt, amelynek az indikációi pontosan, világosan vannak megfogalmazva, az állampolgár számára közérthetőek. Egy olyan törvényt tudunk elfogadni, amely tehát a szociális indikációt nem iktatja ki, nem zárja ki az indikációs körből, olyan eljárási rendet, amely a jogérvényesítést nem akadályozza, hanem elősegíti, olyan méltányos szabályozását a térítésnek, amely lehetővé teszi a joggal élést a legszegényebb rétegek számára is: olyan eljárási rendet, amely mind a modern fogamzásgátló eszközökhöz hozzáférést, mind pe-

dig a terhességmegszakítás humánusabb eszközeihez való hozzáférést biztosítja.

Ilyen törvényt tud a szocialista frakció támogatni, mert véleményünk szerint csak ez felelhet meg a 20-dik századi törvénykezésének, csak ez felelhet meg egy demokratikus ország magzatvédelmi törvényének.

Dr. Fodor Gábor, a Fialat Demokraták Szövetségének vezérszónoka:

Álláspontunk szerint mind a Kormány által beterjesztett törvényjavaslat B-változata, mind az SZDSZ által februárban előterjesztett javaslat ugyancsak B-változata megfelelő kiindulópont egy színvonalas és az emberi jogi normáknak eleget tevő törvény megalkotásához. De előjáróban engedjék meg nekem, hogy néhány jogfilozófiai és szociológiai jellegű észrevételt osszak meg önökkel, mielőtt a saját véleményünket és a törvényjavaslattal kapcsolatos megjegyzéseinket kifejtjünk.

Először is a jogegyenlőségről és az emberi jogokról: az abortusz kérdése világszerte az egyik legvitatottabb jogi és politikai probléma. Történetileg ennek oka paradox módon az emberi jogok nemzetközi normáinak a széles körű elterjedésében keresendő. Az általános, minden emberre kiterjedő jogegyenlőség gondolatának világméretű térhódítása előtt ugyanis nem vetődött fel ilyen élesen az a kérdés, hogy mikortól kezdve illetik meg egyenlő jogok az embereket.

Az emberi jogok gondolatának elterjedése előtt a jog lényegében előjogok rendszere volt, és a jogfosztottak értelemszerűen nem váltak a jog alanyaivá.

Az emberi jogok alapkérdéseiről: az abortusz világméretű vitatémává válásának elméleti oka abban áll, hogy az abortusz problémája az emberi jogi gondolkodás alapkérdéseivel függ össze. Az egyik ilyen kérdés az emberi jogok konfliktusának, a másik a jogalannyá válásnak a kérdése. Az abortusz megítélésének nehézsége valójában abban áll, hogy az említett két kérdés összetalálkozik a terhességmegszakítással kapcsolatos vitákban.

Az emberi jogok konfliktusának lényege az emberi jogok hierarchiájának tisztázása. Mivel az emberi jogokat más emberek hasonló jogai korlátozzák, az a kérdés, hogy két ember alanyi jogainak ütközése esetén melyiknek biztosítsunk elsőbbséget. Általánosságban elfogadott, hogy az emberi élet minden mással szemben elsőbbséget élvez. Kérdés azonban, hogy a magzati élet emberi élet-e.

Ez utóbbi kérdésre csak két válasz adható. Ha emberi életnek tekintjük a magzati életet, akkor semmilyen körülmények között sem szabad elpusztítani. Ezért némileg ellentmondásos az a megoldás, amely embernek tekinti ugyan a magzatot, de az anya életének veszélyeztetése, a magzat súlyos fejlődési rendellenessége vagy bűncselekményből származó terhesség esetén mégis megengedi annak elpusztítását.

Még az anya életének veszélyeztetése sem indokolja e logika szerint a művi terhességmegszakítást, hiszen a terhes nő önvédelme csak valamely

másik védekezésre képes jogalany támadásával szemben lenne indokolt. Márpedig a magzat közismert módon védekezésképtelen, sőt éppen a terhes nő védelmére szorul. Másfelől viszont, ha nem tekintjük emberi életnek a magzati életet, akkor embernek sem tekinthetjük, azaz nem tekinthetjük jogalanynak sem.

A jogalanyiség keletkezésének lényege, hogy mikortól válik valaki az emberi jogok alanyává, mikortól kezdve tekinthető embernek, tehát mikortól kezdődik az emberi élet. Ezen a ponton találkozunk a jogalanyiség keletkezésének kérdése a jogok konfliktusának kérdésével. Ha ugyanis embernek tekintjük a magzatot, akkor két egyenértékű jogalany konfliktusáról van szó. Ebben az esetben azonban a jogalanyok egyenlőtlensége meglehetősen furcsa módon érvényesül. A magzat ugyanis önállóan semmilyen jog gyakorlására sem képes. Amíg az egyik alany, a terhes nő jogi státusa egyértelmű, addig a másik alany, a magzat jogi státusa már nem annyira világos, mert a magzat minden jogát a terhes nő közvetítésével gyakorolja.

Az erkölcsről és a jogról: a jogalannyá válás kérdésében a morál és a jog találkozik. Morális szempontból ugyanis senki sem vitatja, hogy a magzatot elpusztítani általában nem szabad. Vannak azonban olyanok, akik szerint egyes esetekben ez a tilalom nem érvényesülhet, mégpedig akkor, és csak akkor, amikor a magzat elpusztítása a terhes nő döntésén alapul. E felfogás szerint saját magzata felett minden terhes nő maga rendelkezik.

Mások szerint, akik szerint a magzat elpusztítása minden esetben bűn, a nő nem rendelkezhet magzata felett, hanem köteles azt kihordani.

Az abortusz kérdésében kétfajta morális álláspont ütközik, amelyeknek a jogfelfogás területén is megvannak a maguk következményei. Az egyik szerint a jog a mindenkire érvényes erkölcsi szabályokat, a kötelelességeket kell hogy rögzítse. Eszerint a jog valamely morál intézményesítése más morális felfogásokkal szemben.

A másik szerint a jognak éppenséggel nem egyfajta erkölcsi rendet kell biztosítania, hanem a különböző felfogások együttélését, a szabadság rendszerét kell szolgálnia. Eszerint a jog morálisan semleges szabályokat kell rögzítsen, és az összeütközések állandó rendezésének intézményesítésére kell törekednie mindenfajta erkölcsi felfogással szemben.

A jogról és az abortuszról: emberek közötti konfliktusra azonban csak akkor kerülhet sor, ha a magzatot a jog segítségével tekintjük embernek. A modern jogfelfogás szerint a jogalanyiség egyenértékűsége olyan alapfeltevés, amelynek megsértését semmilyen morális felfogás nem indokolja. A jogalanyok között bármilyen különbségtétel lehetőségét nyitná meg.

A modern jogfelfogás szempontjából tekintve tehát az abortusz csak akkor tiltható meg, ha a magzatot embernek tekintjük, ha a magzat olyan jogalany, amelyre mindazok a jogok kiterjednek, amelyek általában minden embert megilletnek.

Most pedig a Fidesz álláspontjáról: számunkra az abortusznak csak olyan szabályozása fogadható el, amely megkívánja ugyan az abortusz indoklását, de nem kényszeríti hamis indoklásra a terhes nőt.

Az abortusz problémája nem személhető önmagában, a terhes nő társadalmi helyzetétől elszakítva. Egyfelől igaz az, hogy az abortusz egy lehetséges emberi élettről való lemondás, ezért elfogadjuk, hogy az állam indokláshoz köti a művi terhességmegszakítás elvégzését. Másfelől azonban az is igaz, hogy a terhesség kihordása egy potenciális emberi életért való felelősségvállalás, ezért úgy véljük, hogy a terhesség megtartásáról vagy megszakításáról való döntés a terhes nő személyes ügye.

A terhes nő önrendelkezési jogának elismeréséből szerintünk az következik, hogy nemcsak az abortuszról való döntés, hanem a döntés indoklása is a terhes nő személyes felelősségének körébe tartozik. Magánéletének körébe tartozó döntésének sérthetatlensége mellett azonban a terhes nőnek az a kötelessége a társadalommal szemben, hogy a döntést ne formális indokokra hivatkozva, hanem éppen ellenkezőleg, kellő megfontolás alapján hozza meg. Ezért az állam feladata abban áll, hogy a lehető legtöbb segítséget nyújtsa a terhes nőnek a felelős döntés meghozatalához, azaz megfelelő mennyiségű információval lássa el a nőket döntésük minden irányú következményeire nézve.

Ha a terhes nő az abortusz mellett dönt, akkor az állam biztosítsa számára a legmodernebb és a legkisebb veszéllyel járó orvosi eljárásokat, ha pedig az abortusz elkerülhető, akkor az állam tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a nő ne az abortusz mellett döntsön.

E feladat sikeres elvégzése érdekében az állam csupán annyi kényszert alkalmazhat, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a terhes nő ne hozzon nyilvánvalóan elhamarkodott döntést, hanem vegyen fontolóra minden egyes körülményt, vállalja el azt az erkölcsi felelősséget, amelyet helyzetéből következően az önmagáért viselt felelősségen túlmenően a társadalommal szemben is vállalnia kell.

Nézetünk szerint az abortusz jogi szabályozásának lényegi eleme nem is a művi terhességmegszakításról kell szólnon, hanem a terhes nő abortuszról való döntésének körülményeiről. Az abortusz magyar szabályozásának tehát azt az eljárást kell kialakítani, amelynek során az állami szervek a leghatékonyabban tudják szolgálni a terhes nő döntésének előkészítését, az állami kényszereszközök alkalmazása nélküli abortuszmegelezést.

Ez az eljárási megoldás egy olyan kompromisszumra nyújt lehetőséget, amely a terhes nő önrendelkezési jogának sérelme nélkül védelmezi a magzat életét. Ez a megoldása az abortusznak nem anyagi, jogi, hanem eljárásjogi korlátozását jelenti. Az ilyen szabályozás megköveteli ugyan az abortusz indoklását, de azt a terhes nőt, aki egészségi okokon kívül is igényli az abortusz elvégzését, eleve szükséghelyzetben lévőnek tekintti, azaz a terhes nőre bízza annak eldöntését, hogy saját helyzete és körülményei indokolják-e az abortuszt vagy sem.

A szükséghelyzet ez esetben olyan általános indok, úgynevezett eljárásjogi feltétel, amellyel nem jár együtt bizonyítási teher, mert ennek a feltételnek a megléte a terhes nő megítélésén alapul. Erről a döntésről a terhes nőnek mindössze nyilatkoznia kell, és formális értelemben ez a nyilatkozat számít a beavatkozás elvégzésének feltételül.

A Fidesz már korábban nyilvánosságra hozta ezen elképzelését, és úgy tűnik, manapság ez ritka kivételnek számít, hogy javaslatunk egyes kormánykörökben megértésre talált. Sőt, párhuzamosan gondolkodtunk hasonló megoldásokon, így a terhességmegszakítás eljárásjogi korlátozása olyan megoldássá válhat, amelyről a részletes vitában közösen vitatkozhatunk. Ez lehetőséget ad arra, hogy számos országtól eltérően, Magyarországon az abortusz kérdése ne váljon csatateré, hanem a társadalom széles rétegei számára igyekezzünk kielégítő szabályozást találni.

A kormány A-verziójáról: e szigorú szabályozás szerint az abortusz csak három esetben engedhető meg, mégpedig akkor, ha a magzatnál az élettel összeegyeztethetetlen rendellenesség áll fenn, vagy a terhesség bűncselekmény következménye.

Ez a szabályozás nem mondja ki ugyan nyíltan, de fő szabályként tiltja az abortuszt. Ezt olyan módon teszi, hogy a veszélyeztetettség fogalmát rendkívül szűkre szabja. Ezt a megoldást nemcsak azért nem tudjuk elfogadni, mert alapvetően nem értünk egyet az abortusz generális tiltásával, hanem azért is, mert kiforgatja a veszélyeztetettség fogalmának jelentését, hiszen a nőre és magzatára számtalan egyéb veszély leselkedik az életveszélyen és bűncselekményen kívül.

Az A-változat szigorúsága leginkább azon a ponton nyilvánul meg, miszerint a terhesség megszakítását a gyermek fizikai veszélyeztettsége helyett csak azzal a ténnyel kapcsolatban engedi meg, ha az esetleg megszületendő gyermek születése után bizonyíthatóan életképtelen lenne.

Mindez azonban csak példálózó kritikája a kormányjavaslat A-verziójának, mert a lényeg az, hogy ez a megoldás alkotmányellenes. Anélkül korlátozza ugyanis az abortusz elvégzését, hogy egyértelműen kimondaná a magzat jogalanyiságát.

Ha a magzat életvédelméről alkotunk törvényt, nem pedig az emberi élet védelméről, amelybe a magzatot is beleérténénk, akkor az abortusz ilyen szigorú korlátozása világos módon sérti a terhes nők önrendelkezési jogát. Ennyiben tehát úgy véljük, hogy a Kormány A-verziója lényegében tárgyalásra alkalmatlan.

A kormánykoncepciónak koherenciája csak a B-verzió alapján tartható fenn!

A B-verzióról: tekintettel arra, hogy a törvényjavaslat eljárásjogi úton akarja korlátozni a terhességmegszakítást, ezért nélkülözhetetlennek tartjuk a törvényjavaslat végrehajtásutasítás-tervezetének megismerését is.

A javaslat címe jól tükrözi, hogy kompromisszumos megoldásról van szó. A javaslat nem az emberi élet védelméről, magzatvédő álláspontról, de nem is a terhességmegszakítás szabadságáról – hanem a magzati élet speciális védelméről szól. Ez azt jelenti, hogy a magzatot nem tekintjük embernek, de fokozott védelem alá helyezzük.

A javaslat önálló elképzelést tartalmaz ezen a ponton. E megoldás lényege, hogy a terhesség különböző fázisaiban eltérő feltételekhez köti a terhességmegszakítás elvégzését, időbeli bontásban különböző feltételeket fogalmaz meg. Ez a megoldás részleteiben eltér a Fidesz elgondolá-

saitól, de mivel azzal nagyjából megegyező elvi keretbe illeszkedik bele, ezért ez a megoldás számunkra elfogadható.

A beterveztett változat azonban önmagában nem teljesen konzisztens, néhány ponton fogalmi zavarok jellemzik. Ilyen például az a megoldás, mely szerint a terhesség a nő egészségének súlyos veszélyeztetése miatt csak a terhesség 12-dik hetéig szakítható meg, a későbbiekben a javaslat már a nő életének veszélyeztetettségét kívánja meg, amely véleményünk szerint túl szigorú szabályozás.

Az említett példánál súlyosabb koncepcionális zavar tükröződik a veszélyeztetettség és a válsághelyzet fogalmainak tisztázatlanságában. Álláspontunk szerint minden nő, aki rákényszerül, hogy nem kívánt terhességét megszakíttassa, válsághelyzetben van. Erre a helyzetre ugyanis lehetséges két különböző, egy általános és egy különös fogalmat használni, ám ezen fogalmak tisztázott kapcsolata nem kerülhető meg.

Nézetünk szerint a terhességmegszakítás általános feltétele a veszélyeztetettség fennállása. E feltétel fennállása esetén a terhesség minden esetben megszakítható, kivéve a törvényi korlátozások esetét. A válsághelyzet nem egészségügyi jellegű indok, amely a terhes nő emberi méltóságának jövőbeni veszélyeztetettségét jelenti. Ennek a veszélynek az elkerülése teszi lehetővé a törvényben a terhesség megszakítását.

Válsághelyzet az olyan helyzet, amelyben a terhes nő – függetlenül a helyzet külső szemlélő által történő megítélésétől – veszélyeztetve érzi magát; függetlenül attól, hogy a terhes nő helyzetének lehetséges-e vagy sem objektív megítélése, a külső megítélés jogilag nem releváns.

Összefoglalva: a Fidesz elfogadhatónak tartja a törvénytervezetnek a B-variációhoz kötődő eljárásjogi részét kiegészítésekkel. A vitában képviselőtársaim részletesen fognak szólni javaslatainkról, annyit azonban összegzően érdemes megállapítani, hogy a kormányjavaslat B-változata megteremti az alapot az általános vita után elfogadható törvénytervezet kidolgozására. A terhességmegszakítások magas számának negatív jelensége azonban csak összetett család-és egészségvédelmi, szexuális felvilágosító munka eredményeként változhat meg a jövőben. Addig is lázalmok helyett járjunk a realitások talaján, s olyan törvényt fogadjunk el, amelyet a magyar lakosság, a hazánkban élő nők és férfiak egyaránt várnak tőlünk.

Nézetünk szerint a terhességmegszakítás általános feltétele a veszélyeztetettség fennállása. E feltétel fennállása esetén a terhesség minden esetben megszakítható, kivéve a törvényi korlátozások esetét. A válsághelyzet egy nem egészségügyi jellegű indok, amely a terhes nő emberi méltóságának jövőbeni veszélyeztetettségét jelenti. Ennek a veszélynek az elkerülésére teszi lehetővé a törvény a terhesség megszakítását.

Állásfoglalás a Kormány 6494. számú, „a magzati élet védelméről” szóló törvényjavaslatáról

A Szabad Döntés Jogáért Kampánycsoport azzal a meggyőződéssel lép a nyilvánosság elé, hogy egy nyitott és demokratikusan gondolkodó társadalomban nem kerülhet sor az egyes ember személyiségi jogait korlátozó törvények elfogadására.

Várhatóan igen éles vita alakul ki a terhességmegszakítással kapcsolatos törvény vitája során, mind a Parlament padsoraiban, mind a közélet más fórumain. A kampánycsoport szemben áll az erő és ideológia alapján való politizálással. Mi racionális érvek alapján szeretnénk végiggondolni Önökkel a törvényjavaslat problematikus pontjait.

Mindenekelőtt tisztázni szeretnénk, hogy nem vagyunk „abortuszpártiak”. A művi terhességmegszakítás nem lehet mindennapos születésszabályozó eszköz, nem helyettesítheti a fogamzásgátlást. Végző esetben azonban, rendelkezésre kell állnia. Ezért a döntési jog szabadsága mellett foglalunk állást.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az abortusz a törvényektől függetlenül, minden társadalomban létező jelenség. A törvény szigorával a világon sehol nem lehet az abortuszok számát hosszú távon leszorítani. Ilyen esetekben csak a legális beavatkozások száma csökken, a súlyos egészségügyi következményekkel járó illegális abortuszok javára.

Ennek figyelembevételével kell tehát, az egyén felelősségtudatára építve, döntési képességét tiszteletben tartva szabályozni ezt a kérdést.

A csoport állásfoglalásával a parlamenti képviselőkhez és a nők személyiségi jogait elismerő állampolgárokhoz – nőkhez és férfiakhoz – fordul, akik létfontosságúnak tartják, hogy a társadalom a jövőben is félelem nélkül élhessen, és egy egészséges, szabad nemzedék nőhessen fel.

A kormány által előterjesztett javaslat két változata közül az „A” változat, semmibe véve a nők jogait és a család döntési szabadságát, gyakorlatilag betiltaná az abortuszt. Egy ilyen törvény elfogadásának következményeire most nem szeretnénk kitérni.

A továbbiakban csak az ún. liberális, „B” változattal foglalkozunk, amely azonban szintén több ponton alapvetően támadható.

A. A törvénnyel szemben koncepcionális kifogásként hozható fel, hogy:

1. Szemléletmódját – címében is tükröződően – a magzati élet védelme határozza meg, figyelmen kívül hagyva a nők önrendelkezési jogát, valamint az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozatában (1968) is rögzített családtervezési szabadságot. Ennek lényege, hogy a családok maguk határozzák meg, hogy mikor és hány gyermeket vállalnak. Ezt a nyilatkozatot a magyar állam is aláírta.

2. A törvény nem szakít azzal a koncepcióval, hogy az abortusz engedélyezése kivételes – a terhességmegszakítás tehát alapvetően büntetendő cselekedet. Ezáltal a terhes nőt, ha ilyen eszközhöz folyamodik, bűnösnek tartják.

3. A törvény egyik központi eleme a műtét előtti kötelező tanácsadás. A kötelező jelleg pszichológiai nyomást jelent a műtét előtt álló nőre. A paternalista, a nőt kényszerítő szemléletmód helyett az államot kell kötelezni arra, hogy támogassa a nőt (és a családot) a nemkívánt terhesség megelőzésében, illetve a fogamzásgátló eszközök teljes skálájának hozzáférhetővé tételével.

4. A Családvédelmi Szolgálat felállítása felesleges útvessző lenne a nők számára. Ha a nők – önkéntesen – pszichológiai/szakmai konzultációt igényelnek, akkor valóban szükséges számukra megfelelő intézményeket biztosítani. Egyéb esetekben azonban (pl. fogamzásgátlás, a beavatkozás menete) csakis az orvos vagy a kórház helyben adott felvilágosítása fogadható el. Ennek biztosítása már az orvos tájékoztatási kötelezettségéből is fakad.

B. A törvény egyes rendelkezései gyakorlati jelentőségű problémákat is felvetnek:

1. Egyik legkritikusabb pontnak tartjuk, hogy korlátozottan cselekvőképese személyeknél, tehát a 18 éven aluliak esetében szülői beleegyezés szükséges az abortusz elvégzéséhez. Ez egy olyan ideális társadalmat feltételez, ahol minden fiatal megosztja problémáit szüleivel. Ezzel szemben a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a fiatal lányok sok esetben félnek bevallani terhességüket. Törvényekkel nem lehet meghatározni a szülő-gyermek viszonyt.

Ha a törvény alkalmatlannak tartja a kiskorúakat arra, hogy maguk dönthessenek a terhességük megtartásáról, miért feltételezi, hogy ugyanazok a kamaszok elég érettek és felelősek egy gyermek felneveléséhez?

2. Problémás a bűncselekmény eredményeként létrejött terhesség megszakításának jogi szabályozása is.

A törvénynek egyértelműen ki kell mondania, hogy milyen igazolást kíván a kérelmezőtől. Reálisan ugyanis csak a feljelentés megtételéről szóló igazoló okirat követelhető meg. Minden további bizonyítás hónapokat, sőt éveket vesz igénybe. Ezzel együtt kívánatos, a lelki traumára is tekintettel, hosszabb időtartamot biztosítani a terhességmegszakítás lehetőségére.

3. Megengedhetetlennek tartjuk, hogy azt a nőt, akinek kérelmét vég-

legesen elutasították, veszélyeztetett terhesség címén gondozásba vegyék, kivéve, ha erre egészségi okok adnak alapot.

Vajon nem arra szolgál-e ez az intézkedés, hogy ellenőrzés alatt tartsa a visszautasított nőt?

4. Végül rá kell mutatnunk, hogy ha a fenti szellemben módosítanák a törvénytervezetet, még akkor is maradna egy olyan rendelkezés, amely érdemben korlátozhatja a Parlament döntési jogkörét. A törvényjavaslat ugyanis a népjóléti miniszter diszkrecionális jogkörébe utalja az egészségi okon kívüli terhességmegszakítások költségviselésének meghatározását. Ehelyett a törvényben kell garantálni, hogy a műtét költségeit más orvosi ellátáshoz hasonlóan, a társadalombiztosítási alapból fedezzék. Ilyen garancia esetén nem kellene attól tartani, hogy a későbbiekben a megfizethetetlenül magas ár gyakorlati korlátját jelentheti egy máskülönben liberális szabályozásnak.

A fentiekben csak a törvényjavaslat legkritikusabb pontjaira mutattunk rá. A sor még számos kisebb ellentmondással, hiányossággal lenne folytatható.

Ez a törvényjavaslat nyilvánvalóan nem biztosítja a biztonságos, bürokratikus akadályoktól mentes és mindenki számára anyagilag is elérhető terhességmegszakítás lehetőségét.

Pedig éppen az ilyen gyakorlat bizonyítaná, hogy örömmel és szeretettel várt gyermekek jöhessenek világra.

1992. október 9.

A Szabad Döntés Jogáért Kampánycsoport

Vincze Mária

Lehet-e otthon a csecsemőotthon?*

B. MALINOWSKI – a híres etnográfus – az I. világháború alatt Új-Guineában járva megemlíti a pápuák Mailu szigetén lakó törzsének azt a szokását, hogy ikerszülés esetén a másodiknak született magzatot megfojtják, mert az anya nem tud egyidejűleg két gyereket szoptatni. Nyilvánvalóan a gyermek ellátásának megoldatlansága az oka annak is, hogy amennyiben az anya meghal a gyermekágyban, úgy újszülöttjét – élve – eltemetik mellé.

Civilizált társadalom tagjaiként megütközünk az újszülött-gyilkosságok hallatán. De megborzongunk – és joggal borzongunk meg – azt hallván, hogy itt és most, a mi társadalmunkban egy újszülöttet életre ítélnék, ha anyja elhagyja, ha családja nem vállalja felnevelését. Nem azon ütközünk meg, hogy életben hagyják – megölését erkölcsünk tiltja. De ha belegondolunk a magára maradt újszülött helyzetébe, bizony megborzongunk. Nem a fizikai életét féltjük. Életben maradásáról a társadalom messze-menően gondoskodik.

A szenvedéstől féltjük. Nem is a szenvedéstől, hiszen az mély érzelmet feltételez. Az igazi szenvedés okozója egy emberi kapcsolat elvesztése. Éppen a kapcsolat létrejöttének hiányától, az ürességtől, a szeretni tudás képtelenségétől féltjük. Attól, hogy fölnövekedvén úgy botorkál közöttünk, mint a vak, aki sohasem látott színeket, a süket, aki sohasem hallott hangokat. Ő lát is, hall is, csak éppen kötődésre képtelen.

Joggal féltjük, ha számbavesszük mindazt az ismeretet, ami a pszichológiai tudományban az anya és csecsemője biológiai egységéről felhalmozódott, s arról, hogy ebből a szoros egységből, az anyával összefolyt állapotból hogyan bontakozik ki fokozatosan a gyermek én-je. Jogos aggodalommal kérdezzük: Nem lesz-e érzelmi fogyatékos az anya nélkül nevelkedő gyerek? Át lehet-e vállalni az anya szerepét?

Amikor erre a kérdésre rögtön előljáróban igennel felelek, az „igen-

---

* Elhangzott: A Magyar Pszichológiai Társaság X. Országos Tudományos Nagygyűlésén, A gyermeki jogok megvalósulásának pszichológiai feltételei a gyermekvédelemben című ülésén, Budapesten, 1992. szeptember 2-án.

lehetőségeknek” egyik változatát vázoló fel. Nem foglalkozom a sok buktatójával együtt is legjobbnak látszó megoldással, az újszülöttkori örökbeadással, sem a nevelőszülőkhöz kihelyezéssel, ami ma még kétséges eredményt hoz a folyamatos szakértő támogatás hiányában.

Korántsem gondolom, hogy az elhagyott gyerekekre leselkedő veszélyek elhárítására intézeti elhelyezése lenne a legjobb megoldás, csupán azt, hogy ez lehetséges. Ezt a Lóczy immár 46 éves tapasztalata és számos utóvizsgálat bizonyítja.

A csecsemőtthonban nevelkedő gyerekek már a magzatburokban is hátrányos helyzetben vannak. Megfogadásukat nem előzi meg tervezgetés. Első megmozdulásukat öröm helyett riadalom vagy közöny fogadja. Nem is fejlődnek jól. Nem érzik jól magukat az anyaméhben: csaknem minden második közülük idő előtt és nagyon kicsi súllyal születik. A világba érkezve anyjuk teste, ölelése helyett a kórházi kemény rutin-ellátásban részesülnek. Nekünk kell pótolnunk – szinte visszamenőleg – azt az óvó-védő burkot, amelyet olyan fájdalmasan nélkülözni kényszerültek.

Erre hivatott az a terápiás légkör, amely a felvett gyereket fogadja. Megkísérlem vázlatosan jellemezni azt a koherens rendszert, amelynek működése esetén a gyerekek elkerülhetik az anyahiány következtében kialakuló belső ürességet.

A felvett gyereket négy stabil, egymást váltó, intézeti életét lehetőleg végigkísérő gondozónő várja, aki igyekszik ellesni, hogyan tehet a kedvére. Értő kezek emelik fel, teszik le, ügyelve egyensúlyi helyzetének megtartására, hogy feje ne bukjon előre-hátra. Gondozás közben tapintatos kézzel érintik testét, csöndes hangon kérdezik, tájékoztatják mindarról, amit vele tesznek, és amit ő csinál. Kezükkel, szavukkal, figyelmükkel éreztetik, hogy fontos nekik az ő közérzete, hogy fontos nekik ő maga, az ő személye.

Személyének megbecsülését érezheti a felé áradó bizalomból is. Senkit nem nyugtalanít körülötte fejlődésének tempója, s őt sem nyugtalanítják gyorsító, fejlesztő stratégiákkal. Az a meggyőződés, hogy minden jó érzelmi állapotban lévő gyerekben van annyi hajtóerő, amennyi érettségének megfelelő mértékben előreviszi a fejlődés útján, megóvja megannyi kudarctól, és csoporttársainál lényegesen lassúbb fejlődése esetén is egyenrangú, értékes tagja csoportjának.

Önbecsülését segítik elő azzal, hogy számtalan választási-döntési lehetőséget adnak kompetenciájának gyakorlására. Nemcsak abban dönthet, hogy mennyit akar enni, hogy a piros kockás, vagy a kékcsíkos inget akarja-e felvenni, és nemcsak a séta irányát döntheti el, hanem azt is, hogy mikor érzi magát eléggé felkészültnek ahhoz, hogy hasrafordulással, felüléssel, felállással próbálkozzék, stb. Abban is ő dönt, hogy a választékból mivel kíván játszani, és senki sem tanítja meg arra, hogy egy adott tárggyal mit „kell” csinálni. Ő határozza el azt is, hogy a pelenkáról lemondva szükségleteit úgy végezze el, mint a nagyok. Megtanul a testével bánni, mozgása harmonikus, kiegyensúlyozott; keze alól csodálatos építmények kerülnek ki, s az elemek szín-, forma-, nagyság szerinti rendezése már

absztrakt gondolkodásra utal. Mindeközben áthatja saját aktivitásának öröme.

Örömforrás maga a társas együttlét is. Az elkerülhetetlen konfliktusok kínját messze meghaladja az együttes hancúrozások, homokozások, pancsolások öröme, a mackók, babák közös etetése, gondozása, az együttes építkezések, biciklizések. Ezek emléke még sokáig él. „Nekünk a Lóczyban pancsolónk is volt.” – meséli szüleinek a 4 éves Csaba ragyogó szemmel, amikor egy évvel távozta után egy kis nyírségi faluban meglátogattuk.

A legfontosabb azonban, ami megóvja a gyereket a lelki ürességtől, az a gondozónőihez fűződő kapcsolata. Ennek köszönhetően érezheti magát jónak, szépnek, kedvesnek. Nem kell tartania gondozónői agressziójától, kemény hangjától, keze szorításától. A gondozónők részéről a kapcsolat némileg visszafogott, még a négy közül annak a kiemelt szerepet betöltő gondozónő részéről is, aki fokozott figyelemmel kíséri fejlődését. Ennek a kapcsolatnak éppen az a sajátossága, hogy az intézetet képviselő pedagógus által ellenőrzött. Lehet, hogy ellenőrzést vált ki, de nem bízunk a gondozónő ösztönös érzéseire a gyerekhez fűződő kapcsolatát. Kordában kell tartania érzéseit, nem áraszthatja el heves érzelmeivel a gyereket. A heves érzelmeken alapuló, spontanitásban gazdag kapcsolat – ha látszólag olykor gyümölcsöző is – nyugtalanságot teremt mind a gyerekekben, mind a gondozónőben. A gyerekekben olyan igényeket támaszt, amelyek egy intézmény keretein belül több frusztrációt hordoznak magukban, mint kielégülést, a gondozónőben pedig büntudatot az általa felszított, de ki nem elégített igények miatt. Az intézményben dolgozó pszichológusnak abban kell segítenie a gondozónőt, hogy miközben elegendő melegséget nyújt minden gondozottjának, ellenőrzés alatt tartsa saját érzéseit, nehogy a gyerekek az ő kontrollálatlan és korlátlan emócióinak tárgyává váljanak.

Sokszor kérdeznék-kérdeztek bennünket, hogy az intézet túlnyomórészt női világában hol van a férfi, az apa szerepe? Pikler Emmi erre azt szokta volt válaszolni, hogy maga az egész rendszer képviseli az apát. Valahogy úgy, ahogy József Attila szerint „Apám szájából szép volt az igaz...” A rendszer lényege igaz volta. Nem ígér többet, mint amennyit adni tud. Nem sugallja a gondozónő a gyerekeknek, hogy anyja helyett anyja lesz. Hiszen nem az, és útjaik előbb-utóbb biztosan elválnak. Szabad-e becsapni valakit, akit megbecsülünk? S a megbecsült partnert nem „húzzák-terelik”, hanem hívják, nem veszik ki a kezéből a játékot, hanem elkéri tőle, nem kiabálnak rá, megbeszélnek vele a dolgokat. A gyerekek így kis koruktól kezdve abban a tudatban élnek, hogy a dolgok megbeszélhetők. Petra mondja egy esti rendetlenkedés másnapján: „Beszéltem velem az Éva, és nem csinállok semmi olyat, amit nem lehet, soha!” Ebben a megbeszélő légkörben a gyerekek igaz választ kapnak az ún. kényes kérdésekre, így kérdéseik szabadon áramlanak a születés, halál körül is. Nem zárják rövidre a gyerek számára legfájdalmasabb kérdéseket sem, a saját születésükre, szüleikre, jövőjükre vonatkozókat. Vikit rendszerintelenül és ritkán látogatta beteg anyja. Gondozónője, Anna, így ír Viki

fejlődési naplójában, miután bizonyossá vált, hogy örökbeadható, és jelentkeztek örökbefogadni kívánó szülők: „Estefelé az ölembe ültettem, mondtam, hogy szeretnék vele beszélni, amiből – gondolom – rögtön megértette, hogy fontos dologról van szó. Elmondtam, hogy az ő anyja, akitől született és aki többször is volt nála, beteg, és úgy érezte, hogy nem tudná őt sohasem hazavinni. Ezért úgy döntött, hogy megengedi az örökbeadását, megengedi, hogy egy másik néni és egy bácsi jöjjenek hozzá, akik majd hazaviszik, akik szépen tudják majd gondozni, nevelni.”

Egy példán szeretném bemutatni, hogy a mindennapi életben mit jelentenek ezek a nagy szavak: a gyerek megértése, megbecsülése.

Rolandról van szó és gondozónőjéről, Andreáról. Roland törékeny testalkatú, mozgásban, játékokban és beszédben kitűnően fejlődő, nagyon érzékeny kisfiú. Nagyfokú érzékenységre utal sok félelme is: az utcán fél az idegenektől, a mellette elhaladó busztól, fél a dörgéstől-villámlástól, de még magától az esőtől is. Intézetünkben az a szokás, hogy a gyerek harmadik-negyedik születésnapja előtt, gondozónőjével elmegy a városba, hogy ott együtt kiválasszák és megvegyék az áhított születésnap ajándékot. Roland esetében ez a busz-félelem miatt gondot okozott. Andrea így ír Roland fejlődési naplójában: „Egyik nap, uzsonna és nagy készülődések után izgalommal köszönt el mindenkitől, akivel találkozott: »Megyek a városba« – mondta, és elindultunk. A buszmegálló felé haladva úgy éreztem, mintha kicsit vonakodna az előrehaladástól, mintha biztonságérzete csökkent volna. Roland eddig még sohasem vállalkozott busszal való utazásra. Az autóval és a Barkasszal is éppen csak kezdett megbarátkozni, már nem reszketett annyira az ölemben, mint korábban. Amikor a busz megállt, Roland sírva kapaszkodott a kerítésbe, nem akart felszállni. Felajánlottam neki, hogy várjunk meg még egy buszt, én felemelem, felviszem a buszra, ott végig az ölemben ülhet – de nem fogadta el. Így végül azt mondtam, hogy hát akkor menjünk vissza, majd én egyedül megveszem a kívánt majmot, bár sajnálom, hogy nélküle kell keresnem. Roland visszafelé is nyugtalan volt, sokszor kérdezte: »Nem baj?« »De ugye, nem baj?« – igényelte a meggyőzést, hogy nem haragszom rá, átérzem félelmét, és nem veszítette el szeretetemet. Persze nem akartam ezt úgy beállítani, hogy a megtörtént esemény bekövetkezését természetes dolognak érzem, sajnálkozásomat is kifejeztem. Nem tudom, hogy ez volt-e a jó választás, de abban a pillanatban, és így utólag is úgy érzem, hogy Rolandnak megrendülhetett volna a belém vetett bizalma, ha akár csak egyszer is azt tapasztalja, hogy én belekényszerítem egy olyan dologba, amit ő nem akar. És nemakarása nem kedvtelésből való, hanem olyan félelem miatt, amit megfelelő kivárással is el lehet talán oszlatni.

Lehet, hogy ha felemelem és felszállok vele, lassan kissé megnyugodott volna, de biztos, hogy az utazás élményt nem jelentett volna számára, félelmei nem múltak volna el, és az érzelmi állapota is nyugtalanabb lett volna”.

Örkény István három éves koráig egy Damjanich utcai bérházban laktott. 43 éves korában így ír múltjáról: „Amíg itt laktam, csak apámat és

anyámat szerettem. És Gizi nénit és Józsi bácsit és a nagyanyáimat. ... Csak őket szerettem és csak jótéteményeikért.”

Örkény felteszi magának a kérdést: mennyit gyarapodott 40 év alatt. Mindjárt válaszol is rá: a gyerekkorában kapott sok jó által megtanult szeretni, szeretetet adni, és már nem csak a jótéteményekért.

„Negyven év a tanulásra: semmi” – fejezi be visszaemlékezését. „De ha ezt jól megtanultam, akkor mégis vittem valamire.”

Ahogy Örkény megtanult, a mi gyerekeink is megtanulnak szeretni, mert gondozónők szeretetén át megtanulják magukat is szeretni. Az anyai szerepnek ezt a legfontosabb részét kell az intézetnek vállalnia.

FELHÍVÁS a neurotikus betegek érdekvédelme céljából

Keressük azokat a szülőket, illetve családokat, akik és amelyek késznek neurotikus (pszichotikus) gyermekük, hozzátartozóik állandó elhelyezésére és therápiás gondozásának megnyugtató és tartós megoldása érdekében anyagi áldozatra is. Távlati célunk: az érintett betegek számára olyan körülmények megteremtése, amelyek között élhetnének társadalombiztosítási jogaikkal, ugyanakkor saját költségen lenne biztosítható számukra az anyagi lehetőségektől függően eltérő, de mindenképpen kulturált és kényelmes gyógyintézeti elhelyezés.

A „hogyan” részletei még nem kidolgozottak, így örömmel fogadjunk minden véleményt. A legjárhatóbb útnak alapítvány létrehozása látszik, a cél elérését azonban megkönnyíti, ha ezt egy, a lelki sérülteket és családjaikat összefogó érdekvédelmi egyesület megszervezése előzi meg. Ilyen egyesületre az alapítványtól függetlenül is szükség mutatkozik, mert jogi személyként még új jogszabályokat is kezdeményezhet, és sok más módon érvényesítheti a lelki sérültek és családjaik sajátos érdekeit.

Az egyesület szervezése már folyamatban van, az érintetteken kívül szívesen látjuk a segíteni akaró „kívülállók” pártoló tagkénti jelentkezését is, itt magánszemélyeken kívül egyházi és egyéb szervezetekre, alapítványokra stb. gondolunk. Elsősorban erkölcsi támogatást kérünk, hogy a lelki sérültek ügye végre megkapja a neki járó társadalmi súlyt.

Az alapítvány gondolatát támogatja a Magyar Pszichiátriai Társaság (MPT) és a Társadalombiztosítási Főigazgatóság is. Az érdeklődők az MPT titkárságára címezzék levelüket (1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 116., Nagy Károlyné), a borítékon tüntessék fel: Alapítvány – NK.

Kálló Éva

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek találkozása saját múltjával*

„Ha már mindenki, mindenki hazament, akkor mindig születnek ide csecsemők?”

Keserves múltja van a csecsemőotthonba érkező gyerekeknek. Annak is, akit veszélyeztettsége miatt kellett családjából kiemelni, annak is, akit szülei a kórházban felejtettek, és annak is, akit anyja a szülést követő napokban a szülőotthonban hagyott. E múlt mellett súlyos teher a gyerek jövőjének bizonytalansága is. Gyakran hónapokig, akár évekig sem lehetünk biztosak sorsa alakulásában: hazamehet-e vérszerinti szüleihöz, vagy örökbe adjuk; s ha egyikre sincs remény, vajon sikerül-e számára nevelőcsaládot találnunk; vagy egy másik intézetben kell elhelyeznünk?

Megkísérlem nyomon követni azt a folyamatot, amelynek során egy gyermek egyre közelebb kerül a szüleihöz fűződő viszony megértéséhez. Felhívom a figyelmet a gondozónő nevelői magatartásának néhány olyan elemére, amely a csecsemőotthonban élő gyereket, helyzetének megértésén túl, annak elfogadásában is segítheti. Azokról a gyerekekről fogok beszélni, akiket egyáltalán nem, vagy havonta legfeljebb egy-két alkalommal látogatnak meg a szülei.

A gyerek viselkedéséről, beszédéről készült feljegyzések azt mutatják, hogy a nálunk élő gyerekek kétéves koruk körül kezdik emlegetni a szüleiket.

A 21 hónapos Gyöngyi szülei távozása után az ajtóra mutat: „mama, papa” – mondja. Mira, egy vasárnap délután, amikor szülei nem érkeznek meg a szokott időben, többször is odamegy az ajtóhoz, s a gondozónőhöz fordulva kérdi: „anyuka, apuka?”

A találkozás perceiben Gyöngyi is, Mira is – mint sok más két év körüli gyerekünk – zavarban van. Alig válaszol szülei kérdéseire, a gondozónőhöz bújjik, a látogatás után szinte megkönnyebbülve megy vissza a csoportszobába. A 20 hónapos Ágnes gondozónője így írja le a kislány ta-

---

*Elhangzott: A Magyar Pszichológiai Társaság X-dik Országos Nagygyűlésén, A gyermeki jogok megvalósulásának pszichológiai feltétele a gyermekvédelemben című ülésén, Budapesten, 1992. szeptember 2-án.

lálkozását apjával: „Amikor édesapja megérkezett, épp az udvaron játszott a társaival. A gondozónővel odament hozzá, de nem beszélgetett vele, csak ritkán mosolygott rá, és inkább hátrafelé ment volna, mint őhozzá.”

A találkozás feszült percei után szinte valamennyi gyerek örömmel, látható büszkességgel emlegeti szüleit: „A látogatás után gyakran emlegette az apukáját, és nagyon boldog volt, ha mi említettük neki.”

Ágnes ez idő tájt kezdi használni az egyes szám első személyű birtokos névmást, s mint ahogyan sok más nálunk élő gyereknél megfigyelhettük, saját játékainak, személyes tárgyainak gyakori felsorolását társaitól való különbözőségének hangsúlyozására használja. Többször így mondta: „enyém papám”.

A szülő megjelenését figyelemmel kíséri az a csoporttárs is, akihez nem járnak a szülei. Lívia egy alkalommal előbb vette észre Csilla szüleit, és azonnal szólt a gondozónőnek: „Zsuzsa, itt van a Csilla apukája, vidd oda hozzájuk.”

A látogatott és nem látogatott gyerekek játékában egyaránt fel-felbukkan a szülők megjelenésével kapcsolatos élmények felidézése. Ez rendszerint úgy történik, hogy a játékot kezdeményező gyerek, a gondozónő szerepét vállalva, odamegy valamelyik társához, és azt mondja, hogy „itt van az anyukád”, majd odakíséri társát az ajtóhoz.

A látogató szülők gyakran hoznak valami ajándékot. Előfordul, hogy az ilyen játék, például Ágnes autója, Mira babája, Gyöngyi kutyusa nem válik igai játékszerré, tulajdonosa nem játszik vele, de számontartja. Féltve őrizi, ha valamelyik társa hozzányúl, azonnal visszakéri, vagy elveszi tőle. A csoporttárs általában tökéletesen tisztában van azzal, hogy a megkívánt játék a társáé, sőt azzal is, hogy azt a szüleitől kapta.

A kétéves Lívia megpillantva társa játékát, megjegyzi: „Géza apukája hozta.” Vagy Gyöngyi, miközben odaviszi Ágneshez autóját, így szól: „Az apukádtól kaptad”.

Előfordul, hogy az a gyerek, aki nem ismeri a szüleit, megpróbálja társa szüleinek figyelmét felhívni magára. Borika kétéves volt, amikor a csoport egyik gyerekéhez örökbefogadó szülők kezdtek járni. A házaspár napon-ta megjelent az intézetben. Borika a jelenlétükben – gondozónőjének kifejezését idézve „feltűnősködik, szemét forgatja, illegeti magát”. Gyakran kérdez róluk, hogy hol vannak, mit csinálnak, mikor jönnek? Kérdéseit még társa távozását követően is felteszi. Egy alkalommal, amikor gondozónőjével kettesben beszélgetnek róluk, gondozónője úgy érzi, Borika azt szeretné tudni, hogy neki is van-e apukája, anyukája. A gondozónő válasza az, hogy éppen úgy, mint mindenkinek, neki is vannak szülei, csak még nem jártak az intézetben. Pillanatnyilag ez a válasz kielégíti, létezésük tudata egyelőre megnyugtatja.

A gyerekek kérdései, viselkedése alapján úgy tűnik, hogy a nálunk nevelkedő gyerekek számára az intézeti lét hosszú időn át természetes, magától értetődő. Az első három évben általában nem tapasztaljuk annak felismerését, hogy nem az intézetben, hanem szülőkkel kellene élniük. A szülőkkel történő találkozás fontos és várt esemény életükben, de csu-

pán egyik epizódja mindannak, ami az intézet falain belül történik. Az a tény, hogy van anyjuk, apjuk, aki csak nekik hoz ajándékot, örömmel, büszkeséggel tölti el őket. De a jövőjükéről alkotott elképzeléseikben a szülők csak úgy szerepelnek, mint akik majd később is eljönnek.

Úgy tűnik, hogy az a gyerek, akit szülei nem látogatnak, nem éli meg hiányként a szülők távolmaradását, megelégszik létezésük tudatával. Ha időnként féltékeny is azokra a társaira, akinek szülei időnként megjelennek az intézetben, féltékenysége a társ kitüntetett helyzetének szól. A szülő utáni intenzív vágy, amely a köztudat szerint az intézeti tartózkodás alatt megkeseríti a gyerek életét, a gondozónővel meghitt érzelmi kapcsolatban álló gyerekekre ebben az életkorban nem jellemző.

A szülőhöz fűződő viszony mélyebb szintű megértéséhez a gyerekek hároméves koruk után jutnak el. Egyelőre nem ismerjük ennek a folyamatnak valamennyi állomását, azt sem tudjuk pontosan, hogy az érzelmi, értelmi fejlődés hogyan befolyásolja az ide vezető utat.

Egy eset bemutatásával néhány olyan jelenségre szeretném felhívni a figyelmet, amelyről úgy vélem, fontos szerepet játszik az intézeti létnek, mint kivételes helyzetnek a megértésében.

András három éves, amikor apjának rendszertelen látogatásai végleg elmaradnak. Mint más rendszertelenül látogatott gyerek, ő is szélsőséges érzelmeinek ad hangot apját emlegetve: örömmel beszél róla, ha néhány hónapon át sűrűbben megjelenik, ilyenkor magát biztatva várja: „jön az apukám, hoz autót”, de amikor több hónap múlik el anélkül, hogy meglátogatná, kifejezi csalódottságát, elkeseredését: „Nem szeretem a bácsit, az apukámat”.

Néhány héttel apja legutolsó látogatása előtt saját gondozónője, Zsuzsa megmondja neki, hogy terhes. Ez nagyon foglalkoztatja, számtalan kérdést tesz fel neki: mit csinál a kis csecsemő a hasában? Vajon fél-e, ha vihar van? Van-e neki széke? – és így tovább. Hosszú heteken át megkérdi: „benne van még a kiscsecsemő a hasadban?” –, majd egy alkalommal így szól: „Szeretnék beülni a hasadba a kislányod mellé.” András fejlődési naplójából nem derül ki, hogyan reagált Zsuzsa András kérésére. Arról bizonyára beszélgetett vele, hogy lehetetlent kér, és beszélgetett vele a születésről is. Ezt bizonyítja, hogy András egy nap a következő kérdéssel fordul gondozónőjéhez: „Ki szült meg engem”? A következő hónapokban nagyon várja apját. „Akarom, hogy jöjjön az apukám” – mondja. Távolmaradásának megmagyarázására kifogásokat keres: azért nem tud eljönni, „mert berozsdásodott, sokat utazott a vonaton.” „Nem tud jönni az apukám, mert lázas a kisfia, és nem tud felkelni.” Valószínűleg haragját jelzi, amikor azt mondja, hogy „összепusztult az apukája”, s ezért nem jön a Lóczyba, vagy azért, mert kiszúrták a szemét, s most kórházban van. Előfordul, hogy olyan elképzelt eseményeket vetít a múltba, amelyeknek apjával együtt ő is szereplője. „Együtt fürödtünk apukámmal a kádban, bizony ám!” „Apukámmal ettünk túrós palacsintát.” „Az apukámmal fogtunk egy rigót.” Fanáziáiban egy-egy villanásra megjelenik anyja is: „Anyukám és apukám gyorsan megebédeltek, és lefe-

küdtek aludni”. Vagy egy másik példa: „Az én anyukámat úgy hívják, hogy francia néni.”

Nem kétséges, hogy András apja iránt érzett ellentmondásos érzelmeinek kifejezésével, a valóságban soha át nem élt közös élmények kitalálásával, anyja emlegetésével – aki mindössze egyszer járt az intézetben – szülő utáni sóvárgását fejezi ki.

De honnan jön ez a vágy? Mi ébreszti fel ilyen hirtelen? Hiszen csak nagyon felületesen ismerte az apját. Találkozásukkor még csak nem is beszélt vele, s amikor anyja eljött az intézetbe, mindössze kilenc hónapos volt.

András nem sokkal az utolsó látogatás előtt tudja meg, hogy saját gondozónője terhes, s ez a hír indítja arra, hogy a születés kérdéseiről beszélgesse gondozónőivel. (Előbb-utóbb minden nálunk élő gyerek szóba hozza ezt a kérdést, többnyire valamelyik dolgozónk terhessége kapcsán.)

Amikor egy családban élő gyerek erről a kérdéstről beszélget a mamájával, megtudja, hogy születése előtt anyja testében növekedett, hogy volt egy olyan időszak az életében, amikor mindig és mindenütt együtt voltak. Ez a felismerés szorosabbra fűzi, megerősíti kapcsolatát anyjával.

András azt tudja meg Zsuzsától, hogy mielőtt megszületett, egy számára ismeretlen asszony hasában volt, az szülte meg, és nem Zsuzsa, akihez mindenkinél jobban ragaszkodik.

Amikor András azt mondja, hogy szeretne beülni Zsuzsa hasába, tulajdonképpen azt a vágyát fejezi ki, hogy Zsuzsa legyen az anyukája. És nemcsak azzal kell szembesülnie, hogy kérését nem teljesítik, hanem azzal is, hogy nemsokára elveszíti Zsuzsát, aki a születés után nem fog dolgozni, hanem otthon marad csecsemőjével. Hirtelen feltámadt érdeklődése anyja iránt, szülő utáni sóvárgása valószínűleg összefügg azzal, hogy csalódott Zsuzsában, aki visszautasította felajánlkozását, s aki hamarosan elhagyja őt.

Ahhoz, hogy egy gyerek, aki születése óta intézetben él, megérthesse és fel tudja dolgozni különleges helyzetét, elengedhetetlen, hogy megismerje múltját. Ennek a folyamatnak egyik fájdalmas, mégsem elkerülhető állomása az, amikor a gyerek megtudja, hogy eltéphetetlen szálak kötik valakihez, akit nem ismer, s aki nem, vagy alig ismeri őt, s gondozónője, akihez kötődik, akiben megbízik, s akiről eddig úgy gondolta, hogy mindent tud róla, nem volt részese születése előtti életének.

Hogyan lehet segíteni a gyerekeknek, hogy együtt tudjon élni ezzel a tudással, és képes legyen feldolgozni azt, ami vele történt?

András apjának elmaradása után a gondozónők nem bíztatták a gyereket azzal, hogy apja újra eljön. Távolmaradására kitalált kifogásait meghallgatták csupán, de nem erősítették meg, nehogy megalapozatlan reményeket keltsenek benne. Kifejezték, megértik elkeseredettségét, ők is örülnének, ha apja újra eljönne, de semmit sem tudnak róla. Óvakodtak attól, hogy szembesítsék Andrást története irreális voltával, s anélkül, hogy elutasították volna fantáziálását, apjával való találkozásainak részleteiről beszélgettek vele. Abban bíztak, hogy ezzel segíthetik megőrizni

apja emlékét, akkor is, ha talán már nem tudja felidézni alakját, ha már csak azt ismételteti, amit róla, a látogatásokról a gondozónőtől hallott.

De mit tehet a gondozónő, azonkívül, hogy megmondja az igazat, amikor a gyerek „Ki szült meg engem?” – kérdésére válaszol?

Ha jól látta el feladatát, már akkor megtette, amit kell, mielőtt a gyerek foglalkozni kezdett a születés kérdésével: így a gyerek fejében él egy eleven emlékekből, pozitív élményekből felépülő, gyakran hallott történet intézeti életéről, amely ugyan nem feledteti szülei hiányát, de amelyhez hozzá kapcsolható a jövője.

Mit tartalmaz egy ilyen történet? Jelentéktelennek tűnő részleteket és fontos eseményeket egyaránt. Milyen volt, amikor kicsi volt, milyennek látták a gondozónői, mi minden történt vele? Például, amikor megérkezett hozzánk, nagyon picike volt, s fent az emeleten lakott, egy másik szobában. Hogy amikor picike volt, reggel mindig éhes volt – mint most is –, s a gondozónő hamar megetette. Hogy kiskorában Éva is gondozta, de Éva már rég elment a Lóczyból, mert férjhez ment, és elköltözött. Akkoriban nagyon szomorú volt, sokat sírt.

Egyszer régen, amikor a kertben aludt, a mennydörgés ébresztette fel, és rettenetesen megijedt. A gondozónő pokrócba bugyolálta, úgy szaladt be vele a szobába, nehogy megázzon.

Vagy: Egyszer nyáron, amikor a kertben felállítottunk egy sátrót, nagyon szeretett ott játszani, s ha véletlenül valaki a földre szórta a kukoricát, ő mindig segített összeszedgetni.

Függetlenül attól, hogy a gyerek fontos vagy kevésbé fontos eseményre emlékezik, hogy örömteli vagy fájdalmas élményeit meséli el, emlékeiben önmagát fontosnak, szeretetre méltónak látja. Erre a képességre szükség lesz, amikor majd azt kérdezi meg, hogy miért hagyták el a szülei.

Az ilyen történetekben gyakran felbukkan egy-egy régi társ, s a vele kapcsolatos élmények felidézése nyomán felelevenednek távozásának részletei is.

„Elment az Anna, beült egy nagy, fehér autóba, és soha többé nem jön vissza” – mesélte András, emlékezve arra a jelenetre, amelyet az intézet kapujából nézett végig, amikor a búcsúzás hagyományai szerint kikísérte Annát. A mondat második felében – „Anna soha többé nem jön vissza” –, nem egyszerűen elismétli azokat a szavakat, amiket a gondozónőtől hallhatott, hanem a nálunk töltött évek során többször is átélt tapasztalatai alapján megfogalmazza a távozás végérvényességét.

S amikor majd néhány hónap múlva újabb két társa megy el az intézetből, s róluk beszélgetve azt kérdezi: „Ha már mindenki, mindenki hazament, akkor mindig születnek ide csecsemők?” – úgy tűnik, formálódni kezd benne az a gondolat, hogy a Lóczyban töltött idő, az intézeti lét ideiglenes, egyszer mindenki elmegy, hazamegy. A „mindenki” névmás megismétlésével talán azt akarja érzékeltetni, hogy abba önmagát is beleérti. Az a kérdése pedig, hogy mindig születnek-e ide csecsemők, még egy megfogalmazásra váró összefüggés előfutára: nemcsak neki és a vele most együtt élő társainak jutott osztályrészül az intézeti lét.

Az óvodás éveit is nálunk töltő gyerek már tudja, hogy előbb vagy

utóbb, de el kell mennie, s azt is tudja, érzi, hogy ez azt jelenti, el kell válnia gondozónőitől, társaitól, és távozása után legfeljebb látogatóba jön vissza. Amikor a jövőjével foglalkozik, erről és a szüleiről faggatja gondozónőit, akik hosszú időn át nem tudnak kielégítő és megnyugtató választ adni valamennyi kérdésére, hiszen annak, hogy még mindig nálunk és nem vérszerinti, örökbefogadó vagy nevelőszüleivel él, az az egyetlen oka, hogy nem sikerült tisztázni a helyzetét, megtalálni a számára legjobb megoldást.

Ahhoz, hogy el tudja viselni ennek a bizonytalan helyzetnek a feszültségét, nemcsak arra van szüksége, hogy ismert gondozónői személyes érdeklődését, törődését, megbecsülését naponta átélje, de annak bizonyosságára is, hogy a jövőjéről is gondoskodnak. Ebbe vetett bizalmát fejezte ki a négyéves Lívia, amikor ezt mondta: „Ugy-e egyszer mindenkiért eljön az anyukája, és ha elmegyünk, akkor soha többet nem jövünk vissza?”

A *Liget* tavaszi számából:

Levendel Júlia: Örülök, örülj!

Péterfy Gergely és Faragó Ferenc a hajnalról

Rába György és Békés Pál novellája

Horgas Béla, Fecske Gabi, Simon Balázs versei

Lipp Tamás: Sajtásos nemzet; Poszler György: Mit ér a csizma az asztalon, ha magyar?; R. Várkonyi Ágnes: Comenius Éjszakái;

Václav Havel: A szabadság visszatérése

May Szilvia esszéje Tarkovszkij Nosztalgijájáról

Darány Sándor: Előttünk az özönvíz

A *Liget* könyvesboltokban kapható
és megrendelhető a szerkesztőségnél:

Liget
Budapest, 114
1525 Postán maradó

Majoros Mária

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerek családba kerülésének előkészítése*

A csecsemőotthoni elhelyezés nem végleges megoldás a gyerekek életében. Ezek a gyerekek kivétel nélkül, életük egy adott pillanatában végleg elhagyják az intézetet, azt az otthont, amely sokuk számára újszülött koruk óta nyújt biztonságot. Bekerülésük egy családba csaknem mindig öröm számunkra, hiszen akár visszakerülnek vérszerinti családjukba, akár örökbefogadó vagy nevelőcsaládban helyezzük el őket, bízunk abban, hogy sorsukat véglegesen tudtuk rendezni, és új otthonukban szüleik megértő gondoskodással veszik őket körül. Ugyanakkor tudjuk azt is, mit jelent mind a csecsemők, mind a kisgyerekek számára a jól ismert környezetüktől, gondozónőiktől, társaiktól való elszakadás, és az új, ismeretlen környezetbe történő beilleszkedés.

Bárhová távozik is a csecsemő vagy kisgyerek a csecsemőotthonból, távozása nem történhet hirtelen, előkészítés nélkül. Minden gyereknek joga van ahhoz, hogy a jövőjével kapcsolatos változásokról idejében tudomást szerezzen, hogy elegendő ideje legyen jövendő családjával összeismerkedni, és az összebarátkozás néha hosszadalmas, nehéz folyamatban állandó, megértő támogatást kapjon.

Mindez annak érdekében történik, hogy mire a gyerek hazakerül, bizalomteljes kapcsolat alakuljon ki szülei és közte, és minél kisebb meg rázkódtatással, minél sikeresebben illeszkedhessen be új környezetébe, új családjába.

A távozás előkészítésének több, egymással összefüggő összetevője van.

Fontosnak tartjuk a gyerekekkel való gyakori beszélgetéseket a barátkozás folyamán. Beszélgetni kell velük vérszerinti családjukkal kapcsolatos emlékeikről, érzéseikről, és a rájuk váró változásokról, szüleikről, gondjaikról, örömeikről. De ugyanilyen lényeges a szülőkkel való gyakori beszélgetés is, mind a gyerekek addigi életéről, fejlődéséről, szokásairól, a barátkozás közben fellépő nehézségekről, mind pedig saját aggodalmaikról, és jövendő, közös életükről is.

---

*Elhangzott: A Magyar Pszichológiai Társaság X-dik Országos Tudományos Nagygyűlésén, A gyermeki jogok megvalósulásának pszichológiai feltételei a gyermekvédelemben című ülésén, Budapesten, 1992. szeptember 2.-dikán.

Megkönnyíti az otthoni beilleszkedést, és a későbbiekben is segít a múlt felidezésében az a nagyon részletes dokumentáció, amit a szülőknek adunk át távozás előtt.

Ez nem csupán egy orvosi zárójelentés, bár természetesen tartalmazza a gyerek betegségeit, gyógyszerelését, védőoltásait, stb. De tartalmazza a gyerek intézeti tartózkodása alatti, testi, mozgásbeli, valamint értelmi és érzelmi fejlődésének teljes leírását, és egy részletes beszámolót a távozásakor meglévő szokásairól, napirendjéről.

A távozás előkészítésének talán mégis az *összebarátkozás* a legfontosabb mozzanata. Ennek különböző fokozatai vannak.

Az első találkozások, amelyekre érettségének megfelelően felkészítjük a kisgyereket, mindig jól ismert személy, általában a gondozónő jelenlétében történnek meg. A gyereknek így lehetősége van gondozónője biztonságot nyújtó öléből először csak ki-kilesni, majd fokozatosan közeledni az őt megismerni kívánó szülők felé. A gondozónő megnyugtató jelenlétében könnyebb elfogadni a szülők közeledését is.

Később, amikor már a gyerek bátrabb, és úgy látjuk, hogy nincsen szüksége a gondozónő állandó jelenlétére, rövidebb-hosszabb időre magukra hagyjuk a szülőket és a gyereket.

A gyerek bizalmának következő, lényeges megnyilvánulása, amikor a gondozónő kísérete nélkül átlépi az intézet kapuját, és rövidebb, majd hosszabb sétát tesz szüleivel, majd még később ellátogat jövendő otthonába. Megnézi, hol fog élni, hol áll az ágya, ahol alszik majd, hol fogja tartani a ruháit, játékeit.

Mindezek természetesen a nagyobb, már jól beszélő, környezetükben jól kiigazodó gyerekeinkre vonatkoznak.

A csecsemők és a beszélni még nem tudó kisgyerekek „barátkoztatása” másképp történik. Ők főként a gondozási műveletek alatt ismerkednek össze szüleikkel.

Az első találkozások alkalmával a szülők a csecsemő vagy kisgyerek megszokott tevékenységét, mozgását, játékát figyelik, majd tapintatosan egyre közelebb kerülve hozzá, megfigyelik étkezését is. Amikor a gondozónő úgy érzi, hogy a csecsemő már nem idegenkedik jövendőbeli anyjától, akkor az anya a gondozónő jelenlétében megtanulja, hogyan kell megetetnie gyermekét.

A barátkozás következő lépcsőfokán a szülők fürdetés közben figyelik meg a gyereket, és ellesik a gondozónőtől mindazt, ami miatt a gyerekek számára olyan fontos a napi fürdetések ceremóniája. Már-már sikeresnek mondhatjuk a barátkozást, amikor egy csecsemő vagy kisgyerek örömmel, elégedetten hagyja, hogy anyja megfürdesse, és kölcsönösen jól érzik magukat, megértik egymást ebben a meglehetősen intim helyzetben is.

Az előbbieken a barátkozás folyamatának általános ívét vázoltam fel. Ennek alapján úgy tűnik, mintha a gyerekek kezdeti idegenkedésétől a mély megbarátkozásig zökkenőktől mentes út vezetne.

A valóságban ezen az úton nagyon is sok zökkenőre kell számítanunk, megtorpanásokkal, visszaesésekkel kell szembenéznünk, és az is előfordul, hogy rajtunk kívül álló okok miatt nem áll módunkban minden gye-

reket végigvezetni ezen az úton. A továbbiakban e két nehézséget szeretném illusztrálni egy-egy gondozottunk távozásának bemutatásával.

A majdnem négy éves Viki végső távozása előtt huszonnyolc alkalommal találkozott örökbefogadó szüleivel és jövendő tíz éves nővérel. A huszonnyolc alkalom részletes elemzése külön előadás témája lehetne, és külön elemzést érdemelne az a munka is, amely a találkozások háttérében zajlott. A gondozónő mind Vikit, mind az örökbefogadó szülőket igyekezett hozzásegíteni ahhoz, hogy megértsék egymást, eközben ő maga is segítségre szorult, hiszen nem volt könnyű elszakadnia attól a kislánytól, akit újszülött kora óta gondozott.

Előadásomban most csupán azt az utat szeretném felrajzolni, amelyen Viki eljutott a végső távozásig.

Az első öt találkozás azonosan zajlott: Viki izgatottan készült a találkozásokra, de miután gondozónője szólt, hogy örökbefogadó szülei megérkeztek, ölebe kéri magát. Negyed órán át úgy bújik gondozónője nyakába, hogy még csak ki se kukkant onnan. Az ajándékok azután kissé feloldják feszültségét, és a találkozások vége felé már halkan beszélget is a szülőkkel, illetve nővérel.

A hatodik alkalomtól határozott változást látunk Viki viselkedésében. Nővérelvel egyre oldottabb, vele könnyebben tud beszélgetni, mint a felnőttekkel, jól játszanak együtt, babáznak, szaladgálnak. A szülőkkel szemben még mindig tartózkodó, rövidesen azonban már velük is jó hangulatban telnek el a találkozások. A kilencedik alkalommal, igaz, a gondozónője társaságában, de hosszabb sétára indul, autójukba is beül, a tizedik alkalommal pedig minden fenntartás nélkül engedi, hogy gondozónője néhány perces ottlét után eltávozzon, és szívesen marad egyedül jövendő családjával.

A tizenegyedik alkalommal komoly visszalépés következik be. Viki szótlanul ücsörög gondozónője ölében, szorosan hozzábújik, ki sem néz a szülők felé. Mintha minden előről kezdődne: a következő négy találkozást is a kezdeti féltékenység és a lassú oldódás jellemzi. A tizenhatodik alkalommal merészkedik el megint a szülőkkel, most már gondozónője nélkül, egy rövidebb kirándulásra.

Ezután már nem volt több visszalépés, a következő nyolc alkalommal Viki egyre több időt töltött jövendő otthonában, végül végleg távozott intézetünkből.

Viki útja számunkra ismert jelenség.

A barátkozás kezdetén a gyerekek elsősorban örömet éreznek. Hozzájuk, személy szerint hozzájuk érkezik egy néni és egy bácsi, aki majd az ő anyjuk és apjuk lesz, ajándékot is hoz nekik. Bármilyen féltékenyek, visszahúzódóak is a szülőkkel a személyes találkozások alkalmával, később büszkén mutatják társaiknak ajándékaikat, és izgatottan várják a következő találkozásokat. Csak idővel, néhány alkalom után döbbennek rá, hogy valójában milyen változás előtt állnak: hogy hazamenetelük azt is jelenti, el kell hagyniuk eddigi, megszokott környezetüket, el kell válniuk jól ismert gondozónőiktől, társaiktól. Ez a felfedezés gyakran tiltakozást vált ki a gyerekekből, és előfordul, hogy átmenetileg nem is akar-

nak jövendő szüleikkel találkozni. Komoly belső munkát kell végezniük, amíg túljutnak ambivalens érzéseiken, amíg a megszokott környezettől való elválás fájdalmát fokozatosan felváltja a jövendő szülőkkel, az új otthonnal való alaposabb megismerkedés vágya.

A barátkozás néha valóban hosszú, esetleg több hónapig is tartó folyamatának fontosságát az örökbefogadó szülők szinte kivétel nélkül megértik. Néha türelmetlenek ugyan, és újra meg újra meg kell értetni velük a gyerekekben lejátszódó folyamatokat, többnyire azonban örömmel fogadják ebben is a csecsemőotthon segítségét.

Más a helyzet a vérszerinti szülőkkel. Ők gyakran nem látják be a barátkozás szükségességét, és kezükben az elbocsájtó határozattal azonnal haza kívánják vinni gyermeküket. Az át nem gondolt, elő nem készített hazaadásnak gyakran fájdalmas következménye az, hogy a gyereket nem fogadják el a családban, kirekesztik, sok esetben bántalmazzák, és így ők rövid időn belül visszakerülnek az intézetbe.

De ugyanilyen veszéllyel jár, ha a barátkozás nem tart kellő ideig. Soha nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy néhány alkalom mégis több a semminél. Nem több.

D. Hajnalka újszülöttkora óta nevelkedett itézetünkben, bátyjával együtt, egy idősebb testvérüket pedig otthonukban nevelték a szülők. A gyerekeket ritkán, rendszertelenül látogatták, bensőséges kapcsolat nem alakulhatott ki köztük. Harmincegy hónapos volt Hajnalka, amikor a szülők, kezükben az intézeti nevelést megszüntető határozattal, megjelentek a gyerekekért. Hosszas rábeszélés eredményeként öt napig barátkoztak velük. Ennek az öt napnak a történetét Hajnalka saját gondozónőjének feljegyzése alapján idézem fel:

„Váratlanul és hirtelen jött az esemény, hogy haza fog menni. Csak néhány nap állt rendelkezésünkre a barátkozáshoz. Az első alkalommal csodálkozva, ijedten nézett a szüleine. Az ölemben ült, szemben velük és nagyon komoly volt. Nem szólt egy szót sem, de nem is sírt. Amikor az anyja megfogta a kezét és puszilgatta, símogatta, ő ezt engedte. De tiltakozott, amikor hívta, hogy ölbevegye.

Következő nap már megszólalt. Elmondta, mit lát a mesekönyvben. Megmondta a nevét anyjának. Az ölébe most sem ült, amikor hívta. Elég komoly volt most is, de nem annyira, mint előző nap.

A harmadik napon itt volt a testvére is. Nagyon komolyan nézte őt is, az anyját is. Nem szólalt meg egy ideig. Majd az anyja az ölébe vette, amit most megengedett. Később a fényképeit nézegettük, és akkor már elmondta, hogy kit lát rajta. Fürdetését az anyja is nézte, egy-egy kisebb rész műveletet ő is csinált. Hajnalka nagyon elkomolyodott, de engedte neki. Később Robi még kukucsozott vele a tárgyalóban, ekkor először elmosolyodott.

A negyedik napon dolgoztam, nem tudtam végig kint lenni velük, de időnként ki-kinézttem rájuk a tárgyalóba. Hajnalka csendben ült az apja vagy az anyja ölében. A kapun belül sétáltak is egy kis ideig.

A következő alkalommal is dolgoztam, ekkor is főleg egyedül volt velük. Anyja mondta, hogy most is csendes volt, alig szólalt meg. Este für-

dette az anyukája. Hajnalkán látszott a meglepetés, nem érti, mi történik most vele. Mint egy bábu, úgy hagyta, hogy gondozza az anyja. Együttműködésre nem volt lehetősége. Amikor a szülei elmentek, felengedett a feszültsége, játszani kezdett.

A barátkozás néhány napja alatt sokat meséltünk a bekövetkező változásokról, beszéltünk arról, hogy mi minden lesz majd más, mint itt. Hajnalka figyelmesen hallgatta, majd elmondta utánunk, és aztán magától is emlegette ezeket a dolgokat, de nem nagyon értette, amit mondott. Az elmenetele napján is úgy viselkedett, mint korábban, nem értette, mi történik körülötte, beszállt az autóba, csodálkozva, komolyan, sírás nélkül ment el." Hajnalka ugyan nem került vissza az intézetbe, de a védőnőjétől tudom, hogy nagyon nehéz helyzetben volt otthon, és kirekesztettsége, periférikus helyzete éveken keresztül tartott.

Távozása a legérzékenyebb életkorban történt. Beszédét még csak közvetlen környezete értette jól, így csoporttársai között beszédes volt, de idegenek között nem szívesen szólalt meg. Még nem volt egészen szobatiszta, pedig szülei ebben az életkorban már elvárták volna tőle. Így ezért is sok elmarasztalás érte. Fő kifejezőeszköze a sírás lett, ezt szülei éppen úgy nem értették meg, mint szótlanságát, vagy a szobatisztaságát illető visszaesést.

Ez az öt napos barátkozás nem segítette Hajnalkát az otthoni beilleszkedésben, de a szülőket sem abban, hogy jobban megismerjék, elfogadják kislányukat. Több idő kellett volna ahhoz, hogy gondozónője biztonságot adó jelenlétében egyre többet merjen szüleihez beszélni. És idő kellett volna ahhoz is, hogy egy-egy találkozás után a szülőkkel közösen megbeszélhessük, mi játszódik le Hajnalkában, mit jelent szótlansága, egy-egy bátortalan gesztusa.

Csak hosszabb idő után lett volna szabad magukra hagyni őket, hiszen láttuk, gondozónője mellől a harmadik napon már mosolygott rájuk, de a következő napon, amikor a gondozónő távollétében anyja ölbevette, ismét elkomorult. Ezzel a komoly, értetlen bizalmatlansággal hagyta, hogy fröszsék, sétáljanak vele, majd hazavigyék.

Ennek a nagyon érzékeny, minden változásra riadtan, elcsendesedve reagáló kislánynak valószínűleg hetekre, de lehet, hogy hónapokra lett volna szüksége ahhoz, hogy jól összeismerkedjék családjával, és a kölcsönös megbarátkozás után mindnyájuk számára könnyebb lett volna új, közös életüket elkezdeni.

A csecsemőotthonban nevelkedő gyerekek családba kerülése tehát nehéz folyamat, mind a befogadó család számára, mind a bekerülő gyermek számára, akár vérszerinti családról van szó, akár örökbefogadó, vagy nevelőcsaládról.

Úgy gondoljuk, hogy mind a gyermekvédelmi, mind az intézeti szakembereknek és a családok segítőinek ismerniük kell ezeket a nehézségeket. Nem elég azonban, hogy ők ismerik: szélesebb körben ismertté kell tenni, a családokkal is el kell fogadtatniuk, hogy soha ne fordulhasson elő, hogy a gyereket váratlan módon helyezik ki ismeretlen környezetbe, alig ismert emberekhez.

---

*Hevesi Katalin–Majoros Mária–
Mészáros Lászlóné–Tardos Anna*

Csecsemőotthonok és gyermekvédelem

Rövid tájékoztató a CSOSZ néhány vizsgálatáról

A Csecsemőotthonok Országos Szövetsége(CSOSZ) 1990-ben alakult meg azzal a céllal, hogy támogassa a csecsemőotthonokban nevelkedő gyermekek egészséges személyiségfejlődését elősegítő nevelőmunkát.

A szövetségen belül működő szakmai bizottságok – többek között – olyan vizsgálatok végzésére hivatottak, amelyek

- hiteles képet adnak a csecsemőotthoni munka egy-egy részletéről,
- követik a csecsemőotthonból távozó gyerekek további sorsát,
- a csecsemőotthonok és egyéb gyermekvédelmi intézmények kapcsolattartását kutatják,
- felmérik, hogy az alapfeladatokon kívül milyen új feladatokra vállalkoznak a csecsemőotthonok.

1992. májusában – a VIII. CSECSEMŐOTTHONI NAPOK alkalmával – Noszvajon három munkabizottság számolt be röviden a munkájáról.

Az I. sz. munkabizottság beszámolója

A CSOSZ támogatni kívánja a magyar csecsemőotthonokat egyrészt abban a törekvésükben, hogy az eddigieknél hathatósabban tudják segíteni gyerekeik és családjuk kapcsolatát, másrészt abban, hogy – mint a náluk nevelkedő gyerekek legjobb ismerői – többet tudjanak tenni sorsuknak végleges és megnyugtató rendezése érdekében.

Ezek a törekvések csak akkor jogosultak, ha a csecsemőotthonok valóban otthon – nemcsak fizikai, de érzelmi biztonságot is nyújtó környezetet – és valódi szép gyerek-életet nyújtanak a csecsemőotthonba kerülő, családjukat nélkülöző gyerekeknek. Ez a feladat – a valódi érzelmi biztonságot nyújtó otthon megteremtése – közismerten nagyon nehéz. Számos országban csak mint ártó tényezőt tartják számon a csecsemőotthonokat. A Lóczy gyerekeit dokumentáló filmek, az intézetünkben nevelkedő gyerekekről felnőtt korukban végzett utóvizsgálatok eredmé-

nyei nem véletlenül keltették fel a világ szakmai közvéleményének érdeklődését.

A CSOSZ I.sz. munkabizottsága arra vonatkozóan próbált adatokat gyűjteni, hogy a Lóczyban eddig bevált elvek másutt mennyire váltak valósággá, illetve – másképp fogalmazva – az ország csecsemőotthonaiban nevelkedő gyerekeknek mennyire sikerült elkerülni az intézeti ártalmakat. Milyen ma az életük az intézményekben?

A vizsgálatot két részben végeztük: először abban a 8 csecsemőotthonban, ahol a bizottsági tagok vannak, majd – a második menetben – a 33 közül abban a 27 csecsemőotthonban, amelyik válaszolt kérdőívünkre. E csecsemőotthonok a gyerekek 80%-át képviselik.

Két kérdést vizsgáltunk meg:

I. *A gondozónői állandóság érvényesülése*

Csak akkor mondhatjuk, hogy a gyerek valóban otthont jelentő környezetben él, ha az intézményre nem a nagyszámú és állandóan változó felnőttek személytelen bánásmódja jellemző. Erre vonatkozóan volt egy régebbi felmérésünk (Falk, 1971), akkor a megvizsgált csoportok 4%-ában 10 vagy ennél több, néhányban 17, sőt, 19-21 gondozónő látta el a gyerekeket *egy hónap* alatt. Ebből a szempontból viszonylag előnyben voltak a kis intézetek, ahol kevesebb volt a számbavehető ember. Egy nagy intézetben azonban valószínűsíthető volt, hogy 3 év alatt 50-60 is lehetett a gyerekeket ellátó gondozónők száma. Ez nagy veszélyt jelentett a gyerekekre, a gondozónő-gyerek kapcsolatra.

Most arra kértük a csecsemőotthonokat, hogy három gyerek adatait nézzék meg erre vonatkozóan, azon két és fél-három és fél éves gyerekekét, akik a leghosszabb időt – legalább másfél évet – töltöttek az intézetben.

Azt találtuk, hogy minden intézetben teljesen egyértelmű a törekvés az állandóságra. Egy-egy nyolc tagú csoportnak négy állandó gondozónője van, rajtuk kívül más nem látja el a gyerekeket. Ha egy gondozónő el is megy, a legtöbb esetben ott marad a többi, és ha csoportváltás van, akkor legalább egy gondozónő együtt megy a gyerekekkel.

Az is kiderül az adatokból, hogy az állandóság biztosítása nehéz feladat. Az ideális az lenne, ha a három év alatt ugyanaz a 3-4 gondozónő látná el a gyerekeket. Ez nem valósul meg. Nem is lenne reális törekvés (szülés, betegség, csoportösszevonás, stb.). A *2-3 év alatt* átlagosan tíz gondozónő látta el a gyerekeket. Ez a tíz is elég sok. Ott, ahol tíznél több gondozónő látta el a gyerekeket, magas volt az egy hónapnál rövidebb ideig dolgozó gondozónők száma. Ez sem jó. De a képet javítja, hogy a gyerekeket egy évnél hosszabb ideig gondozó gondozónők száma négy körül volt. Tehát minden gyereknek volt négy olyan gondozónője, aki egy évnél tovább gondozta.

Hogy mi a sok, mi a kevés – nehéz megmondani. De az biztos, hogy a mostani vizsgálattal nyert számok messze vannak az említett régi 40-50-60-tól.

Ha megnézzük a „saját gondozónők” számának alakulását: a gyerekek nem egészen felének egy, valamivel többnek kettő volt, és csak elvéve

ennél több. Tudjuk, hogy a gondozónői állandóság és azon belül a „saját gondozónó” rendszer az, ami az érzelmi biztonságot jelenti. Intézményeink abban különböznek a világ hasonló intézményeitől, hogy az *érzelmi kötődés a pedagógiai rendszeren belül van*. Nem a véletlenül múlik, nem házon kívül elintézendő, hanem a házon belül megszervezett és támogatott kapcsolatrendszer. Vizsgálatunkban ebből a szempontból az állandóság erősebben érvényesül, mint az összes gondozónők számát tekintve.

Az intézetnek előnye sok más megoldással szemben, hogy ha egy gondozónó elmegy, a struktúra akkor is változatlan, a többi gondozónó akkor is megmarad. A gyerek ilyen esetben sem „dobálódik”, nem kerül más környezetbe. Ezért érdekelt bennünket különösképpen, hogy vajon előfordult-e, hogy egyszerre hagyta el a gyerekeket az összes gondozónó, volt-e olyan gyerek, aki ilyen teljes gondozónó-váltást élt át. Ez sajnos előfordult, a gyerekek 1/5-énél. De másképpen is fogalmazhatunk: a gyerekek 4/5-e soha nem vésztett el úgy egy kapcsolatot, hogy ne lett volna ott az a 2-3 másik gondozónó, aki az ő történetét folytatja. Ha arra gondolunk, hogy két évtizeddel ezelőtt milyen könnyű volt egy gyereket egyik csoportból a másikba áttenni, csak azért, mert megnőtt, vagy mert már darabos ételt eszik, és milyen könnyű volt egy gyereket áttenni egy másik épületbe – ahol az igazgató azonos ugyan, de a gondozónők mások –, akkor nagy eredményként könyvelhetjük el, hogy a gyerekek 4/5-e soha nem élt át teljes gondozónó váltást.

II. A gyerekek kérdései

A vizsgálat második része a gyerekek kérdéseire vonatkozott. A feljegyzéseket statisztikailag nem elemeztük. Biztonsággal nem következtethetünk belőlük a gyerekek állapotára, de az kiderült belőlük, hogy a gyerekek általában beszédesek, sokat kérdeznek, és kérdéseik meglepően gazdag tájékozottságról tesznek tanúbizonyságot.

Külön kiemeljük, hogy ezen három év körüli gyerekek mindegyikének beszédében fellelhető az „én”, az „enyém” használata, – az éntudatra ébredésnek jele –, ami a csoportban élő gyerekeknél különösen fontos.

A gyerekek kérdéseiből arra vonatkozóan is képet kaphatunk, hogy milyen lehet az a nevelési légkör, amelyben élnek.

Példaképpen néhány kérdés:

– Szeged, Sz. Roland (2;09) „Piroska, ráértél sütni süteményt? Kisfiad, Lacika iskolában van? Piroska, beszéljessünk! Voltál fodrásznál? Megfésüljem a hajad?”

– Sopron, V. Géza (3;05) „Ki hozta a virágot? Irénke néni? Hol találta? Kertben szedte? Neked is van kerted? Te is hozol virágot?”

– Nagykanizsa, L. Krisztián (3;06): „Szabadságon voltál? Megjöttél? Fáradt vagy? Sokat dolgoztál? Szép lett a te tapétád? Nem beteg a kisfiad?”

– Mecsekjányosi, M. Ibolya (3;03) Testvére gondozónőjéhez: „Te vagy a Veronka, ugye? Veronka, ugye megmutatod a testvéremet? Te gondozod a Margitkámát? Majd vacsora után megnézem a testvéremet.”

– Abaujszántó, P. András (2;04): Társa, Zsolti kórházból jött haza, sokat sír. „Zsolti beteg? Miért sír? Beteg? Éhes? Már nem megy vissza?”

– Nagybajom, O. Rózsa (2;05):” Ne félj, elment a cica haza!” – vigasztalja a cicától féltő társát.

– Tatabánya, G. Vince (4;00): Fürdés közben: „A sampontól van a sok hab? Miért bugyborékol? Miért nem bugyborékol?” – okokat keres.

– Lóczy, Sz.Édit (2;06) „Nekem is van nyelvem, meg a cipőnek is?”

Ezek a példák sokat fejeznek ki, nemcsak a gyerekek értelmi fejlettségét mutatják. Bizonyára nem minden gyerek beszél ilyen jól. De a bemutatott példákból az világlik ki, hogy a gyerekeknek van mondanivalójuk, van a beszédüket fogadó közeg, hogy környezetükbe beleágyazva, emberi kapcsolatrendszerben élnek.

A II. sz. munkabizottság beszámolója

A II. sz. munkabizottság azt a célt tűzte maga elé, hogy *az intézetbe érkező gyerekek családi hátteréről, a távozók körülményeiről, sorsuk további alakulásáról* gyűjtse össze ismereteinket.

Tudatában voltunk annak, hogy adataink nem lesznek pontosak, hiszen az intézetbe érkező gyerekekről alig van információnk. Kevés adatot kapunk a beutaló hatóságoktól, esetleg csak a szűkszavú környezettanulmány áll rendelkezésünkre. A távozó gyerekeink további sorsáról is hiányosak az ismereteink, hiszen visszajelzések többnyire azokból a családokból érkeznek, ahol minden rendben megy, és személyesen vagy levélben szívesen elmesélik örömeiket. Ahol gondok vannak, vagy ahonnan netán elkerülnek a gyerekek, onnan csak véletlenszerűen jutnak az intézetek információhoz. Mindezen nehézségek ellenére nem érdektelen azoknak az adatoknak az összegyűjtése, amelyekről tudomásunk van.

Az 1988-as évet vettük alapul. Úgy gondoltuk, hogy két év távlatra kell ahhoz, hogy a távozó gyerekek további sorsáról már legyenek adataink.

A kérdőívekből nyert adatokból röviden:

Noha a csecsemőotthonokba került csecsemők és kisgyerekek elhelyezésének túlnyomó többsége indokoltnak látszik – tehát feltehetően nincs igazuk azoknak, akik szerint nincs szükség az intézeti elhelyezésre –, mégis kb. 10% azoknak az aránya (ez anyagunkban 134 gyereket jelent), akikről úgy gondolta a csecsemőotthon, hogy megfelelő szociális támogatással, illetőleg megfelelő családgondozói munkával meg lehetett volna kímélni az intézeti elhelyezéstől. Sajnos, a gyerekek 90%-ánál indokoltnak tűnt az intézeti felvétel.

A felvett gyerekek közül 115 meglehetősen rossz, vagy nagyon rossz fizikai állapotban került felvételre, 67 rendkívül soványan, alultápláltan, 95 kifejezetten elhanyagoltan és 17-en érkeztek testi bántalmazás nyomaival. A 95 kifejezetten elhanyagolt gyerek közül 91 érkezett saját családjából, 4 nevelőszülőttől. A testileg bántalmazott gyerekek közül 16 érkezett a saját családjából, és 1 nevelőszülőttől.

Az 1988-as évben 338 gyerek távozott hirtelen, minden előkészítés nélkül. Ezt a számot nagyon magasnak tartjuk. Még ma is él ugyanis az a sajnálatos gyakorlat, hogy megérkeznek a gyerek számára ismeretlen,

vagy szinte ismeretlen szülők, papírral a kezükben, és az intézet semmit sem tud tenni annak érdekében, hogy ne adja ki a gyereket azonnal, hanem ragaszkodjon az ismerkedéshez, a barátkozáshoz.

A saját családjába hazavitt 546 gyerek közül kb. minden negyedik úgy ment haza, hogy a kibocsátó intézet nem volt nyugodt otthoni élete, további sorsa tekintetében. De nem érezték megnyugtatónak az örökbeadást sem 10 esetben; 64 esetben érezte gondnak a csecsemőotthon a hagyományos nevelőszülőkhöz kihelyezést, és 4 esetben a hivatásos nevelőszülőkhöz történő elhelyezést.

184 gyerekről tudtuk meg, hogy távozásuk nem jelentett végleges megoldást, mert 1990 végén, tehát alig két évvel a csecsemőotthonból való távozásuk után, már nem tartózkodtak azon a helyen, ahová távoztak. 72 gyerek családból ismét intézetbe került, 46 gyerek távozása óta már több intézményben vagy több egyéb helyen is megfordult.

Néhány példa illusztrációképpen:

– N.R. 2 éves kisgyerek az intézetből nevelőszülőkhöz kerül, a nevelőszülőtől rövid idő múlva visszakerül az intézetbe. Az intézetből másik nevelőszülőhöz helyezik ki, ez a nevelőszülő visszaviszi a GYIVI-be. Inentől kezdve nem tudjuk követni a gyerek sorsát – feltehetően intézet, vagy újabb nevelőszülő.

– N.K. az intézetből nevelőszülőkhöz kerül. A nevelőszülők kórházba viszik, otthagyják, nem viszik haza. A kórházból másik nevelőszülőkhöz helyezik ki, a nevelőszülők rövidesen visszaviszik az intézetbe.

– K.E. 45 hónapos kisgyereket nevelőszülők viszik el örökbefogadási szándékkal, de a vérszerinti szülők közben pert indítanak a gyerekért. Ezért – a per tartamára – a gyereket elhelyezik egy intézetben. A pert a vérszerinti szülők elvesztik, a gyerek visszakerül az örökbefogadó szándékú nevelőszülőkhöz. Talán meg lehetett volna kímélni a gyereket az újabb intézeti elhelyezéstől.

– B.T. kétéves kisfiú nevelőszülőhöz kerül a csecsemőotthonból, majd onnan – bántalmazás miatt – kórházba. A kórházból másik nevelőszülőhöz helyezik ki, ahonnan rövid idő múlva visszakerül vérszerinti családjába.

A III. sz. munkabizottság beszámolója

A munkabizottság témája a *csecsemőotthon helye a gyermekvédelemben*. Két kérdőíves felmérést végeztünk:

I. *Párbeszéd a csecsemőotthon és a hatóság (gyámhatóság, bíróság, GYIVI) között minden egyes gyerek sorsának optimális rendezése érdekében.*

A felmérés anyagából készített tanulmány – dr. Vincze Mária, Balog Györgyi és Megyesiné Vida Andrea munkája – közlés alatt áll. Ez részletesen bemutat egy pozitív példát, Komárom megyéét, ahol a csecsemőotthon és a hatóság jó együttműködéssel, közös elhatározással dönt minden gyerek ügyében. Ez azonban, sajnos, nem általános. Néhány gond:

– *Lassan, nehézkesen* intézi a hatóság a gyerekek sorsának rendezését. Pl. az 1990-es év végén 248 olyan gyerek tartózkodott még a csecsemőotthonokban, akik sorsának rendezését az év folyamán a csecsemőotthon kérte, 141 gyereket többször is.

– *Hazaadás előtt* sokszor nem kéri ki a hatóság a csecsemőotthon véleményét, sőt 54 gyerek esetében váratlanul jöttek a szülők a határozattal, így előkészítés, barátkozás nélkül vitték haza a gyerekeket.

– *Örökbeadásnál* az esetek 3/4 részében a csecsemőotthon kérte az örökbefogadás előmozdítását – váltakozó sikerrel.

– *Nevelőszülőkhöz helyezésnél* gondot jelent a gyerekek előkészítés nélküli kihelyezése; több gyerek egyidejű kihelyezése ugyanahhoz a hivatásos nevelőszülőhöz (nincs ideje a nevelőszülőnek, hogy megismerje az egyik gyereket, mert már ott a következő); olyan gyerekek kihelyezése, aki hazakerülhetne vagy örökbeadható lenne.

II. A csecsemőotthonok tevékenységi körének bővítése

Az új próbálkozások három területét mértük fel kérdőívünkkel az 1990-es évre vonatkozóan. Ebben a munkában segítőtársak Tényi Gyuláné és Zakariás Istvánné. A három terület:

- 1) Anyák felvétele a csecsemőotthonba (19 csecsemőotthonban)
- 2) A korhatár szélesítése hatéves korig (17 csecsemőotthonban)
- 3) A családokkal való kapcsolat bővítése

1) *Anyák felvétele a csecsemőotthonba.* Az esetek többségében – a régi rendelet szabályozásának megfelelően – szoptatás idejére veszik fel az anyát. Ezen túlmenően 10 csecsemőotthonban előfordult, hogy

- már a terhesség idején felvették az anyát;
  - szoptatás befejezése után is a csecsemőotthonban marad az anya;
  - a rászoruló kisgyerekes anyát a szoptatástól függetlenül felveszik.
- Ezek a variációk az esetek 38%-át teszik ki.

Ezt a tevékenységet a csecsemőotthonok bővíteni szeretnék .

Legtöbb helyen – 17 csecsemőotthonban – az anya maga gondolja gyermekét. De csak 3 helyen tudják őket együtt, egy szobában elhelyezni. Az együttes elhelyezés érdekében több csecsemőotthon tervez épületátalakítást, amennyiben pénzt kap rá.

Gond, hogy az anya-gyerek kapcsolat segítése és további sorsuk rendezése időigényes feladat, és nincs külön személy erre a csecsemőotthonban. A vezetők vállalják egyéb munkájuk mellett.

Gond az is, hogy az anya-helyekre nincs költségvetési támogatás, nincs kidolgozott normatíva.

2) *A korhatár szélesítése hatéves korig.* Azért törekednek erre a csecsemőotthonok, mert így olyan gyerekeket is sikerül véglegesen családba juttatni – az intézetváltás traumája nélkül –, akiknek sorsa hároméves korukig még nem volt rendezhető.

Ezt mutatják a háromévesnél idősebb korban távozó gyerekek adatai: 226 gyerek közül saját és örökbefogadó családba ment 43%, nevelőszülőkhöz 37%, tehát összesen 80%-ukat sikerült megkímélni a más intézetbe való áthelyezéstől.

13 csecsemőotthonból kijárnak a gyerekek (99) gyerek területi óvodákba. Erről általában jó a csecsemőotthonok tapasztalata.

3) *A családokkal való kapcsolat bővítése.* A szülői látogatások támogatása és a távozás előtti barátkozás megszervezése a csecsemőotthon alapfunkciójához tartozik. Az ezen túlmenő törekvéseket nevezzük a kapcsolat bővítésének.

– Szórványosan ugyan, de előfordult, hogy a gyerek csecsemőotthoni felvétele előtt felkeresték a családot.

– A gyerek csecsemőotthoni tartózkodása alatt felkeresték a családot 10 csecsemőotthonból.

– A távozás előtti barátkozáshoz szállást tud adni a szülőknek (nevelőszülőknek, örökbefogadó szülőknek) 12 csecsemőotthon.

– A távozást megelőzően látogatóba elviszik a gyereket a szülőkhöz, (nevelőszülőkhöz) 14 csecsemőotthonból.

– A gyerek távozása után felkeresték a családot 17 csecsemőotthonból. Ez a kapcsolattartás 98 nevelőcsalád és 71 vérszerinti család esetében történt meg az 1990-es évben.

Kérdésünkre 20 csecsemőotthon jelezte, hogy megfelelő feltételek esetén szívesen vállalna családgondozó-jellegű kapcsolattartást az eltávozott gyerek családjával.

Jegyzet

1 Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani Intézete

Lévai Katalin

„Kellene egy olyan iskolát csinálni,
ami az ő bőrükre szabott”

Beszélgetés Györik Edittel, a Belvárosi Tanoda vezetőjével

– *Beszélgj arról, mikor indítottátok el ezt az iskolát, és milyen ötlet alapján?*

– 1989-ben, ha jól emlékszem, így ez lesz a harmadik működő évünk. Mielőtt belevágtunk az iskolába, résztvettünk egy egyéves felkészülésen. Két szalon indultunk el tulajdonképpen: A volt munkahelyemről, ahol nagyon sok olyan fiatallal találkoztam, aki nem járt iskolába. Nem azért, mert nem akart tanulni, hanem mert nem volt számára megfelelő az iskola, vagy mondjuk olyan környezetből jött, ahol nem lehetett iskolába járni. Már akkor kezdett megfogalmazódni az a gondolat bennem, hogy kellene nekik egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott.

– *Mi volt ez a munkahely?*

– A Budapesti Művelődési Központ.

– *Te népművelő vagy?*

– Igen.

– *És ott mit csináltatok?*

– Volt ott egy előtér, amit leginkább egy aluljáróhoz tudok hasonlítani. Letettünk székeket, és egészen egyszerűen ettől a kis ötlettől ottmaradtak olyan fiatalok, akik vagy nem dolgoztak, vagy nem jártak iskolába. Szóval ott töltötték idejüket a lakótelepen, a tereken, itt viszont meleg volt, beszogtak, és akkor végül is velük dolgoztunk.

– *Akkor jöttél rá, hogy sok olyan gyerek van, aki egyszerűen kiesik az iskolából?*

– Végül is ezt az ember tudja. De akkor vált élővé, igazivá, és hát lehetett erről együtt gondolkodni. Ez volt az egyik elindító ötlet, és a másik az, hogy találkoztunk Róna Zsuzsával, aki egy „drop out children school”-t csinál, aminek nagy hálózata van Kanadában. Sokat mesélt erről, és amit elmondott, az nagyon szimpatikus volt. Hosszan beszélgettünk vele, és ez is adott egy kis löketet ennek a tervünknek. Amikor idejöttünk, akkor kezdtünk el konkrétan dolgozni. Volt egy megkereső-program, amit azokkal a főiskolásokkal csináltam, akik idejártak népművelési gyakorlatra. A megkereső program azt jelentette, hogy elkértük budapesti középiskoláktól azoknak a gyerekeknek a listáit, akik az elmúlt két-három évben kimaradtak. Megkerestük őket, és csináltunk velük egy

interjúorozatot. Velük, a családjukkal és az iskolával, amelyből kimaradtak, azzal az üreggel, hogy mi gondolkodunk egy olyan iskoláról, ami nekik való lenne. Megkérdeztük, hogy ők hogyan képzelnek el egy ilyen iskolát, mit gondolnak erről. Kialakult egy klubszerű társaság, akikkel arról beszélgettünk, hogy milyen legyen az iskola. Másrészt volt, akivel konkrétan elkezdtünk tanulni. Azután kellett egy stáb, amely pontosan kitalálja, és utána működteti ezt az iskolát.

– *Egy kicsit visszamennék ehhez a megkereső programhoz. Tulajdonképpen mi derült ki ebből? Mire volt a gyerekeknek leginkább igénye?*

– Egy olyan iskolára, amely emberszámba veszi őket.

– *Ha ezt egy kicsit részletesebben elmondanád, nagyon jó lenne. Mit mondtak el a gyerekek?*

– Nem tudom, így konkrétan. Igazából nem arról beszélgettünk, hogy mire lenne igényük. Az egyetlen egyértelmű kívánság az volt, hogy szeretnének iskolába járni, tanulni. Arról beszélgettünk, hogyan képzelik el ezt az iskolát, hogyan képzelik el a tanítást.

– *Nyilván azt építettétek be a programotokba, amit ők elmondtak.*

– Persze. Meg amiket így mi is gondoltunk.

– *Amikor beszélgettetek velük, biztosan kiderült sok minden: hogy mi a bajuk az iskolával, hogy miért hullottak ki?*

– A gyerekeknek elsősorban sérelmeik voltak. Tehát nem arról beszélgettünk, mert azt akkor még valószínűleg nem tudták volna megfogalmazni, hogy milyen tanulási problémáik voltak, hanem arról, hogy milyen konfliktusaik voltak mondjuk a tanárokkal. Vagy milyen konfliktusaik voltak az iskolákkal, hogy történt az, hogy valahonnan kirúgták őket, hogyan gyűlt össze az a sok igazolatlan nap?

– *Kiderült valami a családi hátterükről? Milyen gyerekek ők?*

– Teljesen heterogén társaság. Ez azt jelenti, hogy találsz köztük olyat, akinek abszolút nincsen családja, volt állami gondozott, vagy még mindig az, egészen odáig, hogy nagy gazdag családból jön. És az is nagyon változó, hogy milyen iskolából jöttek. Szóval, van itt a legelőkelőbb gimnáziumtól a szakközépiskoláig minden.

– *És ezek a gyerekek jól összehozhatók a különböző háttér ellenére?*

– A legteljesebb mértékben. Sőt, ezt az egyik legnagyobb pozitívumnak tartom, amiből borzasztó sokat lehet nyerni. Ők nagyon sokat tanulnak ebből a helyzetből; eleinte ez egy feldolgozandó feladat volt. Főleg az előkészítő szakaszban. Jött valaki, aki értelmiségi családból származott, és akkor jött egy munkaszagú, és előbb-utóbb kiderült, hogy bizonyos szempontból ugyanolyan helyzetben van mindkettő, mint a többi gyerek. Ez egymás számára is nagy meglepetést okozott.

– *Osszestartozónak éreztették egymást, annak ellenére, hogy az egyik nagyon szegény családból jött, a másik meg gazdagból?*

– Az iskola összehozta őket, igen, és három év alatt azt látom, hogy ez egyre inkább összehozza őket, és egyre inkább toleránsak a mássággal szemben, mindenféle értelemben. Egészen konkrétan az talán a legszemléletesebb példa, hogy minden évben veszünk fel olyan gyerekeket, akik ténylegesen betegek, tehát pszichés betegségekkel kezelték már őket

pszichiátriai osztályon. Na most, ennek a másságnak vannak látványos tünetei. És míg ez első évben inkább csúfolódással indult az ő befogadásuk, az idei évben már a diákok elkezdtek kérdegetni minket. Kérték, meséljük el, mi baja, hogy kell vele bánni, hogyan szóljunk hozzá, mit tegyünk, hogy neki jobb legyen. Szóval ez így alakult. Eleinte nem volt ilyen egyszerű, de az évek alatt borzasztó sokat nyerünk belőle.

– *Gondolom, ez úgy nézett ki, hogy ti rendszeresen találkoztatok ezekkel a gyerekekkel, és nektek is volt a fejetekben egy elképzelés az iskoláról, nekik is volt a fejükben egy elképzelés, és ezeket összeraktátok, mindenki megelégedésére. Ki finanszírozta az iskolát, ki segített az elindulásakor? Mert nem kis dolog elindítani egy iskolát.*

– Nekünk nagyon nagy szerencsénk van, hiszen az épület adott volt. Ez az egész Belvárosi Tanoda Alapítvány egyben a Belvárosi Ifjúsági Ház szakmai programja is. Akkor itt a Ház munkatársai összeültek, és elhatározták, hogy ebből az ifjúsági házból egy olyan ifjúsági házat csinálnak, ami a fiataloknak ezt a csoportját, ezt a korosztályát elvállalja, és működését hosszú távon, reggeltől estig az ő számukra alakítja ki. Ez egyben azt is jelenti, hogy ennek az alapítványnak a Belvárosi Ifjúsági Ház az alapítója, azt oly módon támogatja, hogy épületet és néhány státuszt biztosít. Ez borzasztó nagy dolog. És akkor a működtetéshez az összes többi pénzt pályázatokon nyerjük el, illetve attól kezdve, hogy az iskola, mint középiskola beindult, jár a fejkvóta. Az 51.00 Ft./fő/év, ami persze nem túl sok, de mégis valamennyi.

– *És nyertek?*

– Igen, nyilván, ahogy az évek telnek, mindig kevesebbet, mert a dolog újdonsága is elmúlik, többen is pályáznak, a pénz is kevesebb. Most van éppen az az év, amikor azon gondolkozunk, hogy megpróbálunk állandó támogatásokat szerezni, nem nagy összeget, de állandót.

– *Szóval a működtetést azt zavartalanul tudod biztosítani. Kik a támogatók?*

– Akiktől pályázaton nyertünk? A Soros a legelején adott egy összeget, aztán azóta nem adott. Támogat viszont a Népjóléti Minisztérium, a Művelődési Minisztérium, kaptunk pénzt a Közoktatás Fejlesztési Alaptól, a Fővárosi Tanács Ifjúsági Problémák Alapítványtól, a Szindbád Alapítványtól, a Mozgó Kép Alapítványtól, fakultációval pályáztunk és meg is kaptuk.

– *Kikből állt össze a stáb? Milyen végzettségűek az itt dolgozók?*

– Többen népművelés szakot végeztek, amit én nagyon fontosnak tartok ehhez a munkához, és az is jellemző, hogy senki nem dolgozott hagyományos iskolában egy percet sem. Sokan pályakezdők, tehát ez az első munkahelyük.

– *Mivel, hogyan telt a felkészülési időszak?*

– Az volt a legfontosabb, hogy egymást megismerjük, mindenféle értelemben. Egy más gondolatait, személyét, személyisége határait, hogy mit bír, mit nem. Mert az nagyon fontos, hogy jól tudjunk együttműködni, annak ellenére, hogy tíz nagyon másféle ember jött össze, és az is nagyon fontos, hogy el tudjuk fogadni egymást. Mindenki önállóan, a saját gon-

dolatai szerint tudjon dolgozni. Talán ez a legfontosabb, hogy a stáb jól összekovácsolódjon, és persze ez így történt. Hetente háromszor-négy-szer találkoztunk, beszélgettünk, arról, hogyan képzeljük el az iskolát, mi a célunk, hogyan akarjuk működtetni. Reggel fél nyolckor bejövünk, és este 10-ig nyitva vagyunk. Mi történik közben? Milyen szabályokkal, milyen ügyelettel, milyen technikai feltételekkel, stb. létezőnk, mit gondolunk az egyes tantárgyakról, és persze a gyerekekről? Sokszor találkoztunk a gyerekekkel is, elég sokat beszélgettünk.

– *Ők biztosan lelkesebbek, mint egy átlag tanár.*

– Nem tudom, hogy lelkesebbek-e, és nem is a lelkesedést tartom fontosnak, hanem azt, hogy nem fertőzöttek más gondolkodásmód által.

– *Hány fő a tanári stáb?*

– 10 fő, 10 státus. De alkalmazunk óraadókat is, akiknek nincsenek a gyerekek közül párjaik, tehát nem végeznek gondozói, segítő munkát. Mert a stábtagoknak, amellet, hogy tanítanak mindenféle tantárgyakat, vannak párjaik a gyerekek közül, akiknek személyes felelősséggel tartoznak.

– *Hogyan működnek a párok? Hogyan lesz valakiből pár?*

– Az első három héten alakulnak ki. Ezek afféle bemérő órák, amikor persze nagyon sok a beszélgetés. Van egy tantárgyi ürügy, de minket elsősorban az érdekel, hogy hol tart, hogy áll, mi érdekelte, stb. Megkezdődik az ismerkedés, ami egy két napos kirándulással zárul, és azután kell az újaknak eldönteni, hogy kit választanak párnak. Ők írják föl a párjuk nevét, de a választás természetesen kölcsönös. Ez szépen kialakul, és ebben nyilvánvalóan nagy szerepet játszik a kölcsönös ráézés.

– *Ez hasonló a tutor-rendszerhez?*

– Nem tudom, kicsit más, azt hiszem. Nagyon vigyázunk, és vigyázni is kell az idővel, mert ennek a munkának kemény határai vannak, amelyeket nekünk kell megfogalmazni, és lehetőleg betartani. Különben nem éri meg. Mert így nem érdemes itt lenni, ha már képtelen vagy odafigyelni. Akkor inkább menj el akár két hétre is. De az ne legyen, hogy egyszerűen nem tudsz odafigyelni. Szóval én nem bízom a huszonnégy órai „mindent bele” dologban.

– *Akkor milyen is ez a szolgálat?*

– Az nagyon szépen kialakul, hogy kinek hány párja van, hiszen nem minden gyerek igényel azonos odafigyelést és időt. Nagyon szépen kialakul, hogy amelyik tanárnak nyolc párja van, abból három biztosan úgynevezett könnyebb eset, ami nem igényel annyi munkát. Annak, akinek csak egy van, az tuti biztos, hogy nagyon sok időt igényel. Emellett vannak óraadók, akikkel konkrét feladatra szerződünk, pl. nyelvtanárok, fakultáció vezetők, vagy adott esetben a kémia tanár.

– *Milyenek itt a fizetések?*

– Úgy gondolom, hogy a főállásúaké eléggé rossz, ahhoz képest, hogy mennyi energiát fektetnek a munkába, az óraadóké szerintem jó. Az egy 500 Ft-os órabér. Nettó.

– *Milyen korosztályú gyerekekkel foglalkoztok?*

– 16-tól 25 évesig.

– *Hogyan kerül be egy 16 éves gyerek?*

– Felvétellel.

– *Mit akartok megtudni a felvételin?*

– Azt akarjuk tudni, hogy milyen az élethelyzete, és mennyire rászorult erre az iskolára. Tantárgyi kérdések a felvételin szóba sem kerülnek. Az élethelyzet számunkra két dolgot jelent: jelenti egyrészt azt, hogy egy hagyományos középiskola nem veszi fel, száz okból, vagy pedig olyan krízis helyzetben van, ahol életmentésről van szó. Kábítószeres beteg, vagy depressziós, szóval krízisben van.

– *Ha krízisben van, akkor tudtok rajta segíteni?*

– Én nem gondolom, hogy bárkin is tudunk segíteni, azt gondolom, hogy ő magán tud segíteni. Amit mi adhatunk, az egyfajta védettség, kezet, egy lehetőség, amivel ő élhet.

– *Ha jól értem, akkor annak a gyereknek, aki krízisben jön ide, nagyobb az esélye, hogy felveszíték, mint annak, aki nincs krízisben, de esetleg jobb képességű.*

– Igen.

– *Hogyan épül fel a képzés?*

– Nincsenek évfolyamok, nincsenek osztályok, egyénre szabott programok vannak. 40 fős a nappali tagozat, és mindenkiel megpróbálunk minden tantárgyból egyénre szabottan dolgozni. Maximum három évig lehet ide járni, de az, hogy ki mennyi ideig jár ide, abszolút az egyéntől függ. Aki egy év alatt le tud érettségizni, azt is megteheti. Egyébként ez egy rendes középiskola.

– *Ugyanolyan érettségít adtok, mint az összes többi középiskola?*

– Igen.

– *És azt mondod, hogy minden gyerekkel, mind a 40 gyerekkel, egyénileg tudtok foglalkozni?*

– Ezt nem csak a tanulás szempontjából kell érteni, nem ez a legfontosabb része a munkánknak.

– *Azért valamilyen konkrét tanterv mégiscsak létezik, nem?*

– Persze. Fél kilenctől háromig tart az iskola, van vizsgaidőszak, vannak órák, műhelyórák, de előfordul, hogy egy csoport egy főből, öt, tíz vagy tizenkét főből áll. Ez teljesen az adott gyerektől függ.

– *Ezt minden évben körülbelül látjátok előre?*

– Egy évre előre nem lehet látni. Az órarend három havonta változik, és vannak olyan időszakok, amikor teljesen egyéni órarend működik. Tehát a vizsgaidőszak környékén, amikor az órák konzultatív jellegűek, akkor egyéni az órarend, a műhelymunka időszakban pedig csoport órarend érvényes.

– *Vannak-e olyan standard tárgyak, amelyeket megköveteltek, pl. történelem, irodalom?*

– Mi nem gondoljuk azt, hogy minden középiskolai diáknak mindenhez egyformán jól kell értenie. Azt tartjuk fontosnak, hogy megtaláljuk azt, amiben egy gyerek érdekelt, amihez ért, és akkor abban nagyon erősen megtámogatjuk. A többi tárgyból pedig olyan szintre hozzuk, hogy le tudja tenni az érettségét, másrészt olyan alapinformációt adunk, amit mi

szükségesnek tartunk egy középiskolás számára. Ez persze nagyon szubjektív álláspont. Persze mindenhol az, csak nem mindenhol mondják ki. Minden tantárgyból csoportokat állítunk össze, ez azt jelenti, hogy pl. matematikából két tanárral nyolc csoport működik, és ez a nyolc csoport nyolcféle matematikát tanul. Mert a legjobb matematikus csoport már rég nem középiskolai tananyagot tanul, de van olyan, aki általános iskolás szintnél tart.

– *De azért elviszitek őket is az érettségiig?*

– Igen. Az érettségi ugyanúgy működik, itt is, mint minden iskolában.

– *Hányszoros a túljelentkezés?*

– 10-15-szörös.

– *Ez fantasztikus. Ez a szám arról árulkodik, hogy még legalább 3-4 hasonló szemléletű iskolára lenne szükség Budapesten. Nem tudnátok több gyereket felvenni?*

– Nem, azt nem lehet. Ezzel a módszerrel, ezzel a gondolkodásmóddal a negyven éppen akkora létszám, amekkorát elbírnak. Már ez is egy feltornázott létszám, a harmincat tartanánk ideálisnak. Ha magas a csoportlétszám, akkor éppen az vész el, az a személyesség, családias légkör, ami a lényegét jelenti.

– *Miről szólnak a stábülések?*

– Megbeszéljük az iskola dolgait, ezt közügyeknek hívjuk, és végigbeszéljük minden gyerek ügyét, s ennek kapcsán nagyon sokat beszélünk saját örömeinkről, gondjainkról.

– *Külsősök is részt vesznek a stábüléseken?*

– Ha külön igény van rá, vagy ha úgy gondolja a stáb, hogy ez szükséges, akkor igen. Egyébként a stábüléseken van egy olyan ember, akinek konzultációs feladata van. Csak a stábüléseken vesz részt, és a szülői csoporton.

– *Délután mi történik a gyerekekkel?*

– Bármilyen. Maradhatnak itt, elmehetnek haza.

– *Azzal, aki marad, mi történik? Vannak foglalkozások?*

– Nem, ez spontán alakul. Időnként itt maradnak, és leülnek tanulni. Ez a legjobb. Nagyon sokan maradnak itt csak beszélgetni, játszani, olvasni, feladatot megoldani.

– *Ha van egy gyereked, párod, akkor kijelöltök időpontokat, amikor találkoztok?*

– A párok egyrészt úgy működnek, hogy az órarendbe bekalkuláltuk az „egyénizés” nevű órákat, ez pénteken az utolsó két óra. Olyankor minden stábtagnak „egyénizik”, és ez azt jelenti, hogy a gyerekek itt vannak, beosztják egymás között, hogy hogy jönnek sorban, és minden párral csinálunk egy beszélgetést.

– *Adtok házi feladatot?*

– Igen, és ezt vagy itt csinálják meg, vagy otthon. Gyakorlatilag egy órán nagyon sok minden történik, hiszen ezek nem előadások, gondolom ezt sejtéd. Ezek olyan értelemben aktív órák, hogy mindig minden gyerek beszél. Olyan nincs, hogy egy óra úgy telik el, hogy a tanár előad, és ők csak ülnek. Itt nem történhet meg, hogy valaki hetekig részt vesz az órá-

kon, és nem szólal meg, elsumákolja az egészet. Mert napról napra történik valami, olvasni kell, gondolkodni kell, feladatot kell megoldani, ezeknek nagy részét az órákon, de persze vannak ezen kívül is feladatok.

– *Hány teremben tanítotok?*

– Kevesebb termünk van, mint amennyi csoport, viszont itt az előtér, ahová kerek asztalokat tettünk. Délelőtt minden asztalnál tartunk órát.

– *Nem zavarják egymást a párhuzamos csoportok?*

– Nem.

– *Hogyan alakítjátok ki a terembelsőket?*

– Asztalok, székek vannak mindenhol, és ezeket mindenki úgy rendezi el, ahogy akarja. Lehet az asztalnál is ülni, vagy külön, ez persze tanár-függő. Attól függ, hogy ki tart órát, és neki hogy kellemesebb. Lehet, hogy egy 10 fős matekórán kettesével dolgoznak, vagy egyedül, mindenki más feladaton, és akkor külön külön asztalnál ülnek, de akár járkálhatnak is. Vagy körbe ülnek, és együtt dolgoznak.

– *Mi okoz komoly nehézséget a gyerekeknek ebben az iskolában?*

– Elviselni az egyénre szabottságot. Ez iszonyatosan nehéz. Fantasztikusan jól hangzik, pedig iszonyatosan nehéz dolog, pontosan azért, mert az egyénre szabottság mindenben megnyívánul. Nemcsak a tananyagban, hanem a bánásmódban, elvárásokban is, és a gyerekek nehéz azt megérteniük, hogy az egyiknek lehet valamit, a másiknak viszont nem. Ezt folyamatosan meg kell beszélni velük. El kell mondani, miért kell az egyiknek 10 matematika példát megoldania, még a másiknak csak ötöt. Miért jöhet valaki a szabályaink ellenére mégis később, és miért kell egy másikkal állandóan szerződéseket kötnünk, hogy pontosan jöjjön be. Mindenkit másra kell megtanítani.

– *Ez sok konfliktusos helyzetet okozhat, gondolom. Vannak-e olyan tárgyak, amelyeket nehéznek találnak a gyerekek?*

– Ez megint személyre szabott, hogy kinek mi nehéz. Az biztos, hogy átlagban az olvasással, írással, számolással gyökeres problémák jelentkeztek. Sokan nem tudnak írni, olvasni rendesen.

– *Három év alatt meg tudjátok tanítani az írni-olvasni alig tudókat úgy, hogy le tudjanak érettségizni. Mi ennek a titka?*

– A kapcsolatunk, de hát ez hülyén hangzik.

– *Olyan erősen motiváljátok őket?*

– Nem azért lesz egy gyerek motivált, mert az érettségit le kell tennie, és nem is attól, mert én jó fej vagyok, és én is tudok írni, olvasni. Hanem azt a motivációt próbáljuk náluk elérni, hogy önmagukban bízzanak, hogy maguk számára fontos legyen a tudás, azt érezzék, hogy érdemes olvasni. Belül alakuljon ki az a gondolat, vagy hit, vagy nem tudom micsoda, hogy enélkül az életben egy sor dolgot nem tudnak megcsinálni. A közértbe nem tudnak lemenni bevásárolni, ha könnyedén átveri őket a pénztáros.

– *Mit gondolsz, milyen képességű gyerekek azok, akik idejönnek?*

– Persze, elfogult vagyok, de azt hiszem, nagyon intelligens gyerekek. Minden emberben lehet intelligenciát találni, csak tényleg meg kell találni. Úgy gondolom, hogy amikor sikerül meglelni azt a pontot, ahol érdekeltté tudunk tenni egy gyereket, akkor kinyílik, és lehet vele szár-

nyalni. De ehhez borzasztó sok türelem kell. Előfordult, hogy valaki kilenc hónapig egyszerűen nem szólalt meg. Csak ült itt, és nem szólt egy szót sem. Akkor abban kellett hinnünk, hogy nem szabad nagyon piszkálgatni, itt fog ülni, és egyszer majd csak megszólal. És tényleg, a következő évben megszólalt, és kiderült, hogy fantasztikusan tud szárnyalni, félelemetes agya van, és borzasztóan tud tanulni. Azért maradt ki, mert egyszerűen annyira únta az órákat, az egész iskolát, hogy ült hátul egy sarokban némán, és kapta a rossz jegyeket, majd megbukott.

– *Itt mekkora a lemorzsolódás?*

– 25%-kal számoltunk előre, de a két év alatt egy ember ment csak el.

– *Fantasztikus.*

– Annyira jól érzik itt magukat a gyerekek, hogy nem akarnak elmenni. Aki idekerül, az tényleg tudja, hogy ez az utolsó esélye.

– *És nektek is jó itt lenni?*

– Nagyon. Különben már rég nem működne az iskola. Ez egy olyan munkahely ahová jó bejönni.

– *Említetted a szülői csoportot. Mit csináltok a szülői csoporton?*

– Semmit. Úgy semmit, hogy ez egy segítő csoport, szeánsznak hívjuk, nem tudom miért, de ez lett a neve. Kéthetenként másfél óra, egészen keményen másfél óra. Minden szülő minden alkalommal kap egy levelet, amiben erre a találkozóra hívjuk, ahol a szülők, gyerekek és tanárok vesznek részt. Az a célunk, hogy személyes problémáikról beszéljünk. Aki akar, jön. Ilyenkor nevelési problémák kerülnek szóba, egy gyerek ürügyén szülői problémák is, és akkor ezekről beszélgetünk elsősorban. Mi is résztvevők vagyunk ott, meg a diákok is. Nagyon jó látni, ahogyan elkezelgetik a szülőket, az gyönyörű.

– *A szülők fizetnek a beiratkozáskor?*

– Az iskola tandíjmentes, de ennél nagyobb támogatást jelent, hogy nem kerül pénzbe olyan értelemben sem, ahogy bújtatottan pénzbe kerül egy állami iskola: sok könyvet kell venni, stb. Itt mindent megkapnak. Könyvet, ceruzát, füzetet, stb.

– *Mi történik ezekkel a gyerekekkel, amikor innen kikerülnek?*

– Ugyanaz, ami egy átlag középiskola után, de azzal a különbséggel, hogy ők rosszabb állapotból jöttek. Én azt tapasztaltam a négy érettségi után, hogy abba a rossz pszichés vagy fizikai állapotba, amiből érkeztek, senki nem esett vissza. Néhányan felvételiznek az egyetemre, van, aki még egy évet rászán a felvételre való készülésre, néhányan elmennek dolgozni. Végül is ez nem egy versenyiskola.

– *Itt megszerették egymást, összebarátkoztak, kialakult közöttük egy szorosabb kapcsolat, és akkor egyszerre mindez véget ér. Nem követitek tovább az életüket?*

– Nem kell, mert mi nem abban utazunk. A leválás hirtelen történik meg, mindenféle értelemben. Akkor engedünk el valakit érettségizni, ha azt látjuk, hogy önálló életvitelre képes. Tudja, mire képes, tudja, mit fog csinálni, és ezeket a lépéseket meg is tudja tenni. Az utolsó félévben arról beszélünk, hogy ha elmennek, mit fognak utána csinálni, a kapcsolatokat megpróbáljuk lezárni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy

végleg lezárjuk, nyilván a kapcsolat mélységéből adódóan mindenkiről tudjuk majd, hogy mi történik vele. A végzősök közül többen még bejárnak, meg eljönnek a klubba, benéznek, találkozunk. Olykor kialakul egy iskolán kívüli, egész életre szóló barátság.

– *Nem vágjátok el a szálakat. Mit jelent a klub?*

– A klub gyakorlatilag az első év második feléve óta működik. Nap mint nap estek be gyerekek és szülők azzal, hogy baj van, a gyereket kirúgták, rosszul érzi magát az iskolában, stb. Akik a nappali tagozaton tanítottunk, ezt nem tudtuk ellátni, mert aki ide bejött, azzal kellett legalább egy órát beszélni. Akkor erre ráépült egy olyan tevékenység, ami mostanra már önálló stábbbá, fejlődött. Alkalmaztunk egy főállású embert, aki azzal foglalkozik, hogy minden bejövő emberrel leül beszélni, és megtudja, konkrétan mi a problémája, és azt vagy megpróbálja elintézni, vagy segít az elintézésben, hogy olyan helyre kerüljön, ahol tudnak vele bánni, akár egy iskolai elhelyezést, akár egy másfajta gondozást igényel, vagy pedig a mi rendszerünkben megpróbálja elhelyezni. Erre épült rá a klub.

– *Pszichológus nincsen?*

– Ha adódik valamilyen pszichológiai probléma, amivel kapcsolatban konzultálni akarunk, akkor van. Mindenki tanul, én magam is elvégeztem egy mentálhigiénés képzést, csoportokban veszünk részt, folyamatosan járunk csoportokra, továbbképzésre.

– *Sokféle dologgal találkoztok, narkós, beteg, mindenkivel másképp kell beszélni. Hogyan alakul ki egy olyan stáb, amelyik mindenhez ért?*

– Nem kell mindenkinek mindenhez értenie. Egymást támogatva megtanuljuk, mit hogyan kell tennünk.

– *Három év alatt nem tapasztaltál kimerülést a stábbbán?*

– De, mindig vannak ilyenek. De végleges nincs, mert ahhoz eléggé karbantartjuk magunkat. Arra figyelünk, hogy ne legyen összeomlás. Még az éves időbeosztásunk is olyan, hogy itt máskor vannak a szünetek. A munka és a szünet periódusok úgy váltakoznak, hogy 10 hét, 2 hét, 8 hét, 2 hét. Szeptembertől decemberig van egy nagyon intenzív négy hónap, ez esős, nyomorúságos, depressziós idő, ezután feltétlenül szünet kell. Mi eleve 1 héttel korábban kezdünk, mint a rendes iskolák, augusztus 20. körül. Akkor jön egy 10 hetes tanítási időszak, és most van egy kéthetes szünet.

– *Végül is ti nemcsak tanítotok, hanem szociális munkát is végeztok, Úgy gondolom, ez kb. háromszor akkora terhet jelent, mint amivel egy normális iskolában egy tanár küszködik.*

– Loholunk a diákok után, annyi az olvasnivaló, készülnivaló. Már az ókorban is tudták, hogy ha valakivel jó a kapcsolatom, akkor mindent lehet neki tanítani. És akkor kell is. Ezt mi nagyon élvezzük, mert óriási szellemi pezsgést jelent.

– *Mit tudtok kezdeni a hivatalos tankönyvekkel?*

– Nem sokat, azért használgatjuk őket, főleg az irodalmi szöveggyűjteményeket, a matek feladatgyűjteményt, és minden kolléga hoz magával könyveket.

– *Ti még nem írtatok könyveket?*

– Nem, még nem, de alakul ez is, főleg a természettudomány szakosok nagyon jók ebben, ők már el is kezdtek írni egy anyagot, amit apránként odaadnak a gyerekeknek. Hallatlan jó dolgokat csinálnak, és ebből, ha úgy tetszik, kialakulóban van egy tankönyv.

– *Akkor, ezek szerint, változik a tanterv évről évre?*

– Nincs olyan, hogy tanterv. Amit tanítunk, az változik.

– *Van valamiféle kapcsolatotok az úgynevezett normál iskolákkal? Mivel ti nem vagytok egy hagyományos értelemben vett normál iskola.*

– Tudják, hogy mi vagyunk, ismernek minket, és most már körülbelül az is világos, hogy miért vagyunk, és nagyon sokan küldenek ide gyerekeket. Egyre többen keresnek meg, és ez nagyon jó.

– *Nincs valami ellenérzés veletek szemben?*

– Gondoltuk, hogy lesz, de nem, nem volt. Vagy legalábbis mi nem tudunk róla. Nem ért minket támadás.

– *Ennyi elfoglaltság mellett van magánéleted is?*

– Persze, akkor nem bírnám csinálni, ha nem lenne magánéletem.

Kovács Valéria

„Az volt a közös bennünk, hogy valahogyan mindannyian kilógtunk.”

Beszélgetés a Belvárosi Tanoda egy volt tanulójával.

– *Hol kezdted a középiskolát?*

– A Kölcsey Gimnáziumban startoltam, két évig oda jártam. Második év vége előtt néhány héttel kiléptem, mert úgyis megbuktam volna néhány tárgyból.

– *Milyen volt oda járni?*

– Az édesanyám az évnnyitó előtt halt meg, és én úgy jártam iskolába, hogy nem volt semmi kedvem tanulni. A sulit sem szerettem. Az osztálytársaimat sem szerettem.

– *Mi zavart a legjobban?*

– Úgy éreztem, eléggé kilógok közülük. Mindenki olyan kis szolid volt, mindenki tette a dolgát, én meg abban az időben soha nem tudtam, hogy hol vagyok, mi akarok lenni, mit akarok csinálni.

– *Végül is mi indított arra, hogy otthagyd az iskolát?*

– Tulajdonképpen független akartam lenni. Akkor apám másodszor is megnősült, és elköltöztem otthonról. Elkezdtem dolgozni azon a nyáron, amikor kijöttem. Végül is itt indult el, hogy ma már teljesen független vagyok.

– *Hogy kerültél a Tanodába? Hol hallottál először róla?*

– Két év kihagyás után. A Tanoda az én számomra 1990-ben kezdődött, 88-ban jöttem ki a Kölcseyből, dolgoztam virágüzletekben, itt-ott-amott, és egy újságban megláttam, hogy indul egy iskola úgynevezett kallódó fiatalok számára, akik kiléptek a suliból, vagy kirúgták őket. Apámmal arról beszélünk, hogy még csak érettségim sincs, gyakorlatilag nyolc általánosom volt, meg a virágkötő tanfolyamom, és kész. Így először a papírért is ment a dolog, hogy ne legyen annyira nulla. Elég sok tervem volt abban az évben.

– *Minek az alapján döntötted el, hogy ebbe az iskolába mégy? Mi volt a legfontosabb ebben a döntésben?*

– Akkor már 18 éves voltam, és tulajdonképpen máshova nem mehettem volna, mert egy normális gimnáziumba nem vesznek fel 18 évesen két év kihagyás után. Estire nem akartam menni, eléggé rosszakat hallottam ismerősöktől, meg a bátyám is járt estire, és abbahagyta. Ez úgy könnyebbnek is látszott.

– *És mi volt az első benyomásod a Tanodáról, amikor megismerkedtél vele?*

– Egészen furcsának tűnt. Amikor először bementem az Ifjúsági Házba, akkor fölmentem a negyedikre, és egy csomó elég furcsa ember ült ott a folyosón, akik felvételre vártak. Valahogy semmiféle kerete nem volt a dolognak, magam sem tudtam, hogy mi ez. De ha ide nem vesznek föl, akkor hova menjek? Végül is nem vettek föl rögtön, hanem augusztusban indult a sulí, és én csak októberben kerültem oda. Akkor kilépett valaki, és én annak a helyére kerültem.

– *Térjünk vissza a felvételre. Hogyan fogadtak?*

– Három tanár ült bent, az én csoportomban két férfi volt és egy nő. Írtam egy önéletrajzot, amit oda kellett adni. Elolvasták, és kérdezgettek, hogy mondjam el, amit magamról fontosnak tartok. Nekem tíz-tizenöt perc volt a felvételi, nem sok.

– *Mit kérdeztek tőled?*

– Kérdezték, hogy milyen tantárgyakat szereted, melyet nem. Mi volt a problémám az előző iskolában. Nem sokat mondtam el magamról, meg nem is igazán kérdeztek, valahogy únták.

– *Mi az elképzelésed, miért nem kerültél be szeptemberben a kezdő körbe?*

– Nem tudom. Szerintem nálam egyszerűbb lelkek is bekerültek, akiknek talán jobb lett volna egy normális iskolában. Azt tudom, hogy volt egy-két olyan gyerek, akit felvételi előtt ismertek már a tanárok. Aztán volt egy-két hátrányos helyzetű gyerek, volt állami gondozott, vagy eléggé lerobbant családban élő, lelkibeteg. Eléggé vegyes volt a társaság. Nem tudom, hogy engem miért később vettek föl. Mindenesetre én tartalék ember voltam, kaptam egy táviratot nyáron arról, hogy ha valaki kilép, akkor engem fölvesznek.

– *Milyen érzés volt, amikor a táviratot megkaptad?*

– Nem tudom. Bizonytalannak éreztem a helyzetet, jobban örültem volna, ha elsőre fölvesznek.

– *Hogyan derült ki, hogy októberben mégiscsak kezdhetsz?*

– Megintcsak nagyon váratlanul történt. Akkor is egy táviratot kaptam, hogy ekkor és ekkor jelenjek meg az iskolában. Október elején valamikor.

– *Milyen volt az első 2–3 heted ezek után?*

– Az elég nehéz volt. A Kölcseyben is az volt a gondom, hogy nem tudtam beilleszkedni. Itt is az volt, hogy figyeltem az embereket, figyeltem azt, hogy kikhez érdemes szólnom, vagy kikkel leszek egy hullámhosszon. Lemaradtam egy kirándulásról is. Egy két napos kirándulás volt augusztusban, ami eléggé összerázta a társaságot, és én erről lemaradtam, mert később indultam, csak ültem ott két hétig. Az elég rossz volt. Belevetettek a tanulásba. Nekem két év kihagyás után nehéz volt összeadni, kivonni. Nem volt a fejemben semmi.

– *Segített neked valaki ebben a késői beilleszkedésben?*

– Nem, egész végig úgy éreztem, hogy magamra hagytak.

– *Másokkal is előfordult ez?*

– Szerintem igen.

– *Amikor odakerültél, a többiekkel megkötötték már a szerződéseket? Veled hogyan kötöttek szerződést?*

– Úgy emlékszem, hogy amikor első nap bementem, volt egy papír, amit elolvastam és aláírtam. Ez volt az induló szerződés. Elfogadtam, hogy be kell jönni fél kilencre, mi számít késésnek, mi számít igazolatlan napnak, és akkor azonkívül a többi szerződés alkalmi volt. Ha elkéstem, akkor írtunk egy szerződést, hogy két napon át nyolcra jövök be. Vagy ha nem csináltam meg a leckét, akkor írtunk egy szerződést az illető tanárral, hogy jövő hétre tizenöt feladatot megcsinálok.

– *Ha jól értem, az alapszerződést mindenkivel megkötik, és az rögzíti, hogy mikor kell bejárni, nem szabad elkésni...*

– Azt is tartalmazza, hogy hány év alatt akarod befejezni a sulit. Két vagy három év alatt.

– *Ez döntés kérdése?*

– Igen. Engem az egyik tanár rábeszélte, hogy elég lesz két év. Ne írjam azt, hogy három év.

– *Az alapszerződésen kívül a többi szerződés úgy születik, hogy ha valamit nem csinálsz meg, akkor annak a pótlásáról szól egy újabb szerződés?*

– Nem pótlás ez szerintem. Három ugrott szerződés után az alapszerződés értelmében kizárhatnak az iskolából. Ha én például egyszer bejövök kettőre az iskolába, akkor írunk egy szerződést, hogy holnaptól kezdve egy hétig minden nap fél kilenckor megjelenek pontosan. Ha nem, ha ezt megszegem, akkor kötünk még egy szerződést, és erre háromszor van lehetőség. De általában senki nem lépte át ezt a határt.

– *Mire jó a szerződés?*

– Ez valamennyire fegyelmezett minket. Mert mindenki egy hagyományos suliból jött, és akkor hirtelen beleestünk ebbe a nagy szabadságba, hogy mindent lehet, meg mit tudom én, tegezzük a tanárokat, meg fél kilenctől fél tizenegyig késésnek számít, ha beérek, és lazának tűnt első pillanatban, és akkor mindenki elengedte magát. Eleinte sok veszekedés volt ebből a szerződésből. Az még hozzá tartozik, hogy nem kötelező aláírni a szerződést, mert ha valaki úgy gondolja, hogy nem tudja teljesíteni, akkor nem írja alá.

– *Mi vonatkozik arra, aki nem írja alá?*

– Ha nem írja alá, akkor rábeszélük, hogy írja alá, ez egy ilyen dolog. Egyszer mérgemben én is azt mondtam, hogy nem írom alá, és akkor azt mondta a párom, hogy akkor elkezdünk beszélgetni, és végül is aláírja az illető. Biztos nem vállaltam volna el, hogy másnapra ötven matekpéldát írok. Szóval ez két ember szerződése volt, a tanáré meg a diáké.

– *Mennyire tartottátok be?*

– Egy idő után mindenki hozzászokott. Eleinte voltak gondjaim, a késéssel, meg mit tudom én. Itt úgy éreztem ebben az iskolában, ha például nyolckor ébredtem föl, se baj, majd beérek kilencre, tízre. Úgy éreztem, hogy ez az egy volt, ami valamennyire korlátokat szabott. Azért valamennyire mindenképpen kellett korlátok, az nem lehet, hogy egy közösségnek ne legyenek korlátai. Másképp nem is lehetett volna megcsinálni az iskolát, ha még ez sincs. Mert minden egyébben is túl szabad.

– És mi a véleményed a szerződésről ezek után, amit elmondtál?

– A szerződés szerintem teljesen jó dolog, mert a diákot diákként kezeli, partnerként, nem úgy, hogy parancsokat adnak, hanem szerződést kötöttünk.

– Tehát egyenrangú fél voltál.

– Valamennyire ez most játéknak hangzik, hogy ott van egy papír, és azt aláírom. De azért az emberben van egy olyan érzés, hogy mégis komoly dolog.

– Te hogyan választottad ki a párodát?

– Mondom, lemaradtam a kirándulásról, ezért nekem nem volt arra módom, hogy igazán megismerjek valakit. Amikor bekerültem, azt mondták, hogy egy hét múlva mondjam meg, kit választok párnak. Akkor olyan volt az órarend, hogy egy hét matek, egy hét magyar. Én a magyar tanárt nem is láttam az első héten. Választhattam a két matematika tanár, a biológia tanár, meg a történelem tanár, meg hát az iskolavezető között. Először azt mondtam, hogy nőt nem akarok, nem szeretném, hogy nő legyen a párom, mert azt gondoltam, hogy jobban megértem magam egy férfi tanárral, és azok közül három ember volt. Úgy igazán nem is tudom, hogy miért őt választottam. Szimpátia volt. Még az is számított, hogy ő volt hozzám a legkedvesebb.

– És milyen volt a kapcsolatotok?

– A kapcsolatunk? Hát eleinte olyan barátkozós, ismerkedős, de aztán nagy viták voltak, és végül is ez oda jutott, hogy én eljöttem ettől a pártól, párt változtattam.

– A viták miatt?

– Igen, mert úgy éreztem, hogy túl sok a vita, főleg a vallással kapcsolatos dolgok miatt. Az még nem lett volna gond, ha hetente egyszer erről vitatkozunk, de amikor már az órákba is belefolyt, az órán megjegyzéseket tett rám, lehetett érezni, hogy azt nekem címezte, akkor már tényleg nagyon idegesített. Abban az időben én is eléggé csőlátású voltam ebben a témában, tehát én sem engedtem a negyvennyolcból, de azután később megbántam, hogy eljöttem. Utána az új párommal voltak gondjaim, és rájöttem, hogy még mindig jobb valakivel vitatkozni, mint ha beszélgetni sem lehet. Ezt az embert legalább érdekelte az, amit mondtam. Tényleg szívvel-lélekkel velem volt, és megérintette az, amin én is gondolkodtam. A másik ember meg ült és nézett. Megkérdezte, hogy vagyok, és ha azt mondtam, hogy jól, akkor azzal megelégedett.

– Akkor miről szóltak ezek az „egyéniizések”?

– Az egyéni az egy napirendi pont volt, tizenkettőtől két óráig egyéni, szerintem ez az, ami abszolút rosszul sült el, ezt nem lehet így beiktatni. A diákok közül elég sok gyerekkel beszéltem erről, és sokan panaszkodtak, hogy unalmas az egész, amikor az embernek nincs kedve beszélgetni, akkor minek leülni, csak ott ülünk tíz percig és makogunk. A második párommal az utóbbi időben már csak ilyen iskolai dolgokról beszélgettünk. Mikor lesz vizsgám, mikor lesz konzultációm, mikor lesz ez vagy amaz.

– Miért nem sikerült szerinted az egyéniizés, miért nem jött be?

– A második évben már úgy éreztem, hogy igencsak belefáradtak a tanárok ebbe a lelkizésbe. Volt ott egy-két nagyon nehéz emberke, intézetis volt, meg nagyon durva élete volt, velük foglalkozni nap mint nap, persze, hogy megterhelő. De hát akkor miért választották, miért vállalták ezt?

– *Az egyénizés csak lelkizésből állt?*

– Az egyénizés úgy nézett ki, hogy elmondtad, milyen problémáid voltak a héten az iskolában, otthon, vagy baráti körben, és akkor azt megbeszéltük. Én csak arról tudok beszélni, amit én tapasztaltam a párommal. Az lelkizés volt.

– *Hogyan segített az embernek a párja?*

– A párja? Segíthetett tanulásban, vagy segíthetett lelkileg. Volt rá példa, hogy a párom azt mondta nekem, nem azért van itt, hogy tanácsot adjon, hanem azért, hogy meghallgasson. Itt befejeződött számomra az egyénizés. Szerintem ha megkérdezném, se tudna visszaemlékezni, egy beszélgetésünkre sem. Az az ijesztő ebben, hogy egy emberrel bizalmas kapcsolatba, baráti kapcsolatba kerülsz, sokat beszélgetsz vele, akkor biztos, hogy van olyan, amire emlékszel, de nincs olyan dolog, amire azt mondhatnám, hogy de jót beszélgettünk. Szóval semmi ilyen nem volt.

– *Végül is mit segített neked ez a párrendszer?*

– Nekem semmit.

– *És a többieknek?*

– Volt olyan, akinek segített, de az nem az én párom volt. Az egy másik tanár volt, aki tényleg foglalkozott a párja gondjaival. Volt, aki felhívta otthon a párját, ha valami történt, de nekem telefonom sem volt. Velem nem fordult elő az, ami mással, hogy odajött a párom, beszélgetni. Más tanárok megcsínálták ezt, az enyém nem.

– *És ezek után mi a véleményed erről az egész párrendszerről?*

– Én azt gondolom, hogy ez egy nagyon jó ötlet, csak nem úgy valósult meg, ahogy kellett volna. Nem volt annyira spontán. El kellett volna dönteni, hogy beszorítjuk-e valamilyen keretek közé, vagy pedig teljesen szabadon hagyjuk. Mert ha azt mondjuk, hogy csak iskolai keretek közé szorítjuk, akkor jó. De az nem jó, most így fogalmazok, hogy bebetetnek azzal, hogy ez egy iszonyú bizalmas kapcsolat, meg lelki segítő, meg ez meg az, és utána semmit nem kapunk. Akkor inkább mondják azt, hogy te magad oldd meg a problémáidat. Mert ha azt mondják, hogy mindennel foglalkoznak, ami minket érint, ami velünk történik, akkor foglalkozzanak is mindennel, akkor érdekelje legalább, hogy mi történt velem.

– *Szerinted mi a haszna annak, hogy a stábülésen végigbeszélték a diákok összes problémáját?*

– A stábülésen a tanárok megtudták, ha valakivel zűr volt, és akkor úgy kezelték, hogy na jó, akkor ezt a gyereket békén hagyjuk, mert most padlón van, ideges, vagy kimerült, vagy akármilyen. De negatív következménye is volt, mert az ember azt érezhette, hogy tudnak róla olyan dolgokat, amiket nem ő mondott el nekik, és talán nem is akarta volna elmondani. Én úgy éreztem, hogy egy kicsit kijátszottak minket, jól megbeszéltek dolgokat, aztán fene tudja. Én soha nem voltam stábon, senki diák oda

nem mehetett be, ezért nekem olyan misztikus dolog. Bementek az irodába, és három órán keresztül egyfolytában beszéltek, csak azt nem tudom miről. Pusztán iskolai dolgokról nem beszélhettek, mert az, hogy én hogy viselkedek egy iskolai órán, mit tanultam meg, vagy mit nem, azt nem hiszem, hogy ennyi ideig kell beszélni.

– *Mit tudatok még a stáb működéséről?*

– Nem sokat.

– *Jó lett volna tudni valamit erről?*

– Hát én, mondjuk, egyszer-kétszer megkérdeztem a páromat, hogy velem kapcsolatban miről volt szó, de semmi konkrét dolgot nem mondott el. Szerintem ők meg akarták tartani a stábot maguknak, hogy más ne is tudjon róla.

– *Úgy hallottam, volt egy másik csoport is, a szülői csoport. Meséj arról.*

– A szeánsz. Maximum három alkalommal voltam, mert édesapám megjött, és szülők és gyerekek is elmehettek. De ez is kifulladásban volt egy idő után, ott ültünk, és nem tudtunk beszélgetni. A diákok kevésbé akartak beszélni, inkább csak úgy ültek, és figyelték a saját szüleiket, vagy egyáltalán ezt az egész szeánszot. Volt ott egy pszichológus, akinek az lett volna a dolga, hogy feldobja a labdát, és akkor elkezdünk beszélgetni. Olyasmire emlékszem, hogy egy férfi volt ott, aki azt mondta, hogy na, akkor kezdjünk el beszélgetni. Ennyi volt. Hát ezt én is el tudom mondani. Először mosolyogtunk, de mondjuk, az apám a harmadik alkalommal bosszankodott ezen. Volt egy-két nagyon jó fej szülő, aki történeteket adott elő, meg az egyik srác édesapja mindenhova elvitte a fiúkat barlangászni, stb. Az egy nagyon nagy életkedvű ember volt, az beszélgetett, néha önmagával, mert senki nem beszélgetett. Meg voltak szülők, akik azon nyafogtak, hogy nem tudják nevelni a gyerekeiket, és akkor azt várták volna, hogy adjanak nekik tanácsot, mint egy hagyományos szülői értekezleten, hogy a Pistikét hogyan szorítsuk rá, hogy többször mosson lábat. Az én apám azért ment el, hogy beszélgessen, megismerjen embereket, mások meg ültek ott, mint a kukák. Egy idő után szerintem ez is ellaposodott.

– *Neked milyen érzés volt ott ülni?*

– Én egész jól szórakoztam. Megszólalni nem akartam, egyszer-kétszer ha beleszóltam, de tényleg csak megnézni mentem el, nem igazán részt venni.

– *Mi volt az eredménye ezeknek a megbeszéléseknek? A szeánszoknak?*

– Számomra semmi. Szerintem ez semmilyen hatással nem volt ránk. Beszéltünk egy ideig róla, de aztán semmi.

– *Miért tartották mégis ezeket a szeánszokat, szerinted?*

– Szerintem azért, mert ez egy rendhagyó iskola, és azt akarták, hogy a szülők ne ijedjenek meg annyira, belelássanak abba, mi folyik ott. Nem örültek kezébe került a gyerekük. Az sem árt, ha megismerik a szülők és a tanárok egymást.

– *A szülők megnyugtatójáról szólt ez az egész?*

– Próbálták őket egy kicsit összehozni, de ez így nem jött be. Túlzottan hozzá voltak szokva még a régi iskolai dolgokhoz. Egy-két szülő volt csak

aki feloldódott, jól érezte magát, de azok koptak le a leghamarabb. Mondjuk, az én egyik barátnőmnek az édesapja azt mondta, hogy nem fog eljárni ide unatkozni.

– *Te szeretted volna, hogy összejöjjen a szeánsz?*

– Én ezt eleve megvalósíthatatlannak tartottam. A gyerekek is annyira különbözőek voltak, hát még a szüleik. Ez most olyan, mintha az utcáról behívnék tizenöt embert. Ég és föld. Szóval ez nagyon nehéz dolog volt. Önmagában az, hogy a gyerekek ugyanabba az iskolába járnak, még nem hozza össze a szülőket. Nem sok értelme volt szerintem ennek a szeánsznak. Szerintem elég lett volna fél évben egyszer. Több nem kellett volna. Mert hogy nem is lehet.

– *Jó lenne beszélni a tanulásról, mégiscsak ... Hallottam arról, hogy ott egyénre szabott tanulási program volt. Mit jelent ez, és hogyan alakult ki?*

– A tanulás úgy nézett ki, hogy nem voltak osztályok, hanem csoportok, voltak. A csoportokba nem a korunk szerint kerültünk be, nem is aszerint, hol hagytuk abba a tanulást. Én a harmadik csoportban voltam, harmadikos anyagot tanultam, de volt olyan, aki ugyanabban a csoportban a negyedikes anyagot tanulta. Képesség alapján álltak össze a csoportok. Egy jobb képességű ember, hiába tanulta csak a harmadikos anyagot, akkor is azok közé került, akik előbbre jártak. Én például nagyon meglepődtem, mert volt négy csoport matematikából: a nevüket is elmondom; volt a Más, a Lelkes, a Táltos és a Penge. Én a Táltos csoportban voltam, és akkor egyszer csak átraktak a Pengébe. Na most, a Pengében olyan tengődő emberek ültek, eléggé meglepődtem, hogy oda kerültem, mind egy, de ment, és végül is elég jól ment. És volt olyan, aki ebben a Penge csoportban az érettségire készült, és volt olyan, aki a másodikos, vagy harmadikos anyagot tanulta. De az órák, nem is tudom, nem ettől függtek. Nem attól függött egy ember tanulása, vagy előmenetele, hogy milyen anyagot vesz, hanem hogy mennyire érti azt, amit csinál, vagy amit az órán veszünk.

– *Az első besoroláskor hogyan történt az, aminek az alapján fölmérték, hogy ki milyen csoportba kerül?*

– Annak alapján, hogy ki hol tart, ki mit tanult. Utána váltak szét a csoportok, amikor már látható lett, ki az, aki lassabban halad, ki az, aki gyorsabban tud menni.

– *Ezt mi alapján döntötték el? Feleltettek, dolgozatot irattak?*

– Eleinte voltak dolgozatok, főleg matematikából és irodalomból házidolgozatok. És az első vizsgákon.

– *Tehát azt mondod, hogy az igazi szétválás az első vizsgák után történt meg?*

– Szerintem igen. Én legalább is úgy érzem.

– *Elég nehéz elképzelni az órákat, legalábbis annak alapján, amit itt elmondtál. Mi az amiben más, egészen más ez az óra, mint egy normális gimnáziumban?*

– A számonkérés sem olyan, mint a gimnáziumban. Nem az történik, hogy Kovács feláll és felel, hanem a tanár megpróbálja a leadott anyagot visszakérdezni, és akkor ez vagy megy, vagy nem. Főleg az elején bele-

estünk ebbe a nagy szabadságba, mindenki félvállról vette a tanulást, miért feleljek a tanárnak, ha kérdezett valamit. De azért, aki leadott valamit, az vissza is tudta kérdezni. Főleg a matek tanítás volt nagyon szigorú. A többi iskolában a matematikával iszonyú gondok vannak, rakásra bukna meg a gyerekek, nálunk ez nem volt. Feltűnő, mennyire nem volt gond a matekkal, amit szerintem annak köszönhetünk, hogy szigorú, de más típusú számonkérés volt. Nagyon sok dolgot kellett írni matekból, aztán mikor már a vizsgák felé közeledtünk, akkor egyre inkább az egyéni tanulásra került a hangsúly. Az egyénre szabott tanítás azt jelentette, hogy nem rád szabják az anyagot, hanem neked kell magadra szabni.

– *Hogyan készültél egy órára?*

– Az órára sehogy. Vizsgára készültem. Nagyon lazán éltem eleinte. Napról napra nem készültem. Egy gimnáziumban van napi hat óra, és akkor abból négyszer számíthatsz arra, hogy feleltetnek. Ez már eleve nagy stressz. De a Tanodába nem kellett egy gyomorgörcsrel bemenni, hogy most miből fogok felelni. Amiről írtál, vagy feleltél, arról előre tudtál. Előre tudtál róla.

– *Előre megmondták?*

– Előre megmondták, hogy következő órán, vagy héten írunk dolgot.

– *Ha az órákra nem készültél, akkor a vizsgákra hogyan tudtál felkészülni?*

– Tudtuk, mikor van vizsgaidőszak, előtte volt két-három hét konzultációs időszak, amikor csak egy-két órára kellett bemenni. Négykor bementem a matektanárhoz konzultálni, kedden, szerdán egy másik tanárhoz, és akkor vizsga előtt egy héttel egy kampányszerű tanulás kezdődött.

– *Hányszor kellett vizsgázni egy évben?*

– Augusztus 26 vagy 27-tel indul a sulis, akkor jön tíz hét tanulás, utána volt két hét szünet, és ekkor kezdődik a téli időszak, a vizsgaidőszak. Tavasszal újra. Érettségizni is lehetett tavasszal és októberben is.

– *Te döntötted el, mikor akarsz érettségizni?*

– Félig-meddig.

– *Hogy kell ezt érteni?*

– Én elhatározom, hogy májusban érettségizek, le kell tenni a negyedik osztályozó vizsgát. De ha a tanár azt mondja, hogy ő nem javasolja, nem hiszi azt, hogy fel tudok készülni rá, akkor nem engednek vizsgázni.

– *Ki nem engedett vizsgázni? A tanár vagy a stáb? És ezt hogy közölték veled?*

– Hát, mondjuk, én egy, nem tudom, volt egy lány, aki velem érettségizett, de egy hónappal azelőtt még nem szerették volna, hogy érettségizzen. De hogy miért, nem tudom. Nem tartották képesnek rá. Hát biztos, hogy indokolták, a stáb. Azt nem tudom, hogy mennyire volt ez stáb, és mennyire egyéni döntés.

– *Hogyan készítettek fel érettségire, hogyan segítettek?*

– Az is a tanártól függött, mert volt, aki adott fénymásolatokat, jegyzeteket, de volt aki nem. Engem az is idegesített, hogy érettségi előtt

még nem állt össze, hogy miből is áll az érettségi pontosan. Azt sem tudtam, hogy mire számítsak. Mert tételeket mi is összeállítottunk, a tanárral együtt például történelemből. Jobban örültem volna, ha kicsit szabályosabban ment volna. Egy idő után hiányzott egy olyan módszer, ami nem annyira laza. Ami nem enged el ennyire, mert tudtam, hogy arra lenne szükségem, hogy tanuljak. Jobb lett volna, ha egy kicsit a körmünkre néztek volna. Persze a körmünkre néztek, de nem úgy, ahogy mi szeretnénk volna, meg nem azokban a dolgokban. Ne abban nézzenek a körmömre, hogy fél kettőkor megyek el vagy fél háromkor, hanem olyan dologban, hogy az javamra váljon.

– *Egy másik középiskolával összevetve, szerinted mennyire tudtátok megtanulni azt a tananyagot, amit kellett? Amit minden középiskolában meg kellett tanulni azoknak, akik odajárnak?*

– Szerintem mindenki a maga módszerével leült tanulni. De abban biztos vagyok, hogy senkinek nem alapos a tudása. Készültünk a vizsgákra, és végül érettségiztünk. Nem sulykoltak a fejünkbe semmit, mi meg nem voltunk elég precízek ahhoz, hogy mindennek utánanézzünk, meg nem mindenkinek voltak jó módszerei. Én is úgy ültem le tanulni, mint egy bolond, olvastam, olvastam, és ami megmaradt a fejemben az megmaradt. Végülis belerázódtunk a tanulásba. Nekem az érettségi nem jelentett akkora stresszt, mint valakinek egy normál gimnáziumban négy év után. Két év alatt nagyon sokszor vizsgáztam, és eleinte persze nagyon nehéz volt, az írásbeli általában jobban sikerült, mint a szóbeli.

– *Írásbeli is és szóbeli is volt?*

– Igen.

– *Minden tárgyból?*

– Nem. Irodalomból volt írásbeli, szóbeli, matekból csak írásbeli, történelemből csak szóbeli volt, ha jól emlékszem.

– *Azt mondd, hogy neked ezek a vizsgák segítettek az érettséginél?*

– Kevesebb tanár volt bent, három tanár vizsgáztatott, egyszerre többen mentünk be a terembe. Vagy húztunk tételt, vagy megmondták, hogy miről írjunk. Ugyanazok a tanárok vizsgáztattak, akikkel nap mint nap találkoztunk, nem volt olyan ijesztő a vizsga hangulata.

– *Sokan buktak meg?*

– A kis vizsgákon, vagy az érettségin?

– *Is-is.*

– Kis vizsgákon sokkal többen buktunk, érettségin nem. Egy-két ember volt, aki nyelvből nem nagyon remekelt, nem tudom, hogy kellett-e valakinek pótérettségit tenni. Arra azért mindenki vigyázott, hogy sikerüljön. Kis vizsgákon nem. Azon tudtuk, hogy úgyis van pótvizsga, majd letesszük. Én ezzel úgy voltam, őszintén szólva, hogy ha valamiből nem készültem, akkor nem idegesítettem magam, szóval nem féltem tőle.

– *Végülis ez egy nagyon szép eredmény, hogy mindenki leérettségizett. Erről mit gondolsz? Tudtátok, hogy mire vagytok képesek?*

– Szerintem az sarkallta az embereket, hogy ez egy más iskola, itt nem volt kötelező tanulni, hanem ide úgy jöttünk a szélrózsa minden irányából, és szét is mentünk a szélrózsa minden irányába. De amíg ott voltunk,

nagyon sok embernek megjött a kedve a tanuláshoz. Olyanok is felvételiztek, akik egy évvel korábban nem gondoltak rá. Az, hogy elég jó eredmények születtek, nem pusztán a tanároknak köszönhető, hanem magának a helyzetnek. Nem is a diákoknak. Nem annak, hogy mi okosak, vagy buták vagyunk, hanem annak, hogy *nem volt ránk kényszerítve a tanulás*. Mindenki szeme előtt ott lebegett a lehetőség, hogy leérettségizzen, mert azt mindenki tudta, hogy egy normális suliba már nem veszik vissza. Vagy a kora miatt, mert már 21 éves, vagy azért, mert öt helyről rúgták ki. Ez egy utolsó szalmaszál volt néhány embernek.

– *Ezt az iskolát úgy tartják számon a nyilvánosság előtt, mint egy deviáns iskolát. Miben voltak mások, akik odajártak?*

– Ha ezt fel lehetne sorolni! Voltak állami gondozottak, voltak eléggé lezüllött figurák, akiknek gondjai adódtak a törvénnyel, nem tartották be egyszerű-kétszer, aztán sok ember lelkiileg nem volt valami stabil, volt narokos, stb. Végül is ez az iskola megoldást jelentett néhány ember számára. Itt elfelejtette a gondjait ideig-óráig, ez megoldás lehetett nekik. Aztán akadtak teljesen kispolgári egyének, főleg a lányok között, akiknek nem tudom, mi gondja lehetett egy iskolában. Legfeljebb az, hogy únták, szóval nem voltak olyan nagy egyéniségek, tényleg nem tudom, hogy miért kerültek a Tanodába.

– *Milyen volt a kapcsolat köztetek? Azt mondtad, a szélrózsa minden irányából jöttetek?*

– Eleinte, októberben, amikor odamentem, azt láttam, hogy mindig mindenki együtt van. Egy nagy csoport volt. Reggel bementél a suliba, akkor azt láttad, hogy mindenki mindenkivel beszélget, ott vagyunk a földszinten, aztán később kialakultak ezek a kis klikkek. Kialakult, hogy ki kivel nem áll szóba, ki kit utál, kit fog besározni. Ez előbb-utóbb óhatatlanul kialakul minden iskolában. Eleinte nagyon együtt volt a társaság.

– *Hogyan tudtátok megemészteni ezt a sokféleséget, a másságot? Hiszen rengeteg extravagáns figura volt ott.*

– Valamennyire szórakoztató is volt megismerni új embereket, meg sokan úgy voltunk, hogy az addigi társaságunk nem volt jó, vagy már meg is szűnt, vagy nagyon szűk volt, és akkor mindenki örült, hogy bekerült egy ilyen furcsa társaságba, egy ilyen furcsa helyzetbe.

– *Tehát akkor az iskola társaságot is jelentett sokatok számára.*

– Igen. És lehetőséget arra, hogy egy közösségbe tartozz, hogy valahol tényleg találj embereket. Az volt a közös bennünk, hogy valahonnan mindannyian kilógtunk. Szerintem ez hozta össze az embereket. Egy gimnáziumba úgy kerülsz be, hogy egy adott körzetben laksz. Az még nem hozza össze az embereket. Itt viszont az volt a közös bennünk, hogy másként képzeltük el az iskolát, más közösséget szerettünk volna, mint a többiek.

– *Hogyan segített nektek a Tanoda abban, hogy ezt a sokféleséget, másságot elfogadjátok?*

– A Tanoda egy lehetőséget adott arra, hogy ezek az emberek megismerjék egymást, de többet nem. Ha valakit kigúnyoltak, akkor amiatt szóltak a tanárok, kérték, vegyük észre, hogy valakinek ez fáj, gondoljunk

bele abba, hogy valaha minket is kirúgtak vagy kiközösítettek, és legalább most próbáljuk elfogadni egymást. Ne akarjunk mi is olyanok lenni, akik a saját képükre alakítanak valakit.

– *Beszéltél az előbb a klikkekről. Azt lehetett tudni, hogy mi alapján verődtek össze ezek a klikkek? Egyáltalán, volt jelentősége annak, hogy ki melyik klikkbe tartozik?*

– Néha egészen gyerekes dolgok alapján, mint pl. zenei ízlés, vagy stílusok alapján. Tulajdonképpen stílusok alapján verődtek össze. Mondjuk, értelmi szint szerint is. A két év alatt mindenki egy kicsit megértőbb lett a másik ember iránt, meglátta a másik problémáit is. Mert egy ideig mindenki nehéz eset volt, olyan lelkizős gyerek, aki csak a saját problémáit tartja fontosnak. Itt azért megtanultuk egymástól, hogy az sem kis probléma, ami a másinak van, csak más.

– *Hogyan tudtatok egymásnak segíteni?*

– Akik barátokká lettek, akik sokat beszélgettek, azok a barátságon keresztül segítettek egymáson. Konkrétan én nem avatkoztam be senkinek az életébe, nem adtam senkinek tanácsot.

– *Éltetek egymás mellett, tudomásul vettétek egymást, és aztán vagy sikerült megoldani a problémátokat, vagy nem?*

– Voltak olyan időszakok, amikor úgy éreztem, hogy iszonyú pangás volt. Bementem, és nem tudtam senkivel beszélni, mindenki ült egy sarokban, és egészen letargikus állapotok voltak. Aztán voltak olyan időszakok, amikor úgy látszott, hogy az emberek kilencven százalékának visszatért az életkedve. Azt nem mondom, hogy egymás mellett éltünk csak, de voltak olyan pillanatok, amikor tényleg eléggé hülyén éreztem magam. Nem lehet mindig mindenkire ráaggatni a problémádat, meg nem lehet mindig a másikat hallgatni, valamennyire kellett szünetek. Eleinte úgy éreztem, hogy nagyon együtt van a társaság, aztán meg egyre jobban szétesett kisebb csoportokra.

– *Tudsz valami okot mondani erre?*

– Szerintem ez törvényszerű minden nagyobb közösségben. Nem hiszem, hogy negyven ember hónapokon át minden reggel mindenkivel tud beszélgetni, ilyen nincs. Amióta világ a világ, ez nem fordult elő, én úgy érzem, ez nem is hiba, úgy érzem, hogy ez természetes. Főleg ilyen embereknél, nagyon érzékenyek voltunk.

– *Hányan maradtak ki az iskolából, amíg te odajártál?*

– Amikor odakerültem, ketten maradtak ki, hogy miért, azt nem tudom, de tudom, hogy az ő helyükre vettek fel engem egy másik lánnyal együtt. Ketten mentünk be ugyanazon a napon, én azokat nem ismertem, szinte nem tudok semmit róluk. Később kiderült, hogy a sok igazolatlan óra miatt kirúgták, de egy év szünet után folytatta a tanulást.

– *Amíg te ott voltál, addig nem ment el magától senki az iskolából?*

– Nem, úgy emlékszem, hogy senki.

– *Tehát csak azok, akiket kirúgtak. Ez elég jó arány a többi iskolához képest. Az, hogy a Tanodába jártál, hozott valami változást az életedben?*

– Azt hiszem, egy kicsit kevesebb előítéletem van az emberekkel szemben. Most már nem fordul elő, hogy ránézek valakire, és azt mondom,

hogy ilyen, vagy olyan. Előbb meghallgatom, és már az is előfordul, hogy én akarok megismerkedni valakivel. Ez a Kölcseyben töltött két év alatt nem fordult elő. Sokkal inkább távolságtartó voltam. Ezt a Tanoda egy kicsit megváltoztatta bennem. Maga a légkör, az, hogy ilyen emberek közé kerültem.

– *Milyen volt a viszony a tanárokkal?*

– Ott kezdődik, hogy tegeztük a tanárokat, és ők eleve kezdettől fogva úgy álltak hozzá, hogy baráti kapcsolat lesz, nem tanár-diák kapcsolat. Aztán nekem, de nem csak nekem, egy idő után elkezdett hiányozni, hogy valakit tiszteljek. Jobban megismertük a tanárokat, mint egy „normál” gimnáziumban, többet voltunk velük, közöttük, de talán emiatt nem tekintettük őket annyira tanároknak. Szóval nem volt annyira komoly ez a kapcsolat.

– *Végül is egy ilyen jellegű kapcsolat miben segített nektek? Ez nem volt hagyományos tanár-diák viszony. Ez inkább nehézséget jelentett?*

– Annyiban segített, hogy a tanuláshoz másképp álltam hozzá. Egy átlag gimnáziumban úgy álltam hozzá, hogy van egy felettesem, bejön és ő tanít. Itt ez szűnt meg. Itt pusztán a tanulásról volt szó, hogy akarok-e tanulni, van-e kedvem tanulni. Ennyiből segített.

– *És mi az, ami rossz volt, mi az, ami nehéz volt?*

– Nem volt nehéz az ilyen jellegű kapcsolat. Rossz volt, hogy amit vártam, azt a segítséget nem kaptam meg.

– *Ezen most azt érted, hogy nem tudtál valakit tisztelni, valakire felnézni, vagy pedig azt, hogy egy adott tárgyban vagy problémában nem tudtak neked segítséget nyújtani?*

– Konkrétan, az én életemben, amikor válaszút előtt álltam, nem tudtak tanácsot adni, vagy segíteni. Talán nem is akartak.

– *Éppen ezt akartam kérdezni, hogy nem figyeltek rá, vagy nem akartak tanácsot adni?*

– Nem is nagyon figyeltek, meg amikor az ember nekik szegezte, hogy adjanak tanácsot, akkor azt mondták, hogy ők nem azért vannak itt, hogy tanácsot adjanak. Ez nem mindegyik tanárra érvényes, de mondjuk egy-kettőre igen. Gyakorlatilag ők arra serkentettek minket, hogy magunk oldjuk meg a problémáinkat.

– *Ha jól értem, akkor azt vártad ettől, az iskolától, mindenekelőtt a párodtól, vagy attól a tanártól, akihez fordulhattál, hogy ő konkrétan mondjon valamit.*

– Nem is azt, hogy konkrétan recepteket adjon, hanem hogy meg lehessen vele beszélni mindent. Ez azért nem valósult meg, mert egy kicsit erőltetett volt ez a tanárpár kapcsolat. Nem voltunk barátok, nem volt közöttünk egy hagyományos tanár-diák kapcsolat, ami mondjuk máshol megvan, de még az új sem alakult ki. Ezek nagyon nehéz dolgok.

– *Mennyire szólhattatok bele a Tanoda ügyeibe, hogy mi folyik ott? A tanításba, programokba, hogy mi változzon, mi legyen, mi hiányzik?*

– Beleszólhattunk a tanárpárokra keresztül, elmondhattam a páromnak, hogy az órán mi a kifogásom a tanárral, és akkor ő azt továbbította. Fölmerültek ötletek, például a fakultációkra vonatkozóan, akkor azok

nagyjából megvalósultak. Volt befolyásunk, megkérdezték a véleményünket. Csak olyan furcsán zajlott minden, olyan meghatározhatatlan volt. Nem volt egyértelmű, hogy miben döntünk mi, és miben nem. Én ezt nem láttam tisztán, legalábbis amíg ott voltam.

– *Mi volt a legfontosabb számodra?*

– Talán az, hogy a konfliktusokon felülemelkedjek. Egy idő után eldöntöttem, hogy én nem fogok leragadni. Megpróbáltam kerülni a konfliktusokat, ez elég sok energiámat lefoglalta, de azért valahogy bejött. Csak viszont ez azzal járt, hogy egyre kevesebb emberrel voltam jó viszonyban, azáltal, hogy távoltartottam magam, meg is szűnt a kapcsolat az emberekkel.

– *Ez lett e következménye a konfliktuskerülésnek?*

– Ha nem is következménye, de ez módszerré lett. Az adott helyzetben majdnem az egyetlen módszer. Végül is eléggé össze voltunk zárva, néha éreztem, hogy van olyan ember, aki túl sokat akar tudni a másikról, és én, mondjuk, nem szerettem, ha annyira belém látnak. Nem biztos, hogy jól használják fel, ha belém látnak.

– *Mire emlékszel vissza legszívesebben?*

– Az egész Tanodából? Nem is tudom. A kirándulás jól sikerült, nem volt olyan merev, mint a hétköznapiak. A tábor, ami három napnál tovább tartott, már nyomasztott, mert nem volt programunk. Olyat nem tudok mondani, amire szívesen emlékszem, egy valamit, amikor nagyon jól éreztem magam, vagy nagyon örültem valaminek.

– *Nem konkrét történetre gondoltam, nem egy pillanatra. Lehet bármi: emberek, hangulat, maga az iskola, egy tanár, egy vers, iskolai dolgozat, bármi.*

– Én annak örültem, amikor azt éreztem, hogy egy csoportban őszintén érdeklődnek egymás iránt az emberek. Amikor leültünk és beszélgettünk egymással, tényleg foglalkoztunk egymással. Voltak igen önfeledt pillanatok. Azoknak örültem, de az elég kevés volt. Annak viszont nem örülök, hogy mióta eljöttem a suliból, gyakorlatilag egy emberrel tartom csak a kapcsolatot. Ez elég rossz érzés, hiszen két évig odatartoztam, és ezután semmi.

– *Úgy érzed, hogy túl hirtelen szakadtál el attól, ami jelentett valamit a számodra?*

– Igazából az fájna, ha bebizonyosodna, hogy már senkinek sincs igénye arra, hogy tartsuk a kapcsolatot, és csak azért volt köztünk kapcsolat, mert oda jártunk.

– *Kiknek ajánlanád ezt az iskolát?*

– Inkább erősebb embereknek ajánlanám, akik kevésbé befolyásolhatók, és akik meg tudnak állni a saját lábukon. Semmiképpen nem ajánlanám egy bizonytalan embernek, mert az itt még inkább elbizonytalanodik. Ha kitolják a határokat, akkor még inkább elveszti az ember a biztonságérzetét. Itt meg kell edződnie valakinek, itt szüksége van arra, hogy önálló legyen, ne szoruljon rá, hogy egy tanár mondjon meg neki mindent. És inkább olyanoknak ajánlanám, akik szeretnek megismerni embereket, és tudnak is közeledni másokhoz, nem olyanoknak, aki félrehú-

zódóak, mert akkor annak semmi értelme nincs. Itt inkább azoknak, akik új arcokat keresnek, meg azoknak, akiknek azzal van problémájuk, hogy egy valami szerint tanítják őket, meg túlzottan egyfajta gondolkodásmódot diktálnak nekik. Mert itt nem szajkózzák ugyanazt.

*

A szerkesztő meditációja: Amikor beléptem a Belvárosi Tanoda épületébe, az volt az első benyomásom, hogy ez a hely nem alkalmas oktatásra. Hiányoznak a tanításra, tanulásra alkalmas terek, sehol egy nyugodt zug. A túlszűfolt tanáriban a beszélgetés alatt állandóan ki-bejárnak tanárok, diákok, mások.

A beszélgetés után sok bizonytalanság maradt bennem. Nem volt egészen világos: mire való ez az iskola. Arról alig derült ki valami, hogyan készülnek fel a tanárok az oktatásra, milyen tantervvel, tananyaggal dolgoznak. Az elmondottakból inkább azt tudtam meg, hogy itt a hagyományos középiskolákkal szemben fontosabb szerepe van a gyerekek szocializációjának, szükség esetén családgondozásnak, mint az oktatásnak. A hangsúly nem annyira a tudás átadására kerül, mint inkább a felszabadult iskolai légkör kialakítására, egy sajátosan értelmezett tanár-diák partneri kapcsolatra, és arra, hogy a szülőket minél jobban bevonják az iskolai életbe. Ez az, amit a hagyományos iskolák a legkevésbé tudnak biztosítani, és amire az ide került gyerekeknek valószínűleg a legnagyobb szükségük van.

Az viszont a két beszélgetés után sem egyértelmű, hogy mennyire sikerül az iskolának ezeket a szocializációs funkciókat betöltenie, a hangsúlyozott szabadság nem azt jelenti-e, hogy a gyerekek magukra hagyottak lesznek. Ez nemcsak az iskolai szociális munkának, hanem a felnőtt világban gyakorolt szociális munkának is az egyik alapvető kérdése: kinek a feladata egy adott probléma megoldása, mi a szociális munkás szerepe egy probléma kezelésében.

Úgy gondolom, ez az iskola nem ad kész és mindenre alkalmazható válaszokat. Nem is ez a feladata. De érdemes elgondolkodni azon, hogy hasonló típusú iskolákra nem még a serdülőkor előtt van-e szükség, mielőtt folyamatos kudarcok érik a gyerekeket. Ezek a gondolatok indokolják azt, hogy egy szociálpolitikai folyóiratban ilyen részletességgel mutassunk be egy oktatási intézményt, mint a civil társadalom feltámadásának egyik eredményét.

A Magyar Köztársaság Kormánya
6899. számú
országgyűlési határozati javaslata
a szociális ellátások további átalakításának
rövid- és középtávú feladatairól*

.../1992. (...) számú országgyűlési határozat
a szociális ellátások további átalakításának
rövid- és középtávú feladatairól

Az Országgyűlés megállapítja, hogy a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló, 1992. évi ... számú törvény elfogadásával megkezdődött a szociális ellátások rendszerének átalakítása, amely jelentős előre lépés az ellátó rendszer korszerűsítésének folyamatában.

Elfogadva a törvény alapelveit és az abban körvonalazott korszerűsítési irányokat, az Országgyűlés szükségesnek tartja a szociális ellátások további reformját.

A szociális ellátórendszer teljes körű törvényi szintű szabályozásának megteremtése érdekében 1994–95-ben folytatni kell a minimumgaranciák és az intézményrendszer kiépítését. Az Országgyűlés ezért felkéri a Kormányt, hogy:

1.) Dolgozzon ki egységes elvekre és jogosultsági feltételekre épülő *pénzbeni jövedelempótló támogatási rendszert*. Ez a támogatás azokra a személyekre terjedjen ki, akik koruk vagy egészségi állapotuk, illetve családi helyzetük miatt önmaguk vagy családjuk megélhetéséről gondoskodni nem tudnak.

A jövedelempótló támogatás rendszere biztosítson ellátást

- az időskorúaknak,
- a munkaképességüket 67%-ban elvesztett személyeknek és
- a családban élő gyermekeknek.

Az időskorúak jövedelempótló támogatását úgy kell kialakítani, hogy az váltsa fel a rendszeres szociális segélyezést, valamint a Társada-

---

* A Népjóléti Minisztérium kérésére közöljük ezt az országgyűlési határozati tervezetet, amely a szociális törvénykezés eleme.

lombiztosítási Alapból finanszírozott, időskorúakat érintő szociális ellátásokat.

2.) Az egészségkárosodásból eredő hátrányok mérséklése, az ebből adódó megélhetési többletköltségekhez való állami hozzájárulás biztosítása céljából 1995-ig dolgozza ki az *egészségkárosodottak egységes támogatását*. Ennek keretében vizsgálja felül az egyes fogyatékos csoportokat megillető ellátásokat, így különösen a vakok személyi járadékát, a rokantsági járadékot, a mozgássérültek közlekedési kedvezményeit, a felnőtt korban járó magasabb összegű családi pótlékot.

3.) A gyermekes családok megélhetési és nevelési feltételeinek javítása érdekében, összefüggésben a társadalombiztosítás profiltisztításával és a szociális ellátás teljesebbé tételével, 1995-ig dolgozza ki a *gyermekgondozási segély* alanyi jogú ellátásának rendszerét.

Az ellátás összegének megállapítását és az értékmegőrzés módját a gyermeknevelés támogatási rendszerének figyelembevételével kell kialakítani. A támogatás igénybevételének idejére az egészség- és nyugdíjbiztosítás szabályait a biztosítási elv érvényesülésével összhangban kell rendezni.

4.) A szociális intézmények működésének elősegítése, a racionálisabb gazdálkodás feltételeinek megteremtése, az önkormányzatok felelőségének erősítése érdekében az Országgyűlés szükségesnek tartja 1994. évtől a *szociális intézmények finanszírozásának* további korszerűsítését. Ennek érdekében szükséges a szociális normatíva és a szociális intézményi normatíva fokozatos átalakítása, az intézményi normatíva fokozatos átalakítása, az intézményi normatíva megosztása a beutaló és a fenntartó önkormányzatok között.

5.) A szociális ellátások rendszerének átalakításával párhuzamosan felül kell vizsgálni a *személyi jövedelemadó rendszerét*, és alkalmassá kell tenni arra, hogy a jövőben jobban igazodjon a családok összetételéhez, az eltartottak számához. Az adórendszer átalakítása során a jövedelmek egységes kezelésének elvét fenntartva társadalmilag igazságosabb szempontok jussanak érvényre az adómentes sáv kialakításában és a kedvezmények differenciált kezelésében.

6.) Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy az 1994-ben bevezetésre kerülő ellátásokat szabályozó törvénytervezetet 1993. szeptember 30-ig, az 1995-ben bevezetendőket 1994. szeptember 30-ig terjessze az Országgyűlés elé.

1992. szeptember 3.

Az országgyűlési határozati javaslat előadója:

Dr. Surján László
népjóléti miniszter

Tájékoztató a Szociális Törvény tervezetében nem szabályozott szociális ellátásokról

A lakosság szociális biztonságát – a munka világához kötődő egzisztenciális feltételek mellett – elsősorban a társadalombiztosítás, a munkanélküliek ellátó rendszere, valamint a klasszikus, központi, illetve helyi költségvetésből finanszírozott vagy támogatott szociálpolitika határozza meg. Átalakuló politikai-gazdasági rendszerünkben ezek a szociális biztonságot jelentő elemek is folyamatosan alakulnak, módosulnak; változik jellegük, feladat- és hatókörük, módszereik. A szociálpolitika jelenlegi rendszere és működése még sok ponton a régi feltételekhez és szabályokhoz kötődik, a szociális piacgazdálkodással konform szociálpolitika most körvonalazódik.

Ugyanakkor egy törvény keretében nem lehetséges felölelni a szociális biztonság teljes vertikumát, egész rendszerét.

Az egyes területek olyan speciális és eltérő elemeket tartalmaznak, amelyek önmagukban is elkülönült szabályozást igényelnek, ezért a szociálpolitika csak több, egymással összehangolt törvény keretében szabályozható.

A társadalombiztosításnak, foglalkoztatáspolitikának, megváltozott munkaképességűek rehabilitációs rendszerének az átalakítása hosszabb időszakot igényel, mely változások kihatnak a szociális ellátások szabályozására is. Például a társadalombiztosítás „profilisztítása” folyamatos többletfeladatot jelent a célzott szociálpolitika számára.

A fentiek miatt „A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról” szóló törvény megalkotása a szociálpolitika reformjának csak az első, de egyben kiemelt fontosságú állomása. A Parlament részére benyújtott törvénytervezet a *szociális ellátások alaptörvényének tekinthető*, amely első ízben vállalkozik a szociálpolitika ezen szeletének átfogó, egységes elvekre épülő szabályozására. Az egységes megközelítési mód egyrészt a különböző szociális problémák kezelésének eszközeiben, másrészt a jogosultság, hozzájutás feltételeiben mutatkozik meg. Szerkezeti felépítésében pedig lehetővé teszi, hogy a későbbiekben szabályozandó területek, ellátások kapcsolódhassanak, beépülhessenek a szociális ellátások rendszerébe.

A megvitatás előtt álló törvénytervezet döntően a gyermek, illetve anyasági ellátásokkal, a minimális megélhetést garantáló támogatásokkal, a speciális körülményekhez kapcsolódó dologi ellátásokkal, valamint a szociális szolgáltatásokkal foglalkozik. Más oldalról egyértelművé teszi a szociális igazgatással összefüggő feladatokat, az eljárási szabályokat, a finanszírozás elvét. Legfontosabb társadalompolitikai elem, hogy rögzíti

– az egyén jogait és kötelezettségeit a minimumgaranciák és az előzőekben vázolt alapvető ellátások terén,

– a központi és helyi feladatokat, e szintek közötti feladatmegosztást.

Egyidejűleg azonban látni kell azt is, hogy a szociálpolitika szakaszos szabályozását – a különböző rendszerek kívánatos összhangja mellett – a hiányos feltételrendszer indokolja. E hiányok a szükséges anyagi forrásokban, szakemberben, intézményrendszerben jelentkeznek.

A feltételek fokozatos megteremtésével az elkövetkező években tovább kell folytatni a szociális ellátórendszer reformját, amely többek között a *jövedelempótló támogatások teljes körű kiépítését, az egészségkárosodáshoz kapcsolódó juttatások egységesítését, a gyermekek jogán járó ellátások korszerűsítését kell hogy jelentse*. E hiányzó elemeket az Országgyűlési Határozat tervezete foglalja össze, meghatározva bevezetésük lehetséges időintervallumait.

Az évek során kiteljesülő Szociális Törvény már csak terjedelmi korlátok miatt se lesz képes átfogni valamennyi szociálpolitikai juttatást. A törvényben szabályozandó ellátások „elhelyezését” ugyanakkor megkönnyítheti a szociális támogatási formák teljes körű bemutatása. Ezt szolgálja ezen tájékoztató, amely táblázatos formában ad áttekintést a törvényben nem szabályozott pénzbeli és egyes dologi ellátásokról részben azok forrásai, részben az érintettek köre szerinti csoportosításban. A pénzbeli ellátásokat egészítik ki a természetbeni ellátások, mint az oktatás, egészségügy és szociális szolgáltatások.

E kiadásokat összegezve 1992-ben több mint 1.000 milliárd Ft fordított a tágan értelmezett szociálpolitikára. Így a *jóléti kiadások meghaladták a GDP 33%-át*.

Mind a kiadások nagyságrendje, mind az ellátások sokszínűsége jelzi a szociálpolitika reformjának fontosságát, de egyben összetettségét is.

Versenyképes társadalom kialakulása Közép- és Kelet-Európában – a szociális dimenziók

Nemzetközi szakértői tanácskozás Finnországban

Szerkesztői¹ megjegyzés: Az új „nagy átalakulás” szélesre nyíló lehetőségei mellett mind szorongatóbbak a bizonytalansági tényezők. A rendszerváltás társadalmi ára messze felülmúlja az eredeti elképzeléseket. A nemzetközi felelősségérzet és a nyugati fenyegetettségérzet hatására egymást követik az e problémával foglalkozó nemzetközi kutatások és konferenciák. Ebbe a sorba tartozik a „versenyképes társadalom” szociális dimenzióival foglalkozó, a továbbiakban ismertetendő finnországi tanácskozás is.

Az alábbiakban a tanácskozás következtetéseinek és ajánlásainak teljes szövegét, valamint az ezeket kiegészítő és értelmezni segítő globális szintű megfontolások és alapelvek kivonatát fordítást közöljük.² A magyar olvasót ez a dokumentum azért érdekelheti, mert betekintést kaphat abba, hogy felelős nyugati vagy nemzetközi intézmények, s többségükben nyugati kutatók hogyan gondolkodnak a poszt szocialista társadalmak lehetséges szociálpolitikájáról, részben pedig azért, mert a záródokumentumból, amennyiben azt a közgyűlés jóváhagyja, az ENSZ ajánlásokat fog készíteni az érintett kormányok számára.

I. Bevezetés

1. A „Versenyképes³ társadalom kialakulása Közép- és Kelet Európában – a szociális dimenziók” témájában tartott nemzetközi szakértői tanácskozást 1992. szeptember 20–22 között tartották Finnországban, Kellokoskiban. A tanácskozást a finn Országos Szociális és Egészségügyi Hivatal (National Agency for Welfare and Health of Finland), valamint a bécsi székhelyű szociálpolitikai kutatóközpont (European Centre for Social Welfare Policy and Research) szervezték, együttműködve az ENSZ bécsi hivatalának szociális és humanitárius ügyekkel foglalkozó központjával (United Nations Centre for Social Development and Humanitarian Affairs, United Nations Office at Vienna). A tanácskozást az Európai

Újjáépítési Bank (European Bank for Reconstruction and Development) szponzorálta.⁴

2. A tanácskozás céljai az ENSZ közgyűlés (General Assembly) 46/166. sz., „A vállalkozásról” szóló határozatának megfelelően (...) a következő kérdésekre összpontosítottak: 1/ milyen gazdaság- és szociálpolitikák alkalmazhatók Közép- és Kelet-Európában az átmenet idején; 2/ hogyan építhetők ki az állam és az egyén között olyan közvetítő intézmények, amelyek garantálják a civilizált versenyt, valamint a konfliktusok szabályozását; ill. 3/ hogyan lehet kezelni azon megoldatlan problémákat, amelyek aláaknázzhatják a versenyképes társadalom felé való elmozdulást.

Globális összefüggések

3. Ahogyan gyorsul a gazdasági reform üteme Kelet- és Közép-Európában, úgy válnak mind nyilvánvalóbbá a reform szociális és emberi következményei és költségei. {Valamennyi országban zuhan a többség életszívnvona. A növekvő szenvedések, nehézségek, megcsalt remények magát a reformfolyamatot fenyegethetik.}

4. A nemzetközi szervezetek és a Kelet-Közép Európai kormányok közötti, a piactgazdaságot fejlesztő segítségre vonatkozó párbeszédekben a figyelem olyan kérdésekre összpontosult, mint az árfolyamok stabilizálása, a privatizálás és az árliberalizálás. Két témát nem elemeztek megfelelően.

5. Az egyik téma a Kelet és Nyugat közötti új, a *globalizáció* általános trendjeihez kapcsolódó viszony. A gazdaság globalizálódásával a szociálpolitika is globális ügygé vált, amelyben a nemzetközi szervezeteknek és a legfejlettebb országoknak sajátos szerepük van. A gazdag és szegény nemzetek közötti kölcsönös függőség nő. Habár a gazdagabb régiókból a szegényebbek felé történő újraelosztás automatikusan nemigen fog megvalósulni, a közös érdekek előmozdíthatják a globalizációt. A gazdagabb országok nem képesek önmagukat elszigetelni a szegényebb európai régiók externáliáitól, az erőszakos konfliktusoktól, egészségi és biztonsági környezeti kockázatoktól, bűnözéstől, járványoktól, tömeges elvándorlástól. Valamilyen, szükségképpen összehangolt cselekvés elkerülhetetlen.

6. A másik viszonylag elhanyagolt probléma a *gazdasági és szociális reform közötti összefüggés*. E tekintetben újabb változás tapasztalható. {Erre utal az ENSZ egy 1992. évi, oroszországi missziójának jelentése; a Nemzetközi Valuta Alap és más nemzetközi szervek néhány új dokumentuma; valamint az érintett országok vezetőinek új orientációja.}

7. Remélhető, hogy a nyugati kormányok, {ahogyan tisztába jönnek a kihívás nagyságával, felismerik, hogy önérdekük is a megfelelő szociális reformot elősegítő nemzetközi cselekvés.}

8. Ezzel kapcsolatban azonnal fölmerül az a kulcskérdés, hogy milyen alapelvekre kell támaszkodnia a Közép- és Kelet-Európa szükségleteinek megfelelő szociálpolitikának. (...)

II. Alapelvek

9. A térségben számtalan különféle gazdasági és szociális probléma van, amelyek az adott helyzethez igazodó megoldásokat igényelnek. Ennek ellenére néhány általánosan is alkalmazható szociálpolitikai alapelv meghatározható.

Kényszerítő feltételek elfogadása

A. A szociálpolitikát a ténylegesen létező kényszerítő feltételek figyelembevételével kell kialakítani.

10. A szociálpolitika alakításakor a kényszerítő feltételek mibenléte és jellege mindig és szükségképpen vitákat kiváltó kérdés. A viták nyomán bizonyos kényszerek enyhíthetők, újraértelmezhetők, vagy egyetértés alakulhat ki körülöttük.

11. Az adott ország gazdasági helyzete kulcsfontosságú kényszerítő körülmény. {Felelőtlenység lenne olyan szociálpolitikai intézkedéseket hozni, amelyek túl optimistán ítélik meg az adóbegyűjtés lehetőségeit, a privatizációs jövedelmeket, a nemzetközi segítséget stb.}

12. {A kormányzati bevételek bizonytalanságain túl egyes szociális intézkedések inflatorikus hatásával is számolni kell.} Egyensúlyt kell teremteni az emberek infláció elleni védelme és ennek inflációgerjesztő hatása között.

A civil gazdaság fejlesztése

B. A szociálpolitika egyik központi céljává kell tenni a második, rejtett vagy fekete gazdaság növekedésének korlátozását, s olyan ösztönzők megteremtését, amelyek segítségével a földalatti gazdaság integrálható a civil gazdaságba.

13. Széles körben elterjedtek az önsegítés illegális vagy kvázi-legális formái. Ennek következtében egyébként a szociális védelemre használható források elfolynak, élezve a már amúgyis keserves pénzügyi szűkösséget. A szociálpolitikát tehát olyan irányba kellene terelni, hogy ösztönözze az egyéneket a „második gazdaság” mellőzésére oly módon, hogy legitimálja és legalizálja e tevékenységeket, amikor ez csak lehetséges.

A történelem elismerése

C. A szociálpolitika alakításánál megfelelően tekintetbe kell venni a történelmi örökséget.

14. Egyetlen szociálpolitika sem indul tiszta lappal. A történelmi örökség, amely jelen van egy sor intézményben, politikai közelítésben, a jóléti politikával kapcsolatos beállítódásokban, s egyáltalán, az állam társadalmi

védelmet nyújtó szerepében, maga is kényszerek halmazát jelenti, amelynek kellő súlyt kell adni egy előremutató, alkotó jellegű szociálpolitika kidolgozásánál. Kategorikusabban fogalmazva, a múlt intézményei esetenként olyan alapot nyújtanak, amelyre építeni lehet. A rendszer azon elemei, amelyek a múltban működőképeseek voltak, a jelen szükségleteihez igazíthatók.

El kell kerülni a tradicionalizmushoz való visszatérést

D. A szociálpolitika alakításánál gondosan kerülni kell a munkamegosztás hagyományos formáihoz való visszatérést.

15. A nők már meglévő foglalkoztatási és szociális helyzetét a lehetőség szerint védelmezni kell. Reálisan nem lehet a családoktól elvárni, hogy akkor vegyenek át az állam és a vállalatok által korábban ellátott funkciókat, amikor a legkevésbé képesek további terhek vállalására.

A reform megerősítése

E. A szociálpolitikának kulcsszerepe van a politikai és gazdasági reformfolyamatok megerősítésében és olyan intézmények létrejöttének elősegítésében, amelyek összhangban vannak egy politikai részvétellel működő társadalommal, továbbá a szociális piacgazdasággal.

16. {Országoként változhat, hogy mennyire létfontosságú a reformfolyamatok erősítése. Ugyanakkor az elv fordítottja általában igaz: a gazdasági reform sikere azon is mérhető, hogy mennyire segíti a politikai demokráciát és a civil társadalmat erősítő struktúrákat.}

A sebezhető csoportok védelme

F. A reform során legközvetlenebbül és legkedvezőtlenebbül érintett csoportok védelme a szociálpolitikával szembeni alapvető követelmény.

17. Az átmenet során és azt követően lesznek olyan népességcsoportok, amelyek másoknál veszélyeztetettebbek, s akik esetében az önszolgáltatásnak semmiféle reális esélye nincs. Ilyen csoportok például a betegek, rokkantak, idősek, gyermekek, a sokakat eltartó családok, vagy azok a munkanélküliek, akiknek alig van esélyük az újraalkalmazásra. {Egy hatékony szociálpolitikának e csoportokra különös figyelmet kell fordítania.}

A reform beágyazása

G. A jelen és jövő követelményeihez egyaránt igazodó szociálpolitikának javasolt intézkedéseivel olyan alapokat kell lefektetnie a jog, az in-

tézmények és a beállítódások szintjén, amelyekre a jövő politikája építhet.

18. A szociálpolitikának elő kell segítenie egyfelől a szokások és beállítódások olyan változását, amely kedvez a jóléért való személyes felelősségnek, másfelől a jóléti ellátásokban fontos szerepet játszó önkéntes, nem-állami szerveződések létrejöttét.

Programok megvalósítása

H. Az új szociálpolitikai programoknak összeegyeztethetőeknek kell lenniük a már létező, vagy gyorsan kiépíthető ellátó mechanizmusokkal.

19. {A szociális védelem sikere nemcsak az új intézkedések tartalmán múlik, hanem azon is, hogy megfelelőek-e az ellátásokat nyújtó adminisztratív mechanizmusok, ideértve a nem-állami közvetítő szervek működését is.}

Prioritások

I. A szociálpolitika fejlesztésénél különösen ügyelni kell a reformok megfelelő sorrendjére.

20. {A reform bevezetésének sebessége mindig intenzív viták témája. A reformok sorrendisége elhanyagoltabb, de nem kevésbé fontos kérdés. A sorrendiség tisztázatlansága rossz választásokhoz, zavarokhoz, az érintettek értetlenségéhez vezet. E tekintetben sokat segíthetnek további kutatások.}

A tömeges kivándorlás megelőzése

J. A népesség nagy csoportjainak elvándorlása annak érdekében, hogy munkaalkalmat, biztonságot vagy jobb életfeltételeket találjanak, olyan veszély, amelyre minden szociálpolitikának tekintettel kell lennie.

21. A szociális programok hatásosságának egyik mércéje ezért éppen az, hogy mennyire képesek a lakosságot arra ösztönözni, hogy – ha ezt kívánják – inkább otthon maradjanak, semhogy kivándoroljanak.

Közvetítő intézmények kiépítése

K. A kormányok és nemzetközi szervezetek kellő politikai fontosságot kell, hogy tulajdonítsanak azon közvetítő intézményeknek, amelyek elősegíthetik, hogy a születő civil társadalom megfelelő szerepet játsszon a gazdasági és szociális politikák fejlesztésében.

22. {A közvetítő intézmények elhanyagolása a nemzetközi segélyprogramok és a hazai fejlesztések sikerét egyaránt veszélyezteti. Erősítendőik

a gazdasági érdekcsoportok, azaz a munkáltatói szervezetek, szakszervezetek, kamarák stb. Vizsgálendő a vállalatok és munkástanácsok szociális szerepe. A szociális szolgálat ellátása decentralizálendő az önkormányzatokhoz, az önkéntes, non-profit szerveződések szerepe támogatandó és erősítendő.} A munkáltatói és munkavállalói szervezetek közötti „szociális párbeszéd ill. partnerség” gyakorlata fejlesztendő.

Stratégiai jelentőségű és átfogó politizálás kifejlesztése

L. Az átmenet időszakában különös fontossága van annak, hogy valamennyi párt és szervezett érdekcsoport együttműködjön, és közösen döntsön hosszú távlatú, szélesen megalapozott, konszenzuálisan elfogadható gazdaság- és szociálpolitikai keretek és stratégiai lépések ügyében.

23. A civil társadalom érdekcsoportjainak megszerveződése és erősödése alkalmasint növeli a bonyolultságot, ám végső fokon erősíti a kormányozhatóságot. Ugyanakkor a közvetítő intézmények gyengítése az állam cselekvőképességét gyengíti. A drámai strukturális változások idején a kormány, az ellenzék és a szervezett érdekcsoportok széles társadalmi és politikai konszenzusára van szükség az átmenet alapelveinek és az átalakítást szolgáló döntéseknek a tekintetében. Mindent meg kell tenni a politikai mező esetleges szélsőséges széttöredezése és polarizálódása ellen, az ellenséges szembenállások gyengítése érdekében, és a meglévő fájdalmas választóvonalakat erősítő kizáró politikák ellen. A békés és hatásos átalakulást segítheti az autonóm érdekszerveződések támogatása; a közbülső szervezetek képviselői jellegének és legitimitásának erősítése (pl. munkahelyi szakszervezeti választások révén) stb. (...) {Végső fokon csak mindenkit átfogó gazdasági és szociális politikák generálhatnak bizalmat a civil társadalom és az állam, illetve a civil társadalom egyes szereplői között.} Bizalom, reális várakozások és társadalmi kohézió hiányában a most folyó nagy átalakulások minden valószínűség szerint kudarcba fulladnak.

24. Valamennyi fenti folyamatnál gondosan kell ügyelni arra, hogy a szociális védelmi intézkedéseknek ne legyen társadalmi megosztó hatásuk. A szociálpolitikának valóban kulcsfontosságú feladata, hogy erősítse a bizalmat, a társadalom integráltságát és kohézióját, hogy ily módon segítse a szilárd politikai demokrácia és a civil társadalom feltételeinek megteremtődését.

III. Következtetések és ajánlások

25. A közép- és kelet-európai kormányoknak, valamint a nemzetközi szervezeteknek választ kell találniuk azon sürgető társadalmi problémákra, amelyek a demokráciára és piacgazdaságra való áttérés velejárói, s azon hosszabb távlatú szociálpolitikai kérdésekre, amelyek az aktív és versenyző társadalom fejlődését szolgálják.

A. Sürgető társadalmi problémák

26. A gazdasági válság olyan súlyos társadalmi problémákat von maga után, mint a növekvő szegénység és a társadalomból való kiszorítás, az emberi erőforrások leértékelődése, a tömeges munkanélküliség és a szervezett bűnözés, amelyek megannyi fenyegetést jelentenek a demokráciára. Mindezen jelenségek sürgős cselekvést igényelnek.

Növekvő szegénység és társadalmi kizárás

27. Egy, az elviselhetőség határán lévő társadalmi alapjövdelem nélkülözhetetlen alapfeltétel. Emellett megelőző és rehabilitációs politikákat kell kidolgozni a tartós munkanélküliség és kizárás trendjeinek gyengítése érdekében.

Az emberi erőforrások leértékelődése

28. Az átstrukturálás folyamatát olyan hatékonyan kellene vezérelni és ütemezni, hogy csökkenteni lehessen a jövő legfontosabb erőforrását, az emberi tőkét érintő veszteségeket. A kibocsájtó és befogadó országok között olyan nemzetközi együttműködésre van szükség, amely korlátozza a vándorlást és az agy-elszívást (brain drain), és amely kompenzálja a kibocsátó országokat.

Magas munkanélküliség

29. Ahhoz, hogy a szociálpolitika betölthesse szerepét, elengedhetetlenül szükség van nagyobb arányú munkahelyteremtést szolgáló gazdaság- és iparpolitikára. A helyi közösségeket is bevonó, új típusú fél-piaci megoldásokra van szükség, kivált az olyan sérülékeny csoportok számára, mint például az iskolából kilépő, első munkahelyüket kereső fiatalok. Nagyjelentőségű pozitív válasz a vállalkozások és önálló egzisztenciák fejlődésének támogatása ama felismerés nyomán, hogy a kisvállalkozások lehetnek az új munkahelyek fő forrásai.

Szervezett bűnözés

30. Az emberi jogokat kellő mértékben tiszteletben tartó bűnmegelőzési programokra van szükség a szervezett bűnözés, kábítószerkereskedelem, illegális fegyverkereskedelem, bűnszövetkezetek, korrupció, fegyverkereskedés, utcai és ifjúsági bűnözés kezelésére. A preventív szociálpolitikáknak jelentős szerepe lehet e problémák gyors terjedésének korlátozásában.

B. A szociálpolitika fejlesztése

31. A fent említett szociális problémák hosszabb távon csak stratégiai jellegű szociálpolitika segítségével válnak kezelhetővé. Ennek az átalakulás stratégiájához szervesen hozzátartozó szociálpolitikának segítenie kell a közép- és kelet-európai országokban olyan demokratikus társadalmi célok elérését, mint a társadalmi igazságosság, társadalmi részvétel és társadalmi védelem.

32. A társadalmi részvételt és a társadalmi elismertség érzését valamennyi társadalmi csoportnál erősíteni kell. A kisebbségek emberi jogait szigorúan tiszteletben kell tartani. Az alapvető javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzájutást, illetve a pénzintézetek elérhetőségét garantálni kell. Szükség van a nők helyzetét javító és a családvédelmet szolgáló speciális programokra is.

33. A fentieket szolgáló szociálpolitika kialakításánál a II. Részben kifejtett alapelveket valamennyi országnak és nemzetközi szervezetnek gondosan mérlegelnie kell.

34. Az alapelvek mögöttes feltételezése az, hogy Közép- és Kelet-Európában olyan hosszú távlatú, stratégiai szociálpolitikai közelítésre van szükség, amely elősegíti, hogy a társadalmi védelmi intézkedések módszeres és koherens fejlesztés és alkalmazás eredményei legyenek, nem pedig a felmerülő problémákra adott egyszeri, ad hoc válaszok.

35. További előfeltevés az, hogy az alternatív jóléti politikák közül az egyes országok azon országok tapasztalataiból tanulhatnak legtöbbet, amelyekkel van bizonyos történelmi, társadalmi vagy kulturális affinitásuk. Alternatív modellek elfogadásánál ügyelni kell arra, hogy az alkalmazást megfelelő adaptáció kísérje. Minden jóléti politika fejlődését az adott közeg formálta. Nem létezik továbbá egyetlen modell- vagy módszer-együttes sem, amelyet egyedül „helyesnek” lehetne ítélni. Ami egy adott közegben működőképes, teljesen alkalmazhatatlan lehet másutt. A szociális piacgazdaságra való átmenet nem küszöböli ki a nemzetek közötti mély társadalmi és kulturális különbözőségeket. A szociálpolitika egészét, a védő intézkedéseket és alkalmazásuk módját a sajátos helyi körülményekhez kell igazítani.

C. Nemzetközi szegénységellenes programok

A NYUGATEURÓPAI ORSZÁGOKNAK ÉS NEMZETKÖZI SZERVEZETEKNEK FEL KELL KÉSZÜLNIÖK NEMZETKÖZI SZEGÉNYSÉGELLENES PROGRAMOKRA

36. A gondosan megtervezett, közösségileg finanszírozott lokális munkahelyteremtő programok, amelyek célja egyes, köz- és magánjellelű vállalkozások révén a környezet megtisztítása vagy a leromlott lakásállomány feljavítása, illetve segítő szolgáltatások, vagy az általános iskolás gyer-

mekek iskolai étkeztetése és egészségügyi ellátása, nem kerülnek szükségszerűen összeütközésbe a munkaerőpiaccal.

37. E programok munkahelyet teremtenek, s egyben javítják az egészségügyi, táplálkozási és környezeti viszonyokat. Nyilvánvalóan átmeneti programokról van szó, amelyek azokat a károkat hozzák helyre, amelyeket az előző rendszerek nemtörődömsége és közönye okozott. Ahogyan megvalósul az egészséges lakások és környezet helyreállítása, úgy indulhatnak el egyre inkább helyileg finanszírozott, piaci feltételekkel működő új programok.

D. Nemzetközi együttműködés

38. Tekintettel arra, hogy az egyes nemzetek szociális problémái hatnak egymásra, a nemzetközi szervezeteknek kellő figyelmet kell fordítaniuk a szociálpolitika globális vonatkozásaira, s ezt a gyakorlatban is érvényesíteniük kell. Így, többek között:

- felvethetnék a globális szintű újraelosztás kérdését, tekintettel a szegényebb nemzetek súlyos szociális problémáira, s ezek következményeire;
- olyan nemzetközi fejlesztési segítséget nyújthatnak, amely a vándorlás csökkentését segíti;
- megszervezhetik olyan újító politikák terjesztését, amelyek a problémák kezelésében a gazdasági és szociális közelítés integrálására épülnek;
- beemelhetnék a szociális összetevőt a pénzügyi segítség és technikai asszisztencia nemzetközi programjaiba, hogy csökkentsék a radikális struktúraváltás emberi terheit;
- szerepet játszhatnak az elidegeníthetetlen emberi jogok, valamint a politikai demokrácia és civil társadalom felé haladó fejlődés megerősítésében, s gazdasági segítségüket e célok szolgálatába állíthatják;
- elősegíthetnek egy hosszabb távlatú nemzetközi kutatóprogramot a következő témában: „Egy aktív és versenyképes társadalom ki fejlesztése Közép- és Kelet-európában”.

Jegyzetek

1. A szerkesztő, Ferge Zsuzsa, az egyik meghívott nemzetközi szakértő volt.
2. A kihagyásokat így: (...), a tömörítéseket pedig így {...} jelöljük. (A szerk.)
3. Az angol címben a „competitive” kifejezés szerepel. Ennek fordítása „versengő” és „versenyképes” egyaránt lehet. A vitában mindkét értelmezés felmerült. Egyesek versengő társadalom helyett versengő és versenyképes gazdaság mellett érveltek, mások szerint az államszocialista országokban kialakult „tanult tehetetlenséget” csak éles versenyben lehet kikerülni. A fordítás e két álláspont közti kompromisszum. (A ford.)
4. A tanácskozás résztvevői a szervező ill. szponzoráló intézmények képviselőin kívül 14 ország meghívott szakértői, valamint az ILO és az OECD képviselői voltak.

**A szociális igazgatásról és szociális ellátásról szóló,
törvény által nem szabályozott pénzübeni
és egyes dologi ellátások jegyzéke**

A törvény által szabályozásra nem kerülő, főbb szociális ellátások rendszere az államháztartásban elfoglalt helyük szerint
(összefoglaló tábla)

1./ Állami költségvetésből	2./ Társadalombiztosítási Alapból	3./ Önkormányzati költségvetésből	4./ Foglalkoztatási Alapból
<p>Gyermekekkel kapcsolatos ellátások: Családi pótlék Várandóssági pótlék Jövedelem kiegészítő pótlék Tankönyv ellátás támogatás Ösztöndíj Közlekedési kedvezmények személyi jövedelemadó kedvével</p> <p>Időskoriúak támogatása: Közlekedési kedvezmények Betegséghez, egészségkárosodáshoz és fogyatékosokhoz kapcsolatos ellátások: Vakok szem. járadéka Rokkantsági járadék Cukorbeteg támogatás Egyes mozg. korlátozottak közlekedési támogatás Bányászati, egészségkárosodottak kár. jár. Gyógyászati segédesszék Személyi jövedelemadó ment. kedvez. Díjmentességek: (pl.: személyfelvonó, TV-előfiz.)</p> <p>Lakáscélú támogatások: Szociális pol. kedvezmény Hiteltörlesztési támogatás Kiemelt hiteltörlesztési támogatás Egyéb lakásprogramok Régi hiteltörlesztés</p> <p>Hadigondozottak és hadköt. ellátása: Hadigond. pénzellátás, kiegészítő pénzell. Hadigond. és hozzátart. szociális ell. Sorkatona és tartalékos 12 hónapnál hosszabb szolg. teljesítésére járó jövedelem pótló segélye Tartalékos kat. szolg. teljesítésére járó pótló segélye Közlekedési kedvez.</p>	<p>Gyermekekkel kapcsolatos ellátások: Terhességi-gyermekágyi segély Gyermekgondozási díj Gyermekgondozási segély Árvaellátás</p> <p>Időskoriúak ellátása, támogatása: Öregségi nyugdíj Özvegyi nyugdíj Bal. özvegy nyugdíj Végkielégítés Szülői nyugdíj Mez. gazd. szövet. jár. Házastársi pótlék Házastársi jövedelem pótlék Közp. szociális segély</p> <p>Betegséghez, egészségkárosodáshoz és fogyatékosokhoz kapcsolatos ellátások: Táppénz, baleseti tp. Rokkants. nyugdíj Baleseti rokk. nyugdíj Baleseti járadék Átmeneti járadék Rendszeres szociális járadék</p>	<p>Gyermekekkel kapcsolatos ellátások: Gyermekkorúak segélyezése (rendszer. nevelési segély, gyermek. intézet. térítési díjkedv.)</p> <p>Időskoriúak támogatása: Rendszeres szociális segély</p> <p>Betegséghez, egészségkárosodáshoz és fogyatékosokhoz kapcsolatos ellátások: Vakok rendszeres szociális segélye</p> <p>Lakáscélú támogatások: Helyi támogatások</p>	<p>Átképzési támogatás Rész munkaidős fogl. támogatás Korengedményes nydíj (a munkáltató is) Közhasznú munkavégzés</p> <p>5./ Szolidaritási Alapból Munkanélk. járadék Pályakezdők munkanélk. segélye Előnydíj</p>

I. GYERMEKKEK KAPCSOLATOS ELLÁTÁSOK

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Családi pótlék	Azután a gyermek (személy) után jár, aki a./ tizenhat évesnél fiatalabb, b./ tizenhat évesnél idősebb, de húsz évesnél fiatalabb, és alap- vagy középfokú okt. intézmény nap- pali tagozatán tanul. c./ tizenhat évesnél idősebb, de húsz évesnél fiatalabb, és a dolgozók által. vagy középisk.-ban tanul	Gyermekenként: egy gyermek. családok 2.600.- Ft egy gyermek. egyedülállók 3.100.- " két gyermek. családok 3.100.- " két gyermek. egyedülállók 3.600.- " három és több gyermek. családok 3.600.- " három és több gyermek. egyedülállók 3.800.- " intézetek, ill. vezetői gyermekenként 3.100.- "	Állami költségvet. 92.700
Várandóssági pótlék	A térítésmentes terhesgondozásra jogosult nőt a terhesség 4-dik hónapjától a születés napjáig	A meglévő gyermekek számánál eggyel nagyobb gyermekszám alapján megállapított egy gyermekre jutó családi pótlék összege.	Állami költségvet. 3.000 (1993-ra)
Terhességi-gyermekágyi segély	A szülési szabadság idejére járó keresetpótló ellátás (4+20 hét)	Legalább 270 nap biztosításban töltött idő esetén a napi átl. kereset teljes összege; 180 napi biztosításban töltött idő esetén a napi átlagkereset 65%-a.	Társadalombiztosítási Alap 6.500
Gyermekgondozási díj	Keresetpótló ellátás a gyermek 2 éves koráig (a fizetés nélküli szabadság igénybevétele alatt). Gyermek 1 éves koráig csak az anya (egyedülálló apa), ezt követően bármelyik szülő jogosult örökbefogadó, mostoha és nevelő szülő is.	A táppénz alapját képező napi átlagkereset 65, ill. 75%-a, minimum az öregségi nyugdíj legkisebb összegének harmincad része.	Társadalombiztosítási Alap 14.640
Gyermekgondozási segély	Gyermekgondozási díjban részesült és folytatólag Gyes-t igényel, vagy rendelkezik a Gyed-hez szükséges jogosultsági feltételekkel, ill. méltányossági alapon. Az anya, ill. gyermekét egyedül nevelő apa a gyermek 3 éves koráig, vagy súlyosan fogy. gyermek esetén, 10 éves koráig.	Első gyermek. ut. 800.-, tart. b. Második " " 900.-, " " Harmadik és minden további ut. 1.000.-, " " A jogosultak számától függetlenül havi jövedelem pótlék illeti meg.	Társadalombiztosítási Alap 6.620 2.000.- 4.150.-

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Felsőoktatási intézményi hallgatók pénzbeni juttatása	Állami felsőoktatási intézményben tanuló magyar állampolgárságú nappali tagozatos hallgatók támogatása.	Intézményi keretből belső szabályzat szerinti elosztása.	Intézm. kts vetésből 3.500 és állami kts. vetés kieg. 1.191
Tankönyvellátás támogatása	Közoktatási és felsőoktatási tankönyvek előállítására és a tankönyvben részesülők támogatása.		Állami költségvetésből 1.227
Gyermekkorúak segélyezése: a/ rendsz. nev. segély b/ gyerm. intézmények térítési díjkedv.-i		Mérlegeléstől függő. Térítési díj csökkentése, ill. elengedése.	Önkormányzati költségv. 1.900 1.368
Egyéb kedvezmények: a/ személyi jöv. adó kedvezmény	Az a szülő, aki nevére a csp.-t folyósítják.	A csal. pótlékra jogosult magánszemély össz. jövedelméből gyermekenként havi 1.300.- Ft levonható (adóalap csökkentő).	Állami költségvet. 18.000
Árvaellátás	Annak a gyermeke és mostoha gyermeke jogosult, aki haláláig az öregs. (rokk.) nydíjhoz szüks. szolg. időt megszerezte, vagy öregs., rokkants. nyugd.-ként halt meg. Nevelt gyermek, testvér, unoka, ha őt az elhunyt saját házt.-ban eltart. 16. életéve betölt. max. 25 életéve bet. ig. (ha nappali okt. int. tanul), végleg, ha megrokk. (Balesetnél nincs szolg. idő feltétel.)	Félfárva, az özvegyi nyugd. fele, teljes árva az özv. nyugdíjjal azonos összegű, min.: 5.490.- Ft.	Társadalombizt. Alap - Nydíj bizt.: 500 - Bal.árva et. biztosítás:200 I. Összesen:151.346

II. IDŐSKORÚAK TÁMOGATÁSI FORMÁI

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Öregségi nyugdíj	60-dik életévét betölt. ffi., 55-dik életévét betölt. nő, ha 20 évi szolg. időt szerzett, vagy az öregs. korh. 1991. jan. 1-je előtt betöltötte és 10 év szolg. idővel rendelkezett. 60-dik életévét betölt. ffi., 55-dik életévét betölt. nő, aki legalább 10 évi szolg. idővel rendelk., de 20 évvel nem.	Öregségi teljes nyugdíj összege: a szolg. idő és a havi átl. kereset függvénye, min. 6.000.-Ft (de a havi átl. keresetnél magasabb nem lehet). Öregségi résznyugdíj összege: a szolg. idő és a havi átl. kereset függvénye, de a 20 év szolg. idő alapján meghat. öregs. telj. nydíjnak annyszor két százalékkal csökkentett összege, ahány évvel a szolg. idő kevesebb 20 évnél.	Társadalombizt. Alap (nyugdíjbizt.) 228.000
Özvegyi nyugdíj	Házastárs, elvált ház.társ, élettárs (ha a jogvisz. az öregs. vagy rokkants. nyugd. az szüks. szolg. időt megszerezte, vagy nyugdíjasként hunyt el. Az elvált és az élettárs a tv-ben megsz. szigorúbb felt.). A fenti feltételek mellett, aki házast.-a halálakor a 60-dik, nő az 55-dik életévét betölt. v. rokk., v. házast. jogán legalább 2 árvaell.-ra jog. gyermeket tart el (akkor is, ha ezek a felt. a halált köv. 15 éven belül köv.)	Ideiglenes: a házast. halálát követő 1 évig, annak a nydíjnak a fele, ami az elhunytat öregs. nyugd. vagy III. csop. rokk. nyugd.-ként halála időp. megillette vagy megillette volna. Állandó: annak a nyugd. a fele, ami az elhunytat öregs. nyd., ill. III. cs. rokk. halála időp. megillette vagy megillette volna. Minimum: 5.800.- Ft.	Társadalombizt. Alap (nyugd. bizt.) özvegyi + végkiel. + szülői - Eü. bizt.: 8.500 - Nyd. " 2.900
Szülői nyugdíj	Szülő (nagyszülő), akinek gyermeke (unokája) az öregs. (rokk.) nyugd. szüks. szolg. időt megszerezte, vagy nyugdíjasként hunyt el, ha a szülő (nagyszülő) a halálakor már rokkant, és azt megelőzően az elhunyt gyermek (unoka) őt legalább 1 évig túlnyomó részben eltartotta mostoha, nevelt gyer. esetén a tv-ben előírt szigorúbb felt. (Balesetnél nincs szolg. idő feltétel.)	Összege azonos az özvegyi nyugd. összegével.	
Végkielégítés	Az az özvegy, akinek áll. öregs. nydíjra jogosults. újabb házasságkötés folytán szűnik meg (ha a házasságkötést köv. 1 éven belül kéri).	1 évi özvegyi nyugdíjával egyenlő összeg.	
Baleseti özvegyi nyugdíj	Özvegyen maradt házastárs (életkorára, egészségi állapotára, árvaell.-ra jogosultságra tekintet nélkül).	Állandó: a jogszerző nyugd. fele, minimum: 5.800.-	Társadalombiztosítási Alap - Eü. bizt.: 1.000

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Mezőgazdasági szövetkezeti járadékok a/öregségi járadék	Mg. szöv. tag, ha 70-dik, nő 65-dik életévét betöltötte, legalább 3 éve megszakítás nélkül tag, öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati időt nem szerzett.	5.668.- Ft (utóbb igényl. házastárs: 5.459.- Ft)	Társadalombiztosítási Alap 5.990
b/ munkaképt. járadék	Mg. szöv. tag, ha teljesen munkaképtelen, legalább 3 éve megszak. nélkül tag, rokk. nydíjhoz szüks. szolg. időt nem szerzte meg.	6.166.- Ft (utóbb ig. házastárs: 5.679.- Ft)	
c/ özvegyi járadék	Annak az mg. szöv. tagnak az özvegye, aki öregs. vagy munkaképtelens. járadékosként, illetőleg az ehhez szükséges feltételek megszerzése után halt meg, ha az özvegy házastársa halálakor nő 65., ffi 70. életévét betöltötte, vagy munkaképtelen.	5.565.- Ft	
Házastársi pótlék	Akinek saját jogú nyugell. a havi 6.900.- Ft-ot nem éri el és a vele együttélő házastársa az áll. özv. nydíjra jog. életkort betölt. vagy rokkant, és akinek nyugell., baleseti nyugell., keresete, jövedelme az özv. nyd. legkisebb összegét nem haladja meg (5.800.- Ft).	900.- Ft, ill. amennyivel a saját jogú nyugellátást 6.900.- Ft-ra kiegészítik. Ehhez jár még 3.760.- Ft) hó jöv. pótl.	Társadalombiztosítási Alap 6.000 (htp+hjp)
Házastársi jövedelempótlék	Akinek saját nyugell. az 5.800.- Ft-ot nem éri el, egyéb feltét. a htp.-val azonos.	6.900.- – 10.000.- Ft saját jogú nydíj esetén: 2.090.- Ft/hó 10.000.- Ft felett: 1.190.- Ft/hó	
Rendszeres szociális segély	Felnőttkorú munkaképtelen, ill. rokkant, vagy a nő 65-dik, a ffi 70-dik életévét betölt. Létfenntartása nem biztosított.	Mérlegeléstől függő	Önkormányzati költs.vet. 2.500
Központi szociális segély	Idős, izraelita vallású, munkaképtelen személyek, illetve rászoruló családtagjaik.	6.150.- Ft/hó/ffő	Társadalombiztosítási Alap 6 II. összesen: 254.896

III. BETEGSÉGHEZ, EGÉSZSÉGGÁROSODÁSHOZ ÉS FOGYATÉKOSSÁGHOZ KAPCSOLÓDÓ ELLÁTÁSOK

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Táppénz	A biztosított (és a tv. alapján azonos elbírálás alá eső) keresőképtelen személy.	A keresőképtelenség idejére járó keresetpótló ellátás (max. 1 évig jár, gümőkóros betegs. esetén 2 évig) összege: a figyelembe vehető napi átl. kereset (max.: 2.500.-) 65. kétévi foly. bizt. esetén 75%-a.	Társadalombizt. Alap (Eü. bizt.) 29.100
Rokkantsági nyugdíj	Azok a személyek, akik egészségromlás, illetőleg testi vagy szellemi fogyatkozás köv. munkaképességük 67%-át elveszt., az életkorához a tv. által előírt szolg. idővel rendelkeznek.	A rokk. nydíj összege a megszerz. szolg. idő, az átl. kereset és a rokk. fokának függvénye; minimum: I. csop. 6.331.- Ft II. csop. 6.296.- " III. csop. 6.000.- "	Társadalombizt. Alap – Eü.bizt.: 30.000 – Nyd. " : 16.000
Baleseti rokkantsági nyugdíj	Munkaképességét 67%-ban, túlnyomórészt üz. baleset (fogl. betegs.) köv. vesztette el, vagy 50%-ban szilikózis köv.-ben.	Összegét a rokk. mértéke, a szolg. idő és átl. kereset bef. Mérték havi átl. I. cs. 60%-a II. cs. 65 " III. cs. 70 " + évenként a havi átl. ker. 1%-ával nő. Minimum: I. cs. 6.426.- Ft II. cs 6.366.- " III. cs 6.040.- "	Társadalombizt. Alap (végleges: eü. bizt., nem végl.: nyd. bizt.) – Eü. bizt.: 3.000 – Nyd. " : 1.000
Baleseti táppénz	Üzemi baleset vagy fogl. betegség következtében keresőképtelen.	Keresetpótló ellátás, a napi átlagkereset teljes összege.	Társadalombizt. Alap – Eü. bizt.: 1.000
Baleseti járadék	Akinek munkaképessége üzemi baleset, fog. betegség következtében 15%-ot meghaladó mértékben csökkent, de nem rokkant.	Összegét a mkcs. mértéke és az üzemi balesetet (fog. betegs.) megelőző 1 év átl. keresete határozza meg. Mérték mkcs. Átl. ker % 1. f. 16–25 8 (1 évig jár) 2. f. 26–35 10 3. f. 36–49 15 4. f. 50–66 30	Társadalombizt. Alap (Eü. bizt.) 800

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Vakok személyi járadéka	18-dik életévet betölt. vak személy, aki látását tartósan (egy év), ill. véglegesen elvesztette (intézményen kívül él), kivét. mélt. érd. esetben egyéni elbír. alapj., családban élő 18 éven aluli gyermek.	Önálló folyósítás esetén: 6.850.- Ft Nydíj melletti folyósításnál – alapösszeg 520.- "	Állami költségvet. 1.350
Vakok rendsz. szoc. segélye	Munkára nem képezhető, vagy munkába nem állítható. 18-dik életévet betölt. vak személy, aki nem képes saját létfennt. biztosítani és nincs olyan tartásra köt. házastársa v. rokona, aki gondoskodni tudna róla.		Önkormányzati költségvetés 400
Rokkantsági járadék	25-dik életéve betölt. előtt teljesen munkaképtelenné vált (100% és nyugellátást, bal. nyugellátásra nem szerzett jogot.	havi 5.110.- Ft (mellette, ha jogosult, a magasabb összegű csp. is folyósítható)	Állami költségvetés 700
Cukorbetegség támogatása	Diabeteses és a 70-dik életévét betöltött I., II. csoportba tartozó rokkant, rendsz. szoc. segélyben, vakok rendsz. szoc. segélyében, vakok személyi járadékában, hadigond. pénzellátásban, vagy közp. szoc. segélyben részesülő.	havi 100.- Ft	Állami költségvetés (A tervezett kiadásra részadat nem áll rendelkezésre)
Egyes mozg. korlátozott személyek közl.-vel kapcsolatos kedvezmények	Mozg. korl. (tömegközl. eszk. nem tud igénybe venni), vagy a szállítást végző személy.		Állami költségvetés 1.350
a/ szgk. szerzési támogatás b/ átalakítási támogatás c/ közl.-i támogatás d/ köt. felelősségbizt. támogatás e/ közl. elősegítő egy. kedvezmény		Vételár 60%-a vagy vám + ÁFA egy. összege, max. 240.000.- Ft. Számlával ig. költség, max. 30.000.- Ft-ig Évi 12.000.- Ft 850 cm ³ -t meg nem haladó gk. bizt. díjával azonos összeg. Parkoló jegy.	
Átmeneti járadék	Aki az öregs. nyugd.-hoz szüiks. szolg. idővel rendelkezik és nem jogosult rokk. nydíjra, öregs. nyugd. korhatárt 5 éven belül eléri, 50%-os mkcs., de rehab. munkahelyet nem tudnak számára bizt.	Az öregs. nydíj 75%-a.	Társadalombizt. Alap – Nydíj bizt.: 3.000

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Rendszeres szociális járadék	Rokk. nydíjhoz életkora szerint szüiks. szolg. idővel rendelk., 50%-os mkcs., nincs rehab. munkahely. Legalább 36%-os mkcs.	5.840.- Ft	Társadalombizt. Alap – Nydíj bizt.: 3.200
Bányászdolgozók egészségkárosodási járadéka	Életkorától függően a jogszab.-ban meghat. földalatti bányamunkát végzett, munkaviszonya (tagsági visz.) megszűnését megelőzően rehab. munkakörben dolgozott.	A rehabilitációt megelőző munkaköri átlag 50%-a.	Állami költségvetés 10
Személyi jöv. adómentesség kedvezmény	Mozg. korlátozott, vak, siket (nagyothalló), a rendszerben felsorolt betegségekben szenvedők.	Rokkantak: 108.000.- Ft fogyatékosok havi adóm. 2.000.- Ft	Állami költségvetés 800
			III. összesen: 91.710

IV. MUNKANÉLKÜLISÉG KEZELÉSÉNEK PÉNZBENI ESZKÖZEI

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
			Foglalk. Alap
Foglalkoztatást elősegítő támogatások			
a./ átképzési támogatás	Aki munkanélküli, akinek munkaviszonya várhatóan 1 éven belül megszűnik, aki közhasznú munkavégzésben vesz részt, az a 18 éven aluli, aki ált. iskoláját, köz. iskoláját nem fejezte be.	Keresetkiegészítés vagy keresetpótló juttatás és költs. térítés összege: a munkanélk. jár. 110%-a, vagy munkanélk. segély 110%-a, tankötelesnél: minim. bér 15%-a.	600
b./ részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Az a munkavállaló, akit a munkaadó foglalkoztatási nehézségek miatt csökkentett munkaidőben foglalkoztathat.	Személyi alapbér legfeljebb 50%-a.	600
c./ korengedményes nydíj	Munkavállaló, aki legfeljebb 5 évvel a nyugd. korhatár előtt áll és nőknél 25 év, férfiaknál 30 évi szolgálati idővel rendelkezik.	Szolgálati idő és havi átlagkereset alapján egyéni-leg megállapított összeg.	900 (Munkáltató is)
d./ közhasznú munkavégzés	A munkanélküli.	Minimálbér	2.200
			Szolidaritási Alap
Munkanélküliek ellátása			
a./ munkanélk. járadék	Munkanélküli, ha járulékfizetési kötelezettségének előírt módon eleget tett, öregségi, baleseti, rokk. nyugdíjra nem jogosult, munkát akar vállalni, együttműködik a munkatügyi központtal.	Átl. kereset alapján, a folyósítás első szakaszában a járadékalap 70%-a, 2. szakaszban 50%.	41.000
b./ pályakezdekők munkanélküli segélye	Az a munkanélküli, aki oktatási intézményben oklevelét másfél évnél régebben szerezte, és munkahelyet nem tudtak számára ajánlani.	Mindenkori minimálbér 75%-a.	200
c./ előnyugdíj	Az a munkanélküli, akinek az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséhez legfeljebb 3 éve hiányzik és a szükséges szolg. idővel rendelkezik, legalább 6 hónapja munkanélk. járadékban részesül.	Szolgálati idő és havi átlagkereset alapján megállapított összeg.	1.330
			IV. összesen: 46.830

V. LAKÁSCÉLÚ TÁMOGATÁSOK

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Szociálpolitikai kedvezmény	Méltányolható lakásigények kielégítése céljából lakásépítéshez, vásárláshoz az építetöt (vásárlót) vele közös háztartásban élő gyermekek és egyéb eltartott csal. tagok után vissza nem térítendő állami juttatásként szoc. politikai kedvezmény illeti meg.	1 gyermek után 50.000.-, második gyermek ut. 150.000.-, a meglévő 3. gyermek ut. 40.000.- Ft. Minden további gyermek ut. 100.000.- Ft. A szerz.kötést követően született gyermek ut. 50.000.- Ft. Fialat hp. kérelmére 2 gyermekig önálló kölcsönként meg kell előlegezni. Más eltartott csal.tag után személyenként 30.000.- Ft. A kedv. összege az építési (eladási ár) 55%-át nem haladhatja meg.	Állami költségvetés 7.500
Hiteltörlesztési támogatás	Lakóingatlan építésére és vásárlására a pénztintézet felvett kölcsön törlesztő-részletének megfizetéséhez a törlesztés első 15 évében az állam törlesztési támogatást nyújt.	A támogatás mértéke az első öt évben a havi részlet 30%-a, a következő 10 évben a havi részl. 15%-a, de az esedékes kamat összegét nem haladhatja meg.	23.000
Kiemelt hiteltörlesztési támogatás	A szoc.pol. kedvezm. igénybevételére jogosító gyermekszámot figyelembe véve, az első tíz évben az állam kiemelt törlesztési támogatást nyújt.	Az első 5 évben a kiemelt törl. támogatás mértéke a havi törl. részletnek 1 gyermek esetében 40%-a, 2 gyermek esetében 70%-a, 3 vagy több gyermek esetében 80%-a, de az esedékes kamatot nem haladhatja meg a második 5 évben az első 5 évre meghatározott arány fele, de az esedékes kamat összegét nem haladhatja meg.	
Helyi támogatás	Az önkormányzatok kamatmentes kölcsönt, illetőleg részben vagy egészben vissza nem térítendő támogatást nyújthatnak a rászoruló családok részére, lakótelek új vagy használt lakás megszerzéséhez, lakás bővítéséhez, felújításához.	A fővárosi, illetőleg helyi önkorm. rendeletben alapítja meg.	Önkormányz. költségvetés 7.000
Egyéb lakásprogram (Mozgásérültek, lakóház, közművesített telek)			Állami költségvetés 2.450
Régi hitelek törlesztése			Állami költségvetés 32.800
			V. Összesen: 72.750

VI. HADIGONDOZOTTAK ÉS HADKÖTELESEK ELLÁTÁSAI

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Hadigondozottak pénzellátása	65–100%-os hadirokkant, hadiözvegy hadiárva és hadigyámolt Jelenl. ért. határig 6.850.- Ft, az egyéb feltét. fenn-állása esetén, mind a négy ellátásnál, ha a fenti összegnél alacsonyabb a jövedelme (erre az összegre kell kiegészíteni).	havi 9.850.- Ft " 8.350.- Ft " 6.850.- Ft (Megj.: nydíj melletti folyósítás esetén – különb. feltételek alapján – csak alapösszeg folyósíth.: 28.- – 520.- Ft-ig) felemelt összegű járadék: 13.700.- Ft (alapössz.: 383.- " 100%-os hadirokk. ép. pótdíja: 91.- "	Állami költségvetés 750
A kieg. hadigond. pénzellátás	Hadirokkant, hadiözvegy. Mkcs. mértéke szerint legalább 65%-os hadirokkant, illetőleg hadiözvegyként nyilvántartott, de a feltételekkel rendelk.	havi 3.800.- Ft " 2.300.- Ft	
Hadkötelesek és hozzátartozók szoc. ellátása	A sorkatonára bevonulása előtt munkaképtelen és eltartásra szoruló hozzátart. eltartottja, vagy tartási igény a bevonulása után keletkezett, vagy a tartásra kötelezettséget bírósági határozat állapítja meg.	Közös házt. élő hozzátart. Minden további személy esetén a fenti összeg az első személy számára megáll. alapössz. 70%-ával emelk.: 3.983.- Ft sorkat. külön házt. élő hozzátart esetén: 5.380.- Ft Minden további személy esetén az az összeg az első személy számára megáll. alapössz. 60%-ával emelk.: 3.228.- Ft	5.690.- Ft Állami költségvetés 200
A 12 hónapnál hosszabb ideig 12 hónapnál hosszabb szolg. telj. – a visszatartás sorkat. szolg. telj. hadk. jöv. pótl. napjától a tart. állományba helyezéskéig – sorkatonára. Tart. katonai szolg.-ra visszatart. hadköteles.			Állami költségvetés (A tervezett kiadásra részadat nem áll rendelkezésre)
Tartalékos katonai szolgálatot telj. jöv. pótló segélye		10 napot meg nem haladókat kat. szolg. idején (munkanapokra számítva) napi 316.- Ft., 10 napot meghaladó tart.kat. szolg. esetén a fegyveres erők (szolg.telj szerinti szerv) által folyósított illetményt jöv. pótló segélyként havi 6.944.- Ft-ra egészíti ki az önkorm. jegyzője.	Állami költségvetés (A tervezett kiadásra részadat nem áll rendelkezésre) VI. Összesen: 950

VII. EGYES DOLOGI, ILLETŐLEG CÉLZOTT TÁMOGATÁSOK

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Közforgalmú személyszállítás utazási kedvezményei	<i>Időskorúak és nyugdíjasok:</i> Ny.díjasok (a velük azonos elbírálás alá eső ellátottak és nydíjkorú házastárs, élettárs). 70 éven felüliek. <i>Gyermekek kedvezményei:</i> 4 éves korig 6 éves korig illetve a tankötelezettség kezdetéig. Tanulói (hallgatói) jogvisz. Tartósan beteg, testi vagy szellemi fogyatékos és kísérője. <i>Tartós betegek, illetőleg, fogyatékosok és hozzátartozói:</i> Vakok, hadirokkantak, munkaképtelen rokkant, védőmunkahelyen fogl. 16 éven felüli, valamint kísérője. Vak hadirokkant, 100–75%-os és családtag. <i>További kedvezményezettek:</i> nagycsaládosok, menekültek, orsz. gyűl. képviselők, egyházi hitk., tsi szerv. alapítv. dolgozói (költv. szerv. dolgozóival azonos).	Nydíjas utazási utalvány vasútra és távolsági autóbuszra 16 db/év 50%-os kedvezm. 75%-os kedv.-es bérlet korlátlan sz. utazásra a menetrend szer. helyi tömegköz. i eszk. Korlátlan sz. ut. díjtalanul minden menet. szer. közl. eszközre (kivételek az MHRT) Korlátl. sz. út. díjtalanul minden menet. szer. közl. eszk. (kivételek az MHRT) Korlátl. sz. ut. díjment. a helyi tömegköz. járatain Kedvezményes bérlet A károsodás mértékéhez, súlyosságához igazodó kedvezm. ut., illetőleg havi bérlet, minden menet. szer. közl. ut. eszközön. Az MHRT járatain is díjmentesen. Korlátlan sz. ut. 50%-os kedv. Az érintett csoportok szerint külön-külön elbírálás a rendeletben megszabott feltételek alapján (díjtalan utazástól az egyszeri kedvezményig).	Állami költségvetés 17.500

Kedvezmény típusa	Jogosultak köre	Forma/összeg	1992. évi tervezett kiadás millió Ft
Gyógyászati segédeszk. ellátás, Liberó pelenkabetét	Gyermekek 18 éves koráig, 18 év felett is (fogl. Díjmentes betegség, baleset miatt, közgyógyellátott stb.).		Állami költségvetés**
Személyfelvonó díjmentes használata	Mozgásban korlátozott csökkentláló és kísérője.		Állami költségvetés**
CB Rádió díjmentesség	I. rokkantsági csoportba tartozó rokkant nyugdíjas.		Állami költségvetés**
Múzeumlátogatási díjmentesség	Mozgássérültek.		Állami költségvetés**
TV előfizetési díjmentesség	100%-os hadirokkant, I–II. rokk. csop. tart. rokk. nyugdíjas, súlyos látás- és hallássérült, 70 éven felüliek kedvezm.		Állami költségvetés**
Vakok küldeményeinek postai továbbítása	Látássérültek.		Állami költségvetés**
Budai Sikló térítésmentes haszn.	Parkolási engedéllyel rendelkező MEOSZ tagok.		Állami költségvetés**
CASCO díjkedv. (Hungária Bizt.)	Parkolási engedéllyel rendelkező MEOSZ tagok.		Állami költségvetés**
Ártámogatások: – víz, csatorna – távfűtés	Önkormányzatok kapják, ahol a díjemelés mértéke az államilag maximált árat meghaladja.		1.500 700
			VII. összesen:19.700
			I–VII. összesen:638.182

** Az ellátás költsége beépül a szolgáltatást nyújtó szervezet állami támogatásába

---

CONTENTS

Guy Standing:

Restructuring for Distributive Justice in Eastern Europe

Danny Pieters:

Introduction into the Social Security Law of the Member States of the European Community

The Shortened Version of the Parliamentary Debate of the Abortion Law

Maria, Vincze:

Resident Nursery in a Mother Role?

Éva, Kálló:

Nursery Home Children's Meeting with their Past

Mária, Majoros:

Helping Nursery Home Children Get into a Family

Katalin, Hevesi-Mária, Majoros-Mészáros Lászlóné-Anna, Tardos:

Nursery Home and Child Care

Katalin, Lévai:

"We should Make a School which Suit Them"

Valéria, Kovács:

"None of Us have Fitted in the School System"

English Summaries

In this issue we have introduced a section dealing with child-care in Hungary. There have been longlasting debates about the protection of embryonic life which provoked different reactions from the representatives of the parties. We have followed the often contradicting ideas and have selected the most marked opinions with the aim to inform our readers about the process of social

legislation. The Bill has also been published with the two versions about the protection of embryonic life.

Our articles published in the section under the title of "Civil Society" give information about those kind of alternative initiatives in the field of education, which make effort to integrate drop-out children in a new type of school.

E SZÁMUNK SZERZŐI

- Hevesi Katalin** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
- Kálló Éva** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
- Kovács Valéria** – az ELTE szociálpolitikus hallgatója
- Lévai Katalin** – szociológus,
Hilscher Rezső Alapítvány
- Majoros Mária** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
- Mészáros Lászlóné** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
- Danny Pieters** – egyetemi tanár,
Katholieke Universiteit Leuven
- Guy Standing** – közgazdász,
az I.L.O. Budapest Irodájának vezetője
- Tardos Anna** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
- Vincze Mária** – pedagógus,
Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani
Intézete
-